

teljes

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

TOLNAI OTTÓ a naplemente fonákja
(versek)

KUKORELLY ENDRE TündérVölgy

SIMON BALÁZS Aeneas és Hekaté
(vers)

M. LAZARIN Heidegger és a
dekonstrukció

A posztmodernnel kapcsolatos aggályok gyakran abból adódnak, hogy mögötته az egzisztenciális ellentmondások feloldásának gyakorlását tételezzük. Pedig továbbra is gond, hogy milyen módon éljünk együtt az antinómiákkal. Nem tudjuk eldönteni, hogy ez a kételyt szorgalmazó, homályos és puha körvonalú, ironikus kultúra a gondolkodás elerőtlenedését és elfáradását, vagy ellenkezőleg az imagináció és a nietzschei értelemben vett esztétikai szabadság hallatlan felszárnyalását jelzi. Hogy az általánossal, az Eggyel, a többes szám első személyével szembeni szkepszis, a különbségek dicsőítése, a narratív tudás újrafelfedezése, az élet dionüszoszi csordultságának hangsúlyozása egyfajta hanyatlás, a kultúrában egyetemessé táguló rossz közérzet kifejeződése, vagy a kizárólagosságra törő modernizmus elfojtott és kiaknázatlan energiáinak megnyilvánulása. A posztmodernnek nevezett gondolkodás és beszédmód talán arról ad hírt, hogy a nihilizmus térhódítása ellenére is történik valami, nem a nóvum, hanem egyfajta másság, amely ezúttal nem a hagyománnyal szemben, hanem épenséggel arra vonatkozódva, azt faggatva szól önmaga szinte körülöcövekelhetetlen azonosságáról. Nyilvánvaló, hogy gesztusrendszerének fontos rész-eleme, a felejtés és az emlékezés viszonylata, az a felfedezés, hogy a felejtés konstitutív feltétele az emlékezésnek.

Voltaképpen amióta a königsbergi gondolkodó meglátta a minden tapasztalatot meghaladó eszmék mögötti sötétlő semmit, a tárgyak nélküli üres fogalmakat, a nihilizmus állandóan ott kopog ajtóinkon. S most a tárgyalt gondolkodásmód a transzcendentális referenciák eltűnését nem óhajtja veszteség-minősíteni, hovatovább a nihilizmusban egyfajta esélyt lát, jelesül, a gondolkodás fundamentalista igényeit lerázó írá-

POMPEJI

SZEGED, 1992

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

TARTALOM

BERTÓK LÁSZLÓ	Kihúzzák és ömlik a kék 5
	Ezt a mindenki sejti, hogy 6
	Mint mikor titkon valaki 7
	(versek)
BAKA ISTVÁN	Karácsonyi ének (vers) 9
DALOS MARGIT	A Zéberer 10
	Az intézményben 15
TOLNAI OTTÓ	a naplemente fonákja 21
	várjam meg míg kivirágzik 23
	némiképp 24
	(versek)
LÁSZLÓFFY ALADÁR	Tengerészgyalogos 27
	Látomás 28
	(versek)
NAGY A. KRISTÓF	Émelygés 29
JUHÁSZ ANIKÓ	Rétegek (vers) 37
VECSERNYÉS IMRE	Homok 38
	Kő 39
CZILCZER OLGA	Hol állt a fekhely? 41
	A mutatvány 42
IVAN KLIMA	Jókedvű reggeleim (részlet) . . . 43
	Paulik Antal fordítása

RASTKO MOCNIK	de senectute 59 (posztmodern esszé) <i>Losoncz Alpár fordítása</i>
KUKORELLY ENDRE	TündérVölgy 64
SIMON BALÁZS	Aeneas és Hekaté (<i>vers</i>) 72
MICHEL LAZARIN	Heidegger és a dekonstrukció . 82 <i>Fenyvesi Anna fordítása</i>
J. DERRIDA	Egy értekezés ideje: írásjelek . 100 <i>Kovács Sándor fordítása</i>
J. MICHEL FOUCAULT	Bio-politika és bio-hatalom ... 117 <i>Ádám Péter fordítása</i>

Szerkesztik:	Darvasi László, Laczkó Sándor, Szilasi László
Szerkesztőbizottság:	Bernáth Árpád, Csejtei Dezső, Hajnóczy Gábor, Ilija Mihály, Lengyel András
Képszerkesztő:	Erdély Dániel

ISSN 0865 5553

Megjelenik negyedévente
Kiadja a POMPEJI Alapítvány.
Szerkesztőség címe: POMPEJI 6720 Szeged, Dugonics tér 11-12.
Készült a **REPRIR Bt.** gondozásában, Tördelte a **PAPA és Tsa. Bt.**
Támogatta a Művelődési Minisztérium,
a Szeged Városi Önkormányzat, valamint a JATE rektora.
Szerkesztőségi órák: Csütörtökön 11-18 óráig.
Telefon: 62 12-140

Kihúzzák és ömlik a kék

*Vár az ember valami jót.
Csak úgy, ahogy a föld s az ég.
Nyitva felejtí a szemét.
Nyeli a sok dílibogyót.*

*A csillagok tüzes dugók.
Kihúzzák és ömlik a kék.
Inni, dalolni illenék.
De belepusztul, hogy kifolyt.*

*Örökké a mi lesz, mi volt.
Holott az igaz meg a szép.
Az éppen most mókuserék.
A süketnéma hírhozók.*

*Nézni, hogy honnan jön a drót.
S vakon inni meg a levét.*

Pécs

Bertók László

Ezt a mindenki sejti, hogy

*Ezt a befejezem napot.
Egy pont ide. Két szó oda.
Mintha madzagon tartana,
de most vele mozoghatok.*

*Ezt a kutyák meg farkasok.
És nem lehet tudni, hova.
Most minden kezdettől megy a.
S nem számít, hogy benne vagyok.*

*Ezt a mindenki sejti, hogy.
S mintha csak torka meg foga.
Most én fogom, nem a ciha.
Ki-be cipelem, tollazok.*

*Ezt a mégis sok, ami sok.
Ezt is magam. Most vagy soha.*

Pécs

Bertók László

Mint mikor titkon valaki

*Ahogy a száját beeszi
a csont és a sajgás közé,
s inkább nyelné, mint ejtené,
s úgy is csak félig mondja ki,*

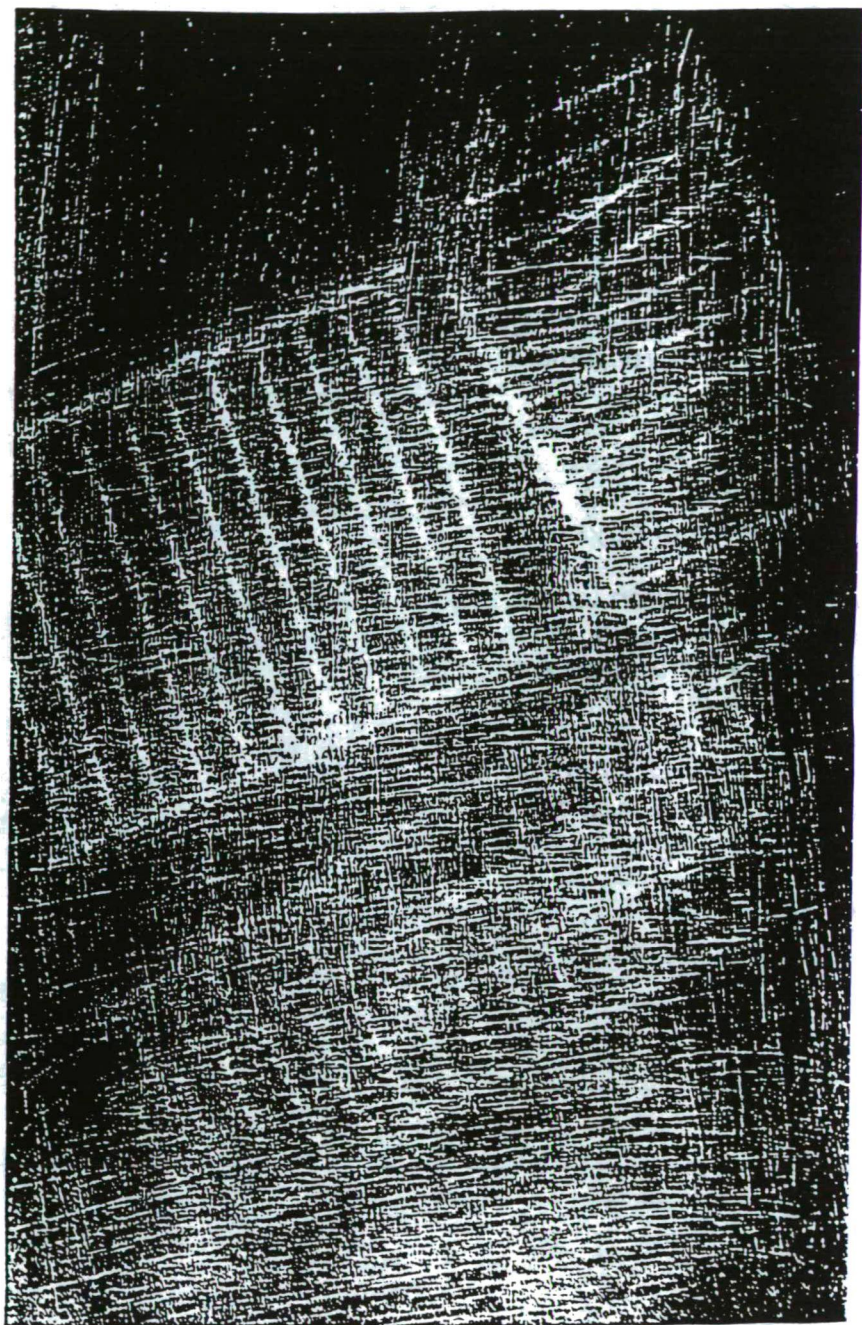
*mint mikor régi versei,
s az egész cső visszafelé,
a pillanat is senkié,
a kegyelem is egyszeri,*

*mint mikor titkon valaki,
de nem lehet tudni mivé,
s úgy fordul a tükör elé,
hogyan ki akarja játszani,*

*mint mikor már nem kérdezi,
csak hirtelen megértené.*

Pécs

Bertók László

Máté Gyula munkája

Karácsonyi ének

(Az Apokalipszis szakácskönyvéből – 2.)

Zörög a fény, az égi sztaniol.

*Bontogatják a megavasodott
bonbont – a Földgolyót – az angyalok;
nyáluk csurog, s kialszik a Pokol*

*egy percre, – ámde máris újralobban
s cukortól kéken ég a kárhozat
(mint akta új lapján az áthozat);
olt s szít az édes nyál, ha tűzbe pottyán.*

*Zörög a fény, a gyúrt ezüstpapír;
golyóba gyúrni – Nappá – régi móka, –
éj-csokoládénk épp olyan csalóka,
mint hámozatlan túlfelén a pír.*

*Csillag vakít, bolygói fénylenek:
Tejút-karácsonyfánk áram alatt...
Megrágnak, Föld, az égi tejfogak,
angyali óvodák emésztene.*

*Zörög a fény, hengergetik javában
a sztaniollá fémesült reményt, –
a doktor Isten kitöltötte vényt
nem váltják be a földi patikában.*

Szeged

Baka István

A Zéberer

A természet a lélek és Isten közötti különbség.

.....
A külső világ csak úgy létezik, ahogy a színész a színpadon: ott van, de valami más.

Fernando Pessoa

A lomb körém hajlik, bekerít, imbolyognak a napfény-foltok, árnyék-rácsok; kapisgálom már, hogy miért olyan jó a lombok alatt; *mintha rács, mintha börtön*; az ember szeret játszani a veszéllyel; mi lenne, ha a rácsok vasból lennének, és a levegő nem áramlana, biztos, hogy a legszörnyűbb a börtönszag lehet, amely nem mozdul és masszív, mint az öntött beton; befolyik az ember orrlyukába, és megköt, sose szedhető ki többé. Meg a szalmazsákok szaga. A minap eszünkbe jutott az a szó, hogy strózsák. Gyerekkorunkban még mondtak ilyeneket. Rács, beton, strózsák, a reggeli fölmosás estig sem szárad föl, a víz is megköt a betonon, a falban, a tüdőben, masszívvá válik és eltávolíthatatlanná.

És akkor az ember elkezdi az ágakat mozgatni, először csak finoman, hogy rezdüljenek a fények, aztán a lehetőségektől megrészegevedve, míg nem imbolyog az egész cseresznyefa, az ágak nagy ívben kilengenek, imbolyognak a lombok, levelek rezegnek, zöld és kék reflexe van a levegőnek, és az ember szinte telhetetlenné válik, hol itt szippant egyet, hol ott, és nyeli a cseresznyét, és a napsütött bükköny- és bodzaszagot, meg a fölmagzó fű szagát a napban, és egyszer csak látja, hogy piros máza van minden cseresznyének, hibátlan, fényes, itt nincs olyan, hogy nem sikerült; időben gyújtottak be a kemencébe, időben rakták föl a mázat, ide kell jönni tanulni, itt kileshető lenne a százezer forint, meg különben is csak inas mindenki, egy Mesterhez jár az egész világ, fontoskodik a vi-

lág - sok inas szerte a földön, – úgy gondolja, hogy új törvényeket alkot, vagy fedez föl magának, öntörvényű szerkezetekről beszél és újmódi harmóniáról, de mindenén átüt a minta, mindenben ott van a Mester, akihez jártunk, kilestük a konstruktív kristályait, absztrakt fellegeit, naturalista cseresznyéit, impresszionista hajnalait, romantikus estéit a hegyhajlat mögött; és naturalista piros cseresznyéi alatt, az ágak és árnyékok rácsai közt megéltük a Mester egzisztencializmusát, s míg köpködtük a sok cseresznyemagot, s húzódkodva lógtam az ágra, a sikeres erőfeszítéstől talán, vagy valami mástól, úgy éreztem, hogy én vagyok a Mester kivételezett tanítványa, „Az én legkedvesebb tanítványomnak”, írta a Hitoktató néni elemista koromban a szentkép hátára, amit tőle kaptam, a hullámos hajú Jézus bárányokat terelt a képen, két szelíden emelt karját tartotta a bárányok fölött, és nagyon jó volt a legkedvesebb tanítványnak lenni, hosszú évekig nagyon-nagyon jó volt, míg egyszer csak megtudtam, hogy van több ilyen szentkép is, ugyanígy megírva, de visszamenőleg már senki sem tudta elvenni a sokéves boldogságot, és ma is hiszek benne, hogy a Hitoktató néni komolyan gondolta, mindig az volt a legkedvesebb, akire gondolt, és ő is csak tanítvány volt; eltanulta a törvényt, hogy mindenkinek kell valakinél a *legkedvesebbnek* lenni.

A régebben lehullott cseresznyék puhán elvizenyősödtek, némelyik kissé megaszalódott, egyiken-másikon éjszakai csiganyomok, s a legtöbbbe hangyák bújtak. Mennyi ideig tartó élelemkészlet egy cseresznye egy hangyának? Láttam már hangyákat mézes kenyéren, lekváros lepényen, s egyszer egy eldobott mézes cukor fekete volt tőlük, de az élelmek mennyisége sose fogyott, se a lepényé, se a cukoré, se a mézes kenyéré, szinte nyomot sem hagytak rajtuk a hangyák. A hangyák eltűntek, jóllaktak, vagy az édes gazdagságban elélték életüket, elmentek meghalni; volt, nincs, eltűnt a sok hangya; a cukor, a lepény, a kenyér meg maradt változatlan, csak én emlékeztem rá, hogy nemrég itt feketén nyüzsgött minden, de aztán nekem is kiment a fejemből.

Szedjük a cseresznyét, kosárba, szatyorba, én a földön állva, ameddig érem, J. a létrán, a létra már egész beleállt a földbe, tegnap eső esett, ez a mély fénye is ettől van mindennek; húzzuk az ágakat, tépjük, ahogy tudjuk, a cseresznyével legtöbbször levelek is jönnek, nem baj, annál kevésbé zúzódik a gyümölcs a kosárban. A lábszáramat simítják a magasra nőtt

füvek, a szemem hunyorog az éles nappászmákban, a vállamat karistolják az ágak, már estére viszketni fog mindenütt a bőröm, és itt-ott érzékenyen fájni, de nem baj.

Jó napot kívánok, hallom J. hangját a fejem fölül, de sehol nem mozdul senki, a főnti szomszéd, a nett finánc sincs kinn, akinek egyszer azt mondtam, hogy lábtörölt tegyen a kertkapujába, mert portalanra söpört betonutacsok hálózják be a földjét, s az ágyásokban elvágólag nőnek a saláták és karalábék; az alsó szomszéd kunyhója körül sem mozdul semmi, az ösvényen túli szomszédokat soha nem is láttam, mintha magától nyesődne meg a sok törpealmafaik. Kinek köszöntél, kérdezem J.-t, már-már gyanúba fogva, hogy bolondozik, ami egyébként nem szokása, – a Zéberernek – feleli halkán, olyan hangon, mintha nekem tudni kéne, hogy ki az a Zéberer, és merre keressem – hihetetlen, hogy néha mennyivel többet tud nálam, ilyen dolgokban szinte verhetetlen; hogy van itt valaki, akit Zéberernek hívnak, mióta tudja ezt, és mért nem mondta nekem... És forgok körbe, és a fénylő zöldek, vibráló foltok között senkit se látok. Ott a szőlőknél, szól le halkán J., kínáld meg cseresznyével. És akkor meglátom a világító szempárt, a tőkék magasságában, mintha a levelek közt két fényes rózsabogár lenne, csak észre kell venni, és akkor már nagyon is látszódik, és csodálkozik az ember, hogy eddig hogy maradhatott rejtve. Két mozdulatlan kobaldek bogár, világít a szőlőlevelek közül. Kapom a szatyrot, megyek a kerítésig, a köszönésemre nem szól, élesen metszett arc, éles kék szemek, rezzenetlen merevséggel néznek, nyújtom át a markomban a cseresznyét, csak az egyik kezét nyújtja, mondom, hogy tegye össze a két markát, rázza a fejét, de szót fogad, én meg markolom egyre a cseresznyét, és rakom a kezébe, talán csak mond valamit, de nem szól, amikor már egy szem sem fér a markába, sarkon fordulok és megyek a fához vissza, nem mondott ez egy büdös szót sem, de egyre csak néz a világító szemével, a kék tekintet, ha erős, nagyon erős tud lenni, kobaldek, gondolom egyre, de nem is tudom, milyen kék a kobald, de a hangzás az nagyon megfelelő, határozott, és messziről jövő, a kobald az tud valamit, ami megfejtethetlen, nem mindennapi. Matatok valamit a kosában, és fölneézve látom, hogy a nagy kupac gyümölcsöt egy kézzel szorítja a melléhez, a másik kezében fölemelve lógat egy páros cseresznyét. Ez jelent valamit, ez nekem szól, ezt meg kell fejteni. Éretlen még egy kicsit? kérdezem hangosan. Áll, tartja a felemelt

cseresznyét, közöl valamit a tartásával, egész száraz, szíjas testével, ahogy áll a kerítésnél, egy sűrű koncentrátum, érzem a hihetetlen sűrűségét a kifejezésnek, és felállva hígnak érzem magam és puhának, és tartás nélkülinek, és szégyellek szinte a szemébe nézni, mert érzem, hogy nem vagyunk egyforma fajsúlyúak, nálam felelőtlenül úszik és lebeg minden, nála meg kristályok képződnek a kobaldekék szeme mögött. Köszö-öö.... mondja ekkor hangosan és érthetően, a fölemelt kezét leengedi, a közlés beteljesült, a tartása elernyed, enni kezd a cseresznyét, mint bárki közönséges ember. Szívesen, mondja J., én csak mosolygok, úgy érzem, egész testemmel, legalább is úgy akarom, azon igyekszem, a kezemmel is intek, s úgy gondolom, hogy néhány pillanat múlva oda megyek hozzá beszélgetni, valamit mondani, kérdezni és mindjárt válaszolni rá. Még láttam, hogy beljebb, a tőkék között a gálícos hordónak dőlt, és elmélyülten ette a cseresznyét, lassan, alaposan, a kobaldos kékség a szemében alábbhagyott, de még világított. Mire a kerítéshez mentem, nem volt ott. Sehol nem bukkant ki az egyforma magas tőkék fölött, semmi nem mozgott az erdőig terjedő szőlősorokban. Felszívódott. Levél lett belőle és gyökér, szíjas szárazak, kacsok, szőlővirág. Egészen elengedte magát.

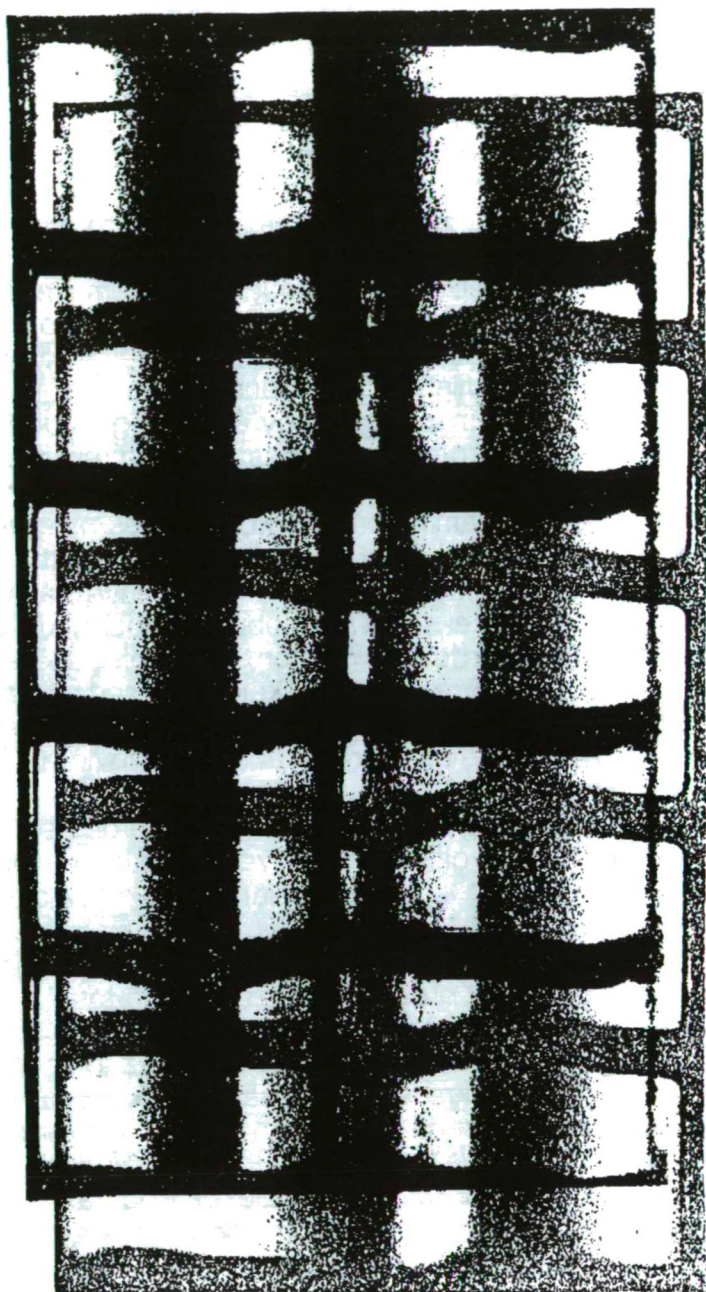
Honnan tudod, hogy Zéberernek hívták, kérdeztem J.-t.

Nagyon jó bora volt, régebben vettem nála. Azt mondják, agyvérzést kapott. A legtöbb poncichter azt kap. A sok kapálás meg a bor.

A sok poncichter. Ereikben a szőlő vörös leve, állnak, mint régi tőkék, gyökeret eresztenek, szemükben foszforeszkáló bogarak kéksége, ó, emlékeznek még mindenre, korai fagyokra, jégverésekre, lisztharmatra, a száraz földgöröngyök forróságára, szüretekre, seregélycsapatokra, a csattogó ke-replőkre, s venyigésedő tagjaikban tárolják a besűrűsödött napfényt.

Gyökér, szár, karó, kacsok, kobaldekék bogarak a csipkés leveleken – növényemberek. Arcimboldo-emberek.

Egyiküket ma láttam, s még szólt is nekem, mielőtt a tőkék közé besorakozott. Mégiscsak én vagyok a Mester legkedvesebb tanítványa.

Máté Gyula munkája

Az intézményben

Amikor a batiszt-zsebkendőket akartam elmondani

A lábamat már utolérte a nap, de a merőlegestől a sugarak még messze vannak. Ilyenkor még nem hozzák az ebédet. Ha a térdem behajlítom, úgy, hogy a lábszáram függőlegesen álljon, a fények nem érik el. Hol behúzom, hol kinyújtom; az árnyék után jólesik a napfény, ma már nem húztam harisnyát. Szakmai jelvényeink az alacsony székek, furnér ülőkékjük töri a fenekünket. Vannak benn magasabb és kényelmesebb székek is, de azokat nem hozzuk ki sose; azokon az üldögélés csak üldögélésnek számítana, ezeken meg szakmai töretésnek. A homokozóban is egyre keskenyebb az árnyék, egy órával ezelőtt még a széles árnyéksávból mindenkit kiparancsoltunk; csak ott homokozhattok, ahol süt a nap, s a homokba bele senki nem ülhet; de a homok szemlátomást szárad, a felső rétegek fehérlenek, mint a sivatagi salétrom-virágok, szinte a fejünk felett vonult be a nyár, egy óra leforgása alatt, a padon halomba gyűlnek a levetett sapkák, aztán a kabátok, vékony pulóverek, az ingek gombolásánál már megálljt parancsoltunk; na-na, azért még nincs nyár, de éreztem, hogy csak a naptár dogmája beszél belőlünk, és ilyenkor az ember sohasem tudhatja, hogy hiteles-e, amit érez; megszűnt az ELMÉLET ÉS GYAKORLAT EGYSÉGE, és ez mint tudjuk, sose vezet jóra; micsoda előreszaladás ez, szinte vakbuzgóság, máskor meg áll minden gyanús késlekedésben; SZABOTÁZS-szaga van a levegőnek.

A homokot már szórni is lehet, magasról; fehéren csillognak a megszórt hátak, nyakak, fejek; a pogácsák, torták már nemigen állnak össze, a formából kiütve szétmállanak a homok-sütemények. Mikor ebédelünk? kérdezi hol ez, hol az, és teljesen mindegy, hogy mit mond az ember, tíz perc, száz perc, fél-óra, két óra, nem jelent semmit; de ha a válaszból türelem sűt és biztatás, akkor nincs semmi baj; talán időben ideér a kocsi, bekiált az ember a bakról: hahó asszonyok, itt az ebéd, és leszáll, hogy segítsen a huzkodásban; csikorognak, zökkennek a kondérok a kocsi deszkáin, néha még csak úgy sűtnek az edények; gyerekek menjetek innen, forró, és belengi az udvart a meleg főzelékszag. Talán ma időben ideér a kocsi.

A gyerekek térde kvarcosan csillog, mintha már egy éve homokoznának; a sütemény porlik, az alagút mállik, marad az egymás cukrozása, megszitált, finom porcukorral; a cukor az finom, édes, le lehet enni a grízes tészta, túrós tészta tetejéről, lenyalni a palacsintáról, a hús, az nem jó, beleakad az ember fogába. A főzelékek hol sárgák, hol zöldek, hol pirosak. Ha késik a kocsi, még a barna színű is finomnak tűnik, először csak a szaga csapja meg az embert, aztán a meleg, és végül az íze, mindegy is, hogy milyen.

Ma késik megint, mondják a kisszékeken ülők, és lábukat behúzzák a napról, és *hogya lehet gyerekeket így öltöztetni, amikor itt a kánikula*, és lapozzák a levetett holmikat, mint a családok megírt krónikáját: ez itt még szörmés, ez is vatelinos, ezt még tavaly a testvére hordta; *hogya fér ez még rá erre a gyerekre, régesrég kinőtte*, erről két gomb is hiányzik, mit csinál az a nő; ennek meg dohos, áporodott a szaga, ezek tán sosem szellőztetnek? Hol a francban késik ez már megint, mire idekocognak, minden meg is romlik. Ha tudtam volna, hoztam volna sült húst, este lesütöttem, garnirung is maradt, én meg paprikáscsirkét, nokedli is van még, meg töltött húst krumplicsalátával, rakott palacsintám van a pincében, a fene se várna erre a kondérszagú kosztra, és vasárnap karajt rántottam, rizi-bizivel, én meg csirkét, és a levest húshoz paradicsomszószt volt, és süttöttem, süttötünk, és ettünk, micsoda finom volt, a férjem kétszer evett, a gyereknek is ízlett, egy kiló rizst főztem meg köretnek, meg is ették mindet, ezen nincs spórolás; szombaton a Béla anyja a boltban pozsonyit vett és krumplit, nahi-szen egy szál pozsonyi három gyereknek, nem csoda, hogy éhes, ezek mind éhesek; Béla mit szeretné enni? Tésztale-

vest, kiabálja Béla, és indulna is már mosakodni; hohó, lassabban a testtel, arra még várhatunk, és akkor egy kis csönd lett, egy légy is dunnyogott, nagy és fekete, ez már a szagokat is érezte a levegőben? Méhek is zümmögtek a homok körül; bedőltek a cukorszitalásnak?

Az árnyéksáv rajtunk egyre keskenyebb lesz, a térdem, combom, két karom átforrósodik, és ez nem is rossz, csak az üresség ne forrjon föl a gyomrunkban, mert abból lesz a szédülés, a felforrt üresség gőzei imbolyognak, és ettől olyan a világ, mintha kóvályogna.

A zsebkendőkre kell gondolni, amiket tegnap vettem. A puhaságukra és színükre. És már mondja is a hangom. Hallom. *A rőtlexbe zsebkendők jöttek Csehszlovákiából.* Mért mondja most ez? Mért kezdte el? Kinek szánja ezt? Ha már elkezdte, folytatni kell. Elmondjuk a zsebkendőket. *Olyan puhák, amilyenek csak a háború előtt voltak. Vagy még annál is régebben.* A nagymamám ezt úgy mondta, békebeli. *Ilyenre hímezte a terítőket is, fehérre, fehérrel.* A zsebkendők színesek. Vettem hatot. Kiterítettem őket az ágyra, és variáltam a színekombinációkat. *Halvány mindegyik, de egyik sem édeskés; a rózsaszínből van egy kis rozsdaság, a kékben egy kis zöldes, a zöldben egy kis sárgás, a sárga az olyan, mint a napraforgó, a fehér az egyértelmű fehér, és van egy szürke is, az talán a legszebb, színes szürke.* Ezt kell most kibontanom, hogy érezzék a szürkesség sok színét, összetevőjét, és gondolják el, hogy milyen jó egyszerre nézni a hatot, és egyet felcsippentve a táskámba tenni, és színt emelni az arcomhoz, puha fogású, igazi textilt, amilyent az elmúlt századokban is szoktak, s amilyenell utoljára nagyanyánk érintkezett. Most nagy levegő kell, hogy ne fogyjak ki a szuszából, ennyit mondani egyszerre szinte sose szoktam, de ha már benne vagyok, nem lehet abbahagyni, és *tudjátok....* de ezek nem rám néznek, hanem egymásra, és ezek egyetértenek, szemükben még ott van a töltötthűs, sültcsirke, paradicsomszósztól visszefényes, hogy jönnek ide a batisztzsebkendők, és mikor fogok én egy kiló rizsből köretet csinálni. Mit akartam én a batisztzsebkendővel? Jaj tényleg, mit is akartam? Ülök, a lábamat behúrom, húzódkodom hátra, de hiába, jönnek utánam a pillantások, oldalt, álcázva, alattomosan szúrva, egyszerre a nap-sugarakkal. A fejtetőmre téve a kezem érzem, hogy forró, utol-

ért a nap, felszívódott az árnyék, s a felforrt üresség párái imbolyognak a fényességben.

Amikor a Szűzmáriát kaptam a kicsiny Jézussal

Most úgy kéne lélegezni, ahogy a halak kopoltyúja mozog ide-oda, egy-kettő, egy-kettő, csillámlik a kopoltyú, és csillámlik a víz, melyik csillog jobban, és melyik mozgatja a másikat; árad a víz ki-be, ki-be, és ahogy a halak szíve ver, úgy lüktetnek az óceánok. El kéne engedni magam a tiszta levegőben, kezemmel lágyan csapdosni magam körül, és a szememmel csak úgy nézni, simán, hagyni, hogy a szem csak egy lencse legyen, fogadja be, ami a légben elébe úszik, aztán semmi, az orr, a száj, a tüdő csak nyelje a tiszta levegőt, mint a jól funkcionáló kopoltyúk a vizet; mosódjon le már rólam ez a mosolygás, ez az állás, ez a magam kihúzása, és ahogy arra gondolok, hogy jó-e ez így; ahogy látom az összes mögöttem állót is, és magamat is az ő szemükkel. És tudom, hogy mit néznek és mit gondolnak, és aszerint nézek, aszerint mozdulok. A hátamon áll a víz, a homlokom is gyöngyözik, ezek mind kezét akarnak fogni; micsoda illem ez, az utcán is, ahányszor találkozunk, nyújtják előre a jobbkezüket lazán, tartás nélkül, nincs ennek semmi jelentése, reggel-délben-este, folyton csak kézfogás. Most mintha valamit mondanának is, mozdul a szájuk, és sűrűbb lesz körbe a pára, mi ez, mitől dugult így el a fülem, csak zúgást hallok és valami nyomást, jaj csak nehogy máris úgy nézzek, mint a halak; derűs érdeklődés kell, és személynek szóló mosoly; kinek a nagyanyja nyújtja a kezét, ó ha tudnám, a cipőm sarka süllyed a sóderos homokba, át kéne evickélni a kőjárdára, de a hátam mögül is leheletek fújnak, jaj a tüdőm, mintha eldugult volna, valami belső orrlyukak tömődtek el, a szív és a tüdő között, jobb pitvar, bal kamra, sehonnan nem áramlik semmi, masszívan áll a levegő, áll. Úgy kéne csinálni, mintha lélegeznék, úgy kell nézni, mintha vidám lennék, úgy kell állni, mintha derék tartásom lenne, és képes lennék még együtt örülni; és mondják, és mondják, hát nem volt elég ennyi; forogtunk, forogtunk egyre csak a placcon, *igazán őszinte, gyermeki örömmel*, és közben arra gondoltam, hogy lehet-e őszintén őszintének lenni, és elfogott a kétség, és rám zuhant a kérdés, hogy miért így rakom a lábam, amikor így so-hase szoktam, és abba kéne hagyni a mosolygást, és perce-

kig tűnődtem, hogy vajon más körülmények között már abba hagynám-e, de sehogysem tudtam felidézni más körülményeket, legalábbis annyira nem, hogy a más körülmények mozgását, ritmusát, szelét is érezzem; imitáltam, hogy ez itt így természetes, és magától jön minden, léptem ide-oda, pörögtem is közben, és tényleg volt úgy néhány pillanatig, hogy a tartásomról is elfeledkeztem, és mégis akkor éreztem úgy, hogy most jó a tartásom, és ügyeltem, hogy ez az érzés még kitartson, végig igyekeztem önmagam lenni, de az egészből csak az igyekezet volt valódi, az önmagam valódisága már rég megkérdőjeleződött, valahol még voltam, az kétségtelen, csak éppen nem ott, ahol ez az ünnepiruhás, körömcipős forgott, mosolygott, bólogatott, a jobbik profilját mutatta, és minduntalan sikeresen nyelt vissza a torkába valami gombócot, valahol még voltam, talán az utolsó sorban, vagy a tömeg feje fölött, és néztem, hogy micsoda koreográfia ez, hogy jön ez így össze, de azt is láttam, hogy az embereknek – anyáknak, apáknak, rokonoknak – tetszik, közelről figyeltem, hogy párosodik a szemük, és láttam, hogy ünnepre vannak kiéhezve, és helyben hagytam, hogy az ott kinn a placcon szertartásmester legyen, és csináljon úgy a gyerekekkel, mintha ez itt most természetes volna; tekeredés, átbújás, verselés, ének, magunk kihúzása, és jókedvű az arcunk, *reggeltől estig száll a dalunk*, csak a végén hullott le egyetlen a karom, és vártam, hogy önmagam hozzám visszataláljon, és egységes egészet alkossak újra, mint egy vízben úszó hal, az áramvonalas, sima formájával, puha mozgásával, szabadon áramló lélegzésével, halságát kifejező kerek nézésével; olyan nincs, hogy egy hal halsága külön lebegjen, és elképedve nézzen egy kibillent koreográfiát. Ó, a vizek alatt milyen csend lehet; nagy puha zúgások, csendes áramlások, hangfogót kapnak a mozdulatok; iszapok, fények rétegződnek lazán; kétség semmihez nem férhet; nagy, egyetlen, és puha a törvény, egy halon belül mindent betölt a halság a születéstől az elmúlásig.

Fogom a kinyújtott kezeket, lágyan, puhán érintve a férfiakét is, átveszem a szokásukat, a saját kézfogásom fönn van az igazi önmagamnál, valahol a magasban, a fák koronáján, ereszcsonatán, az önmagam kajánul lesi a meglazult kontyom, a megsodródott övem, a sóderba süllyedő körömcipőmet, a meginduló patakot a homlokomon.

A karomban gyűlnek a virágok, gladiólusok, pünkösdi rózsák, szegfűk; honnan jön ez a mozdulat, hogy a fejem oldalra

billentem, és szelíden nézek; igen, ezt így mondják, szelíd a tekintet; lisieuxi Terézke keresztet fog és rózsát, áll a templomok előterében, *szelíd és szép az arca*, a virágok közt lilium is van, zúdul a fehér áhítat, Szent Imre, Szent Margit; egy élet áldozata, *odaadás és önfeláldozás, a kertben még gyermekek csacsognak*, és billentem oldalt, lefelé a fejem.

Bálint Terka jön a családjával, a legkisebb gyereket kocsi-ban tolják, a kocsi kerekeiről a gumik levástak, zötyög a kocsi a süppedő sóderon, a legkisebb gyerek is bandzsít, de szemüvege még nincsen, csak a nagyobbakat díszíti a vastag üveg; mögötte a barna szemük óriásra nő, mindig ilyen tángan nézik a világot, a kezükkel is eveznek, ahogy mennek, náluk még puhán együtt van minden, gyanútlanul rakják egyik lábukat a másik elé, kapaszkodnak az anyjuk szoknyájába, apjuk nadrágjába, a gyerek-kocsi foszlott oldalába.

A fejem váratlanul a helyére billen, mintha a nézésem is újból az enyém lenne; a szem lát, a levegő áramlik, a láb tartja a törzset, a kéz a virágot, a nyak a forgatható fejet, minden funkcionál, a jobb kezem kinyújtom valami felé, amit bele szánnak, a tenyeremben valami sima tapintású hűvös, érzem, hogy az alja egyenes, felül domborodik, és közben néznek rám a felnagyított barna szemek, mindegyikből hullámokban jön a várakozás, mintha víz alatt terjednének a rezgő longitudók; állok a kör-körös rezgések metszéspontjában, nézem a kezemben a Szűzmáriát a kicsiny Jézussal, ülnek a plexi alatt a folyadékban, és ahogy a hullámok pulzálnak, úgy ül arcomra az öröm és csodálkozás és hitetlenkedés: a Szűzmáriára hull a hó, és ahogy mozgatom, a pelyhek úgy keveregnek, izzadt kis kezek mutatják, hogyan kell felfordítanom és vissza, nézem a Máriát a hóesésben, a nagy barna szemek meg engem néznek, *ó, hát ez gyönyörű, és ilyet még sose láttam*, és aztán csendben csak nézünk, a Máriát, a Jézust, engem, a felnagyított barna szemeket, a hóesést. Az igazi önmagam meg felülről látja mindezt, a fák tetejéről, az ereszcsontról, az alakot a besüppedt sarkával, izzadt homlokával, egész koreográfiájával, és puhán, mint egy folyadékban, billen az egész, a levegővel, virágokkal, Máriával együtt; aztán sűrűn valami hullik, mindent betöltve, víz alatti zúgó homályban, imbolyogva lassan, míg minden leülepszik, mint a felkavart iszap.

a naplemente fonákja

*a kútra küldtek
de más irányba vettem az utam
át a fahídon ki a járásra
van ott az egyik szikes kopás szélén
egy élesselyem fűcsomó
azt akarom megsimogatni
attól akarok még elbúcsúzni
attól az élesselyem fűcsomótól
mástól már mindentől elbúcsúztam
csak az ómama kissámlijától nem búcsúztam el
azt szeretném magammal vinni
hogymajd legyen min üldögelni a túlvilágon
nézni a naplemente fonákját
mert láttam annak a falra festett angyalnak is
az van a szemében
a naplemente fonákja*

Újvidék

Tolnai Ottó

Rodolf Hervé munkája

várjam meg míg kivirágzik

*nem engednek be a csodafürdőbe
azt mondják túl piszkos vagyok
nem illek a fehér kádba
pedig a föld a trágya nem piszkol el
nem engednek be
hiába bizonygatom hogy búzát hordtam a magtárba
meg mentát a menzel pincéibe
nem engedtek be
nem illek a fehér kádba
pedig rám is rám férne egy kis csoda
azt mondják ott a csordakút vályúja
meg hát adorjánnál a tiszta
ha csodát várok
várjam meg míg kivirágzik
hisz mégiscsak az a legnagyobb csoda
várom hogy adorjánnál kivirágozzon a tiszta
hisz mégiscsak az a legnagyobb csoda*

Újvidék

Tolnai Ottó

némiképp

maurits ferencnek

„Arra a mondatra gondolok: Et violae nigrae sunt, amit Vergilius Teokritosból fordít, és ami arra enged következtetni, hogy a szem abban az időben még nem különböztette meg a sötétkék tónusokat. Eljön az idő, amikor az ultraviola is látható lesz.”

Gide Napló (1931)

*az a kék cájg pruszlik volt rajta
amit egy szétrongyolódott fekete oroszingről
másolt az ómama amikor az ótata hazamászott
a fogságból
habakukk alias wili azt örökölte
csak azt akarta örökölni amikor ótata meghalt
csak azt a kék cájg pruszlikot
az a kék cájg pruszlik volt rajta
ha nem az van rajta némiképp másképpen fest a kép
az volt rajta a kék cájg pruszlik
amikor elkezdett tolni belőle a veszett habbal
mert megveszett a nagy csúnya rózsaszín madártól
az volt rajta az a kék cájg pruszlik
amikor elkezdett tolni belőle a rózsaszín toll
akárha egészben nyelte volna le
akárha egészben a nagy csúnya rózsaszín madarat
és csak aztán robbant volna fel benne
és tolt volna ki a száján a veszett habbal
a rózsaszín toll
a rózsaszín kanülmorzsa
mert rózsaszín kanülcsonotocskákra volt ráhúzva
az a nagy csúnya rózsaszín madár
mert tetszik tudni ami már elviselhetetlenül szép
az csúnya
és a kanülcsonotocskák rózsavízzel voltak töltve
mint a bolond borbély aki már csak hullákat borotválhat*

mint a bolond borbély pacsulis üvegjei
bús sógor járt bulgáriában
és azt mesélte ott mindenütt rózsavíz van
még a patakban is az csobog
s a hajnali snapsz is illatos
bús sógor azóta is émelyeg
nem győzi nyakalni a bűdös eperpálinkát
ha ott kellett volna maradnia azt mondja belepusztul
a bolond kertész azóta is rózsaszüreti
segédmunkásnak csúfolja
ki látott már ilyet émelygésbe pusztulni
ha nem az a kék cájg pruszlik van rajta
mondom némiképp másképpen fest a kép
mert akárha festve volna
az egész
ha nem az a kék cájg pruszlik van rajta
nem vakít ily violán az a kihányt angyal
mert a tóth-testvérek megvizsgálták az okádékot
és azt mondták tényleg angyalt zabált föl a marha
de a biztonság kedvéért azért ki kell várni
hogyan fog megszólalni
bakota szerint zsírszódát kell itatni vele
mert ha ilyen ultraviola hangon szólal meg
mind kilyukasztja a dobhártyánkat
a kántor sem tudna mit kezdeni egy ilyen üveghanggal
látatlan szerint nem a flamingót zabálta fel
hanem a fanny nyersselyem kombinéját
amit a verébre vadászó olaszok hoztak neki
amikor még volt veréb meg gerlice a ricatáblákon
mondom ha nem az a kék cájg pruszlik van rajta
némiképp másképp fest a kép
nem lesz ilyen lázas skarlát
a tollas cigányok mint vattacukrot
mint hullala az árvalányhajat
(csak a júdáspénzt nem festik még
pedig azt is be lehetne dörzsölni egy kis kályhaezüsttel)
máris rózsaszínre gőzölik a tollat
azt mondják az angyaltoll drágább az első osztályú
libapihénél is
hattyúprémnél is
de weiss nem fizet egyelőre tűnődik

tanácsot kért vak vigh tibikétől a vakuló bakotától
az üvegszemű mozigépésztől
végül is hajlik arra hogy elfogadja a cigányvajda
bölcssességét
tetszik tudni mindegy én- te-
micsoda ha tollas tessék megkopasztani
az a kék cájg pruszlik volt rajta
amikor felrobbant benne a rózsaszín tollas lény
és a veszett habbal kitolult a száján
ha nem az a kék cájg pruszlik van rajta
mondom némiképp másképp fest a kép
mert akárha festve volna
és fel lenne szögezve a falra

Újvidék

Tolnai Ottó

Tengerészgyalogos

*„Tengerész-gyalogos, nyári piros alma!” ...
Mindenható a ritmusok hatalma,
csak mondjatok! sebj, ha vád, ha átok,
a sugarat a nyelv vetíti rátok,
az életet a szó örök csatája
ülteti el a megművelt világba,
bakancsai dagasztják ki a sárból
mi szárba és virágba szökik bárhol,
s ne szökjete, az óceán is semmi,
ha vége van, tovább nincs hova menni,
ott partot ér, mind partraszáll ki ember,
és szembeszáll bármely történelemmel.*

Kolozsvár

Lászlóffy Aladár

Látomás

*Oroszlán-Prométheusz ordít;
lopott tűzét nem isteneknek
adta vissza a rendőrség sem,
hanem csak mindent tűzre vetnek.*

*Megbélyegezték, persze, jól van,
hogy ők maguk a jog nevében
tegyék meg azt, mitől örökre
a tűz nevén szárad a székelyen.*

*Bombájuk van s lehallgatójuk,
érvelhet aki buksi medve,
tűz erejével öntött láncsal
szegzik valamely meredekre.*

*Ki hát a bűnös? aki végre
véget vetne az éjszakának,
vagy aki arra számít göggel,
hogy elsőnek tolvajt kiálthat?*

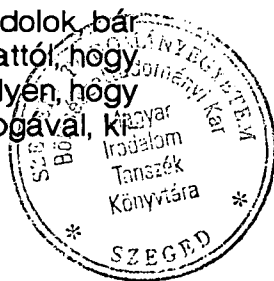
*Oroszlán-Prométheusz ordít,
de már nem fekszik tehetetlen,
lánc-hátizsákban hozza terhét
érvnek kitépett lánchegyekben.*

Kolozsvár

Lászlóffy Aladár

Émelygés

Mióta rákos vagyok, gyakran kezdem úgy a mondatokat: Mióta rákos vagyok... Kimondatlan mondatok. Azokat. Azokat kezdem így, vagy el se kezdem, mióta rákos vagyok, bár csak azóta kezdhetnék így el egy mondatot, mondatokat, szóval nem kezdem, szótlantul, kezdetlenül kezdem, csak bennem van, vannak ilyen mondatok bennem, ilyen kimondatlanok, szétsugároznak, szétáradnak belül, bent, árad a beszéd, gondolatnak hívják, míg csendben, míg belül megy csak szét, megy, és kezdődik, kezdődne, úgy kezdődne, Mióta rákos vagyok... Sokszor be sem fejezem. Csak elkezdem, vagy el se kezdem, érzem, és árad, Ez van, mondom, Ez van, és érzem, hogy most mondanám, ha hangosan mondanám, de halkán se, csak belül, ezt a nemmondat, nemgondolat érzést, hogy újra kéne fogalmazni, újra ezt az „Ez van”-t, és akkor jön, hogy Mióta? Jönné, de nem. Ez a *Mióta?*, meg ez a *most* nem fér meg egy érzésben, egyszerre nem, és kezdeném előről megint újrafogalmazni ezt az áradó érzést, és akkor már nem érzés, gondolat, mondom magamban, de nem mozdul a száj, nem a gégeporc, vagy minek kell, mozdulatlan modom, és gondolat így ez is, érzés és mozgás, lassan minden csak gondolat. Gondolat én is. Ezt gondolom, mióta úgy kezdek bizonyos mondatokat: Mióta rákos vagyok... Rákos mondatokat gondolok, bár mondani szokás mondatot; gyakran mondogatom, attól, hogy befelé terjeszkedik egy végtelen mondat, attól lett ilyen, hogy bent maradt, és mindig bent marad összes ága-bogával, ki-

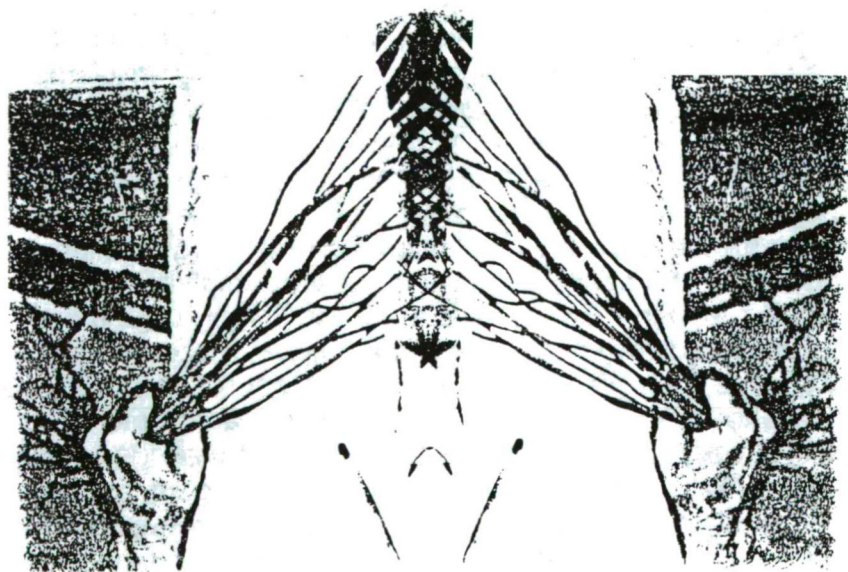

téphetetlen, vagy árad, és mondom, ne!, ezt mostmár tényleg ne!, de mért éppen most, most van ez, hogy Ez van, mióta mondom magamban ezt az el sem kezdődő mondatot. Nem mondom. És milyen gyakran nem! Nagyon és mióta. Vagy már mondani se kell, a jelentését élem, jelek közt, úgy hiszem, minden jel, jelentéséről leszakadt, csak valami semmi van ott, valaminek a helye, vagy valaminek a helyének a helye, mikor a földből kiemelsz egy követ, és az alakja bentmarad, alatta bogarak, karéjos, vak bogarak nyüzsögnek, ilyen a helyének a helye, mikor ez a valami semmi van ott, az *Ez van*. És akkor ki sem mondod, nem érted magad. Az „Ez”-t talán még úgyahogy, de a „van”... ott van ez a *van*, ott a jelentés helyének helyén, és mögötte valami semmi, hogy is lehet elkezdni ilyet, ilyeneket kezdeni, és akkor rögtön arra gondolsz, hogyan kezdődött, hogy *Mióta?*, és a mondat elejére értél, és most se kezded el, a hangszalag tónusa változatlan. Vagy mégis, csak másba fogsz. Egy semleges beszéd. Mintha nem te lennél, mintha nem lenne az, hogy Ez van. Magamban beszélek. De mindig csak a tükör előtt, hogy legyenek ketten. Ne higgyem azt, hogy teljesen hülye vagyok, mert magában csak a hülye beszél. Vagy nem minden hülye beszél magában, aki magában beszél, az én vagyok, tehát magamban, az nem hülye, vagy ketten vagyunk, mert a tükörben is, és az ott, a tükörben, az nem én, *Mióta* nem én? Hogy *így* vagyok, de *mióta?* *Mióta* van ez, hogy *Ez van?*, ezt kérdezem magamtól, és tátog a száj a foncsoron, és bámulok a *pofánkba*, innen jön csak a hang, onnan tátog az, aki lettem, aki vagyok újabban, ha vagyok még, gúvasztom rá a szememet, vérhálós fehérje, szarkalábas bőr, féhéren fehér, pofazacskóm nőtt, mint a hörcsögnek, egy albínó hörcsög, szörten laboratóriumi példány, leveszem a kendőt, felteszem a kendőt, leveszem, fel, mintha változna ettől valami, holnap menni kell megint, bombáznak szét, csak gyorsabban szét, csak már egészen szét, bele a sugarat az agyam közepébe, és az egészet egészen szét!, kapcsolót maximumra, csak már ne, többet tényleg ne!, és akkor nincs ez, ez a tükör előtt motyogás, ez a kendőt le, kendőt fel, ez a vállpánt leeresztő, hálóing félrehúzó, rohadt önkukkolás, mint valami perverz állat, ülök, motyogok, nézek, motyogok, nézek, ülök, tükörben aki egyre inkább leszek, felsőteste belóg, mozog a szája, vállpántja karjára csúszik, remegő ujjakkal a gombokon matat, (ügyetlen férfiak mozdulatai), húzódik a selyem,

húzódik szét, széjjel, és valami húzódik alatta, kusza hegek, lilás varratok, a mellem helyének a helye, ez a valami semmi, levették, mindig ezt mondták, Levesszük, ilyen illedelmesen, Sajnos le kell vennünk, asszonyom, ezt mondta a Kaufmann, sohasem hallottam amputáció, vagy hogy levágják, hogy nyiszatolnak rajtam, nem, ilyet tényleg sohasem. Bementem. Levágtak. Ez volt. Nem tudom, miért kellett. Hazajöttem, és öklendeztem. Mire mentek vele? Gyűlöltem a Kaufmannt. Ezért. Ezért is. Hogy miért nem hagy nőként megdögleni. De mostmár kezdem belátni, igaza volt. A nyiszatolás midig gyorsít az ügy lefolyásán. Legalább hamarabb vége. Csak ez az örökös kukkolás. Émelygek tőle, mégsem tudok nem odanézni. Nem lehet nem azt tennem. Kimegyek a konyhába, iszom egy kis vizet, teszek-veszek, benézek a hűtőbe, mintha lenne ott valami, amit volna kedvem enni, nézem a gépsonkát, lassan kiver a víz, már a hús látványától is rosszul leszek, márminthogy relatíve rosszul, rosszabbul csak inkább, nem ettem hetek óta húst, hozom, kidobom, hozom, pedig eddig a húst is hússal, becsukom a hűtőt iszom megint, visszamegyek, leülök, nézek, motyogok, vállpánt le, gombok, lilás heg, a helyének a helye, nézem, tükörben tátog, száj, vagy mi, egy sötét nyílás, és utálok magam, hogy már megint itt kötök ki, és utálok, hogy utálok magam emiatt, miért tetézzem rossz lelkiismerettel?, de akkor is, mi ez a kukkolás, ez a kukkolási kényszer, hányingerem van a látványtól, és hányingerem van magamtól, hogy nem tudok felállni, nézni kell, odavonzza a szemet, a vérhálósát, odavonzza, s mintha a két hányinger kioltaná egymást. Torlódó, húzódo, zavarodott bőr, zavaros igyekezet, hogy befedje a roncsolt részeket, kusza vonalak, árnyalatok és kitüremkedések. Aztán felállok, kimegyek, konyha, víz, hűtő, vissza, tükör. Tükör, vállpánt, gombok, ostoba matatás, ostoba nézelődés. Önvád, gombok, matatás, konyha, tükör, miért utálnám magam, ha ez nem én vagyok! Neeem! Hülye infantilis nő! Te nő! Te ex-nő, mi az istent üvöltöző! Minek?! Jobb lesz ettől? Estére alig tudok járni. A csomók miatt a combhajlatomban. Becsukom az ablakot, bekapcsolom a rádiót, beülök a kádba, csorgatom a vizet, és üvöltök egy órát. Azt hiszem, nem hallják. Vagy hallják, de nem szól érte senki. Amúgy se szól senki. Reggel konyha, hűtő, víz, szoba, tükör, vállpánt, gombokon matatás, kukkolás, kukkolás. Aztán önkéntelenül sminkelni kezdek, már félig kész vagyok, mikor tudatosul ben-

nem, mit is csinállok, vihogni kezdek, vihogni meg üvöltöni néha, kinek akarsz tetszeni, te roncs, a vén hülye Kaufmannak, vagy az izotópoknak?, Kinek?!, mondd már meg, édesem! A vén hülyének?, te már úgyse leszel vén, bár hülye vagy, hülye ettől az egészszől, mert magában csak a hülye beszél. És járkálok a lakásban egész délelőtt, egész nap, konyha, hűtő, kapszulák, víz, rádió ki, rádió be, sonka, émelygés, rádió, kapszulák, víz, szoba, tükör, hegek, egy félig sminkelt arc, kendő fel, kendő le, albínó hörcsög, motyogás, konyha, víz, szoba, tükör, vérháló, szarkaláb, vállpánt le, gombokon matatás, motyogás, hányinger, motyogás. Hildát kipakolták, így mondta, kipakoltak, egyszer meg részegen: *kimiskároltak*, utána bögött, kimiskároltak, az is a Kaufmann, kipakoltak, mondta Hilda, bentről telefonált, legalább neki volt már akkor gyereke, kiborult, hogy többé az se, De legalább élsz, mondtam, *Ez élet?*, úgy kérdezte tőlem, mintha miattam lenne ez, kipakolták, túlélte, ennyi a történet, gyakran gondolom, gondolok rá, mióta... de ha itt lenne, zavarna, mindenki zavarna, magamat is zavarom; az a részem, amelyik *már* nem én vagyok, folytonosan irritálja azt a részemet, ami *még* én vagyok. Azt akarom látni a tükörben. Azt az ént, amelyik már nem én vagyok, azzal a látással, ami még én vagyok. A látásomnak, az érzékeimnek, a tudatomnak, a gondolataimnak is el kéne rákosodniuk, hogy ne őrjítsen meg ez a kettősség. Hogy természetes összhang legyen, hogy ne zökkenjen a jelenbe az én át, s ne legyen más a zökkenő után, ne változzon a viszonya, viszonyuljon úgy, mintha nem is kellene sehogy, és hol ez a zökkenő, hol volt?!, kérdezem, mióta?, mikor?, az nem lehet, hogy egy sejt egyszercsak úgy dönt, holnaptól burjánzani fogok, vagy összebeszél egy csomó sejt, miket is beszélsz, édesem, te infantilis állat, te perverz, nézegesd, nézzed, gyorsan gyógyul, nem?, örülsz, ugye?, na még kicsit, simítsd is végig, milyen bársonyos, seelyem és bársony, vállpánt le, gombokon babrálás, lila heg, tükör, konyha, víz, sonka, émelygés, rádió, víz, kapszulák, émelygés, szoba, tükör, émelygés, gombok, émelygés, kendő le, émelygés. Émelygés; émelygés. A helyének a helye. Mintha nem valamitől, hanem valami *íránt* émelyegnék, nem lehet szavakkal mondani. Nem. De mit csinálnak velük, ha vágják le, ha le vannak véve már, két darab hús, behunyt szemmel látom, teszi be a Kaufmann valami zsákba, nylon, babrál rajtuk, csőcsőrészi a húst, hentes kesztyűs kézzel, úgy bánik velem, ve-

lem el, gyűjtik ezeket?, egy fiók teli levágott mellekkel, kihúzza a Kaufmann, szája elhúzódik, mutatja, ez az ő kis gyűjteménye, behunyt szemmel matat, turkál benne, hülye vagy, édesem, elégetik biztos, kis kemencében egy-kettő összeég, szélnek eresztették a melleidet rég, kis *házikrema*, abban; mész utánuk te is, nem is sejtet, milyen gyorsan mész, mész a melleid után, pedig milyen szeretettel növesztgetted őket, hülyeségl, megszépítő messzeség, legalább annyira megijedtél, mikor kaptad őket, mint mikor elvették őket, sokára indultak neki, de aztán nagyon nekiindultak, húztak előre, most is húznak, a tűzbe, hogy tűzbe jöttél akkor, de futni csak kelletlen futottál, nem fért tőlük el a karod, és a padtól is hátrább kerültél, görnyedten jártál, és azt hitted, mindenki téged néz, vagy nézett is, és később hiányzott, ha nem. És volt valami fiú, bávatag szőke, zavartan köhécselt, úgy mert csak tapizni, azt játszott, hogy csak játszik, nevet adott nekik, Az egyik a Klotild, a másik a

Sáfrány Ákos munkája

Matild, mondta, a jobb volt a Matild, vagy nem is tudom már, nem emlékszem; a nevére sem, a fiúéra; Klotild, Matild elment, a kremába mentek, béke poraikra, mellbedobással át, oda, a tűzbe, a semmibe, a nixbe. Tapiztak, folyton csak tapiztak, ezt váltotta belőlük ki, mint belőlem a nézést az a heg, az a lila kasszabolás ott elől, és sohasem szoptattam, sohasem volt tejem, szűzen haltak meg a melleim, hülye vagy édesem, micsoda hülyeség, talán azért, azért vették el, visszavették, akik adták, hogy nem használtam, vagy nem arra, amire van, amire kéne, micsoda prűd hülye lettél, a végén még bibliás vénasszonyt csinál belőled a félelem, van még néhány heted megöregedni, ha ez kell, mintha ismernéd még ezt a szót, kell, nem kell semmit, csak ez a kényszeres kukkolás, ezt se kell éppen, és mégsem tudsz mást, vállpánt lecsúszik, gombokon zavart matatás, tükröz, kendőt le, kendőt fel, nézés, motyogás, kapszula, motyogás, konyha, víz, hűtő, szoba, tükröz, vetkőzés, nézés, émelygés, motyogás, nézés, motyogás, émelygés, üvöltés a kádban, éber álmok, Kaufmann egy nagy fiókban turkál, nehezen felkelek, egy új nap, mínusz egy nap, felkelek, nézés, émelygés, motyogás. És aztán hirtelen csörrenés, indulnál is, nem is, de merre, ajtó vagy telefon, vagy maradnál inkább, de ajtó, mész mégis, pongyola összezár, és arcok, fejek, hangok, látogatók, megalázó hazugságok, Milyen jó színben vagy, Minden rendbejön, ilyenek, Feküdj csak le, pihenj, Véletlenül se akarunk zavarni, Csak erre jártunk éppen, mindig erre járnak éppen, nem bírnak nem megnézni, ugyanaz az aberrált készítés, ahogy a hegekkel én, látni kell, hogy vége, vagy vége lesz, hogy mért lesz vége, miként, ez a borzongás kell, plusz lelkiismeret, vagy mi a franc van nekik, hogy nem hagynak cserben, tehetetlenségünket megosztjuk, és az így csak hatványozódik, fekszem, és állnak körül, van, amelyik járkál, és megaláz a jelenlétük, és megalázza őket, hogy megaláznak, és végül megaláz mindannyiunkat a helyzet, a szeretet lehetetlensége, mert csak gyűlölni lehet így, a többi csak máz, gyűlölöm őket, mert túl fognak élni, és gyűlölöm magam, mert gyűlölöm őket, noha szeretni kéne, gyűlölöm őket, mert idejönnek, és erre ráébresztenek, ők pedig gyűlölnék engem, mert ide kell jönniük, mert ezt diktálná az az illem és szeretet, de gyűlölnék idejönni, agóniaszag van, hiába szellőztetek, gyűlölnék, mert saját halálukra emlékeztetem őket, és gyűlölnék a saját halálukra gondolni, és gyűlölik magukat, mert az illem és a sze-

retet azt diktálná, hogy ne töltse el őket jó érzéssel az, hogy túlélnek engem, mégis jó érzéssel tölti el őket, s ezt is gyűlölik. Gyűlölik a gyengeségüket, hogy nem tudnak nemet mondani mindarra, amit a szeretet és az illem diktál, és gyűlölnék engem, mert becsaptam őket, nem én vagyok itt az ágyon, vagy pontosabban nem az az én, akit szerettek, aki iránt a szeretet bármire is köteleznék őket. Gyűlölik, hogy hagyták magukat becsapni, és most egy idegent látogatnak akarattuk ellenére, és gyűlölik az illemet, ami ráveszi erre őket, mert erősebb náluk. Fekszem, állnak megalázottan. Egyre megalázottabban. Egyre nevetségesebb mondatok. Várom a csengőt, és kiver a víz, ha hallom a hangját, és fordítva: Csak ne, csak nehogy, mondogatom, és mégis mikor hallom... Nem tudom, miért van ez. Elüldözném őket. Meg is tettem. A Hilda volt, pont a Hilda, és a gyerekekkel jött, a gyerekekkel, azt hittem belerúgok, hozott öt kiló banánt, ez a banán a mániája, hozta, letette a takaróra, a mellekre, vagy elől rám, azt hittem, összenyom az a hülye banán, és akkor elég lett valahogy hirtelen, mondtam, Minek hoztad, kár belém, és szabadkozott, zavarba jött, hazudott, és ettől én még jobban, Minek?, mondtam, Ki tudja, mikor, és üresen kell tartanom a gyomrom, a belem, magyaráztam tárgyilagosan, mert a végbél izomgyűrűje elernyed, erre mondják, édesem, hogy beszart a halott, és nem akarom ezt, nem akarom így, szépen akarom, ha már kell, és sírni kezdett, és eltakarta a gyerek arcát, nem tudom, miért, és szó nélkül elment, bevágta az ajtót, gondoltam: sikerült. De vannak még, és jönnek. Már nem sírok. Mióta biztos. Nem a leletek győztek meg. Nem is a Kaufmann. Mikor még nem volt biztos, vagy biztos volt, de nem egészen, vagy egészen, de én még azt hittem, hogy nem egészen, vagy nem is hittem igazán, csak elhitettem magammal, noha nem hittem, szóval akkor elhatároztam, hogy megtanulok franciául. Mért pont franciául? Mintha pótolni akarnám, amit elmulasztottam. Gyorsan elvégezni, mint valami külsőleg rámrótt feladatot, vagy hogy ne figyeljek oda, arra, hogy *Ez van*, mintha máshova is utaznék még, Tel, mondtam, te lökött tyúki, a Szent Péternek akarsz *bon jour*-ral köszönni? De nem. Erősnek akartam mutatkozni, hátha rámragad valami tényleges erő, de akkor még azt hittem, valódi erő ez, ami levitt az utcára, el a könyvesboltig, emlékszem, álltam a polc előtt, a nyelv-könyveket néztem, és a feliratot az egyiken: kezdőknek és halandóknak, és elolvastam egyszer, és ötször, és ötször

ugyanígy, és hatodszor rendesen, haladóknak, és akkor jöttem rá, kész, vége, nem a leletek, nem a Kaufmann, hanem bent, odabent mélyen, ami van, az mutatja, hogy kész, akkor futott végig rajtam, hogy nincs tovább, nincs vissza, minden erről szól bennem. Először és utoljára megengedtem magamnak a luxust, hogy megértsem, üvöltöttem, bőgtem, hisztériáztam, a sarokba guggoltam, kör támadt körülöttem, és kezek nyúltak le, és beléjük martam, köpködtem, nyálzottam, és elmosódó, olvális foltok, arcok távol és közeledve, hangfoszlányok, valaki orvost emlegetett, szivárványszínekre bomló neonfények, a nyál a pulóveremre folyt, nyüzsgés, zaj, felálltam hirtelen, félrelöktem őket, ki a boltból, ki az utcára, futni is volt erőm, utoljára futni, de az egy egészen más erő volt, mint amit magamnak előlegezni akartam, futottam haza, a liftben a tükörbe mosolyogtam, nem tudom, miért. Aztán másnap a Kaufmann, valamit megsejtett, igen, másnap megint: Hogy vagyunk, hogy vagyunk, Émelygek, mondtam, Ugye, csak átvitt értelemben, mondtam, Igen, áttételesen, mondtam.

Budapest

Nagy Atilla Kristóf

Rétegek

(Rovarszemei
vannak a létnek, mondják,
az is összetett.)

*Az est, az est labdahéjai.
Földobom, leesik legelső rétege
a ködnek, s a hegyeknek dőlve kissé fennakad.*

*Akár a város, oly különös az
ember, esténként össze-vissza
izzás, s idegen tekintet a megtérők
szemén. Föl-le sodródnak a házak,
s a kapukból hosszú lépésekben
megindul s utánunk jön a legismerősebb
magány. Kövenként függeszkedik belénk
az utca, villamos húzza a leselkedő tér
felé, s a csörömpölés a talpfákon
végiggurítva a végállomásra érkezik.*

*Várunk. Mert álmaink nejlon-
zacskójában hússzínű lazacszeletek
a házak, s tengerhez lefutó
csiganyálak a kényszerképzetek.*

Szeged

Juhász Anikó

Homok

*És most simítsd végig ezt a lapot.
Újra a vers: behavazott zongora,
szerelmes öblökben az ég bora.
Parázsló hullám, nélkülödállapot.*

*Él bennem egy személy, aki csak néz.
Szótlanul ül és nézi a szívem,
mintha tudná, a teremtéstől innen
mi történhetett. Végülis mi van még,*

*ha minden elrendeztetett? A halott
verítékén megcsillan a szándék,
s egy ölelésben is, éppen csak amott.*

*Beroppant homokpad, iszonyú árnyék,
valaha láthatta a forró romot.
Szóval a szívem. Egy marék homok.*

Szeged

Vecsernyés Imre

Kő

*Van bizonyosság és vannak persze
sziklák is, hiszen minden történet
végül a zokogás fehér kövére
csapódik, arra az egyetlen egyre,*

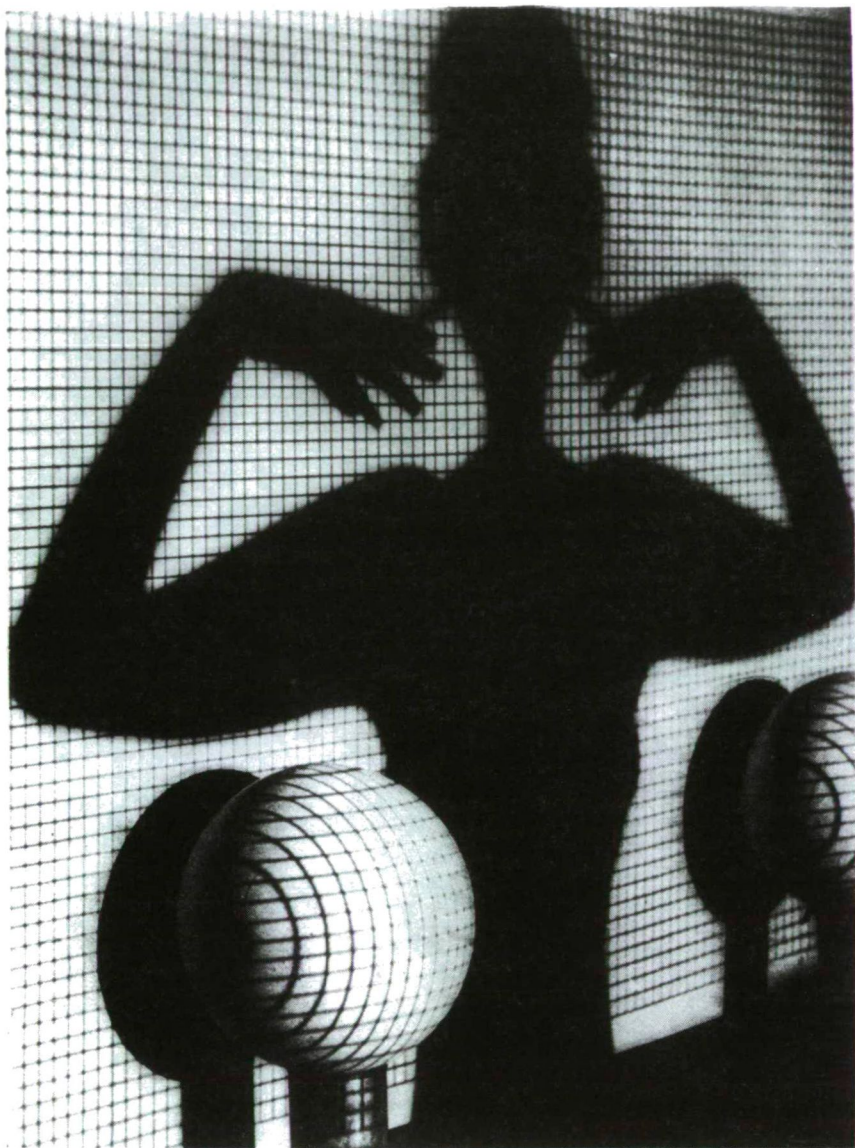
*amit hasonlóképp bűn megnevezni,
mint az angyalokat vagy az ölelést,
épp ott, ahol valaha Isten beszélt.
Próbálj meg a szememben evezni!*

*És próbálj meg betérni ott, ahol
zuhog. Nem tudtam eddig, hogy ez a kék
mivégre van – tegnap még be is fagyott,*

*de mára az öblökben minden ragyog:
a reszkető part, és följebb a két
kő. Mindkettő csillog. S mindkettő halott.*

Szeged

Vecsernyés Imre

Rodolf Hervé munkája

Hol állt a fekhely?

A ház már lakhatatlan. Ösvényem a déli fal hosszanti repedése, melyet időnként meglep a hó, szárazfűvével a kivilágítatlan égbolt, többnyire járható.

Szemben a lejtő. De láthatom-e a napok bukását, ha a falak közül már a doh is kiköltözött? 35 fokos testem ősi vázát, a tűzhelyet?

Fennhangon fölolvások, de még a kimondott szó is, mint a rozzant kémény füstje, befelé száll. „Hol állt a fekhely? Hol a fényekkel labdázó tárgyak, az estékre merőlegesen verődő reggelek?”

A repedés egy-egy hajszálere a belső térbe ágazik, anélkül persze, hogy elérné a szemközti falat.

Ha hihetem, amit a jós mond, sorsvonalam más tenyerekben folytatódik. Nem ér véget a Szaturnusz-dombra menő szakaszon, nem ássa magát a hám alá, nem csatlakozik a vér ellenőrizhetetlen áramlataihoz. Évek telhetnek, mit sem változik rajzolata, egyszeri hajlásszöge.

S szemben a napok bukása.

Szeged

Czilczer Olga

A mutatvány

A lapulevél kezdetben könnyű nyári takaróul, később ventilátorként szolgált, biztosítandó egyszersmind egy nem túl távoli, de már határait veszített víztükör remegését.

Utólag kiderült, hogy ami tapsnak hallatszott, sem volt egyéb, mint egy-egy túlkorbácsolt hullám parthoz ütközése. Nem vers ez, riport. Próbáltam észhez téríteni az ünneplőket. De érveim sorra lehurrogták. Sőt. Nem találva szavakat, ideges jövősem-menésem a testnyi útszakaszon csak szította a víz parazsát. Ha fülemre húztam a takarót, lábam maradt takaratlan. Fűvel a talpam alatt mellmagasságban már véget ért az út.

És lebbent a függöny, megjelent az eddig csak messziről zsolozmázó, lepke-maszkban kellette magát a színpaddá alakított árokpart exponált előterében, s a ventilátor eszeveszettül forgó lapátjain szökdécselt, mintha csak szíromról szíromra.

Tapsot – ennek? Nézzétek! Szárnyainál fogva csippentetem föl a mutatványost, majd széttártam ujjaim. A hulló hímpor, mint az alkonyat vont a már nem is a nap, de a perc díszleteit.

Lássátok! – mondtam, ám ez is csak mutatvány volt, s a taps, mely nem hagyott alább, most mintha néhány szál kátáng és vadmurok bókolása lenne bágyadó légörvényben.

Hogy is nem állítottam le már! Megpróbáltam kinyújtani kézfej helyett a takaró szövetének zöld műszálaiban végződő karom, de az minduntalan a falba ütközött. A fal az álmon kívül esett. S egy zsebtükör az asztalon.

Szeged

Czilczer Olga

Jókedvű reggeleim

hétfőn reggel (szélhámos mese)

Hétfőn reggel a teraszunkra pottyant Bedrísek. Ülök az asztalnál, írok és mintha lépteket hallanék az előtérből. Furcsa, hiszen reggel bezártam az ajtót, az asszony meg a gyerekek is rég elmentek már. „Van ott valaki?” – kiáltok. Csönd.

Mégis kikukkantottam az előtérbe, a helyiség közepén ott áll Bedrísek. Arca kissé véres és dacos képet vág. „Hát te, ugyan hogy kerülsz ide?”

„Leugrottam!” Elmaszatolja arcán a vért, de fel sem szisz-szen.

Bedrísek öt éves és a tetőtéri lakásba tartozik, amit a hivatal lakás céljára alkalmatlannak tart. A fiú szeme sötét, zsidós, füle hosszúkás, álla bűnözői hajlamról árulkodik – ez az apai öröksége. Szakadatlanul maszatolja arcán a vért és figyel. Az előtérnek nincs ablaka, úgyhogy a legjobb akarattal sem lehet ide beugrani.

„Ide ugrottál?”

„Az ablakból ugrottam ki!” Bedrísek – ugyancsak az apja után, költői fantáziával és jó adag álnoksággal van megáldva. Ha ő, Bedrísek meglát egy kislányt a homokozóban, odamegy és a hátára pisil. Igaz, az apukája ilyen már rég nem tesz. Legálábbis feltételezem.

„Ne mondd már, hogy ide ugrottál az ablakból!”

„A teraszra ugrottam!”

Valahogy tényleg be kellett jutnia. Átmentem a hálósobán, Bedrísek utánam. A terasz persze betonból van. A feleségem

kaktuszainak tartói közt, a földön barnás vérfolt. Felnézek – a tetőtér ablaka tárva nyitva. „Onnan ugrottál le?”

„Igen!”

Furcsállom, hogy nem sír – de talán sokkos állapotban van.

„Apukád hol van?”

„Dolgozik!”

„És anyukád?”

„Anyukám meg vásárolni ment:”

„Hová, Bedrísek?”

„Bezárt” – panaszoja. „Én meg féltem, hát kiugrottam.”

„Idefigyelj, Bedrísek, fáj valamid?”

„Igen!”

„És mid fáj?”

„Mindenem.”

„A fejecskéd fáj?”

„Az is.”

Bedrísek nem az a síró gyerek. Az apja – szadista – püföli, ő meg csak bámbul. Mindketten olyan képet vágnak, hogy az ember megrémül tőlük. Bedrísek vagy derék gyerek, vagy nem érzi a fájdalmat. Az önfenntartás ösztöne biztosan hiányzik belőle. Amikor először vitték uszodába, dicsekedett az a jó firma apja, Bedrísek meglátva a rengeteg vizet, kitépte magát apja kezéből és zsupsz bele. Félig megfulladva húzták ki. No de Vejr úr, szörnyűlködött a feleségem, amikor elmesélték az esetet, ez nem normális dolog. Nem kellene pszichológushoz fordulnia vele? Tisztelt asszonyom, Bedrísek pszichológusa én vagyok, én magam, intézte el az ügyet a szélhámós apuka.

„És nem tudod, mikor jön meg az anyukád?”

„Anyukám már nem jön vissza. Ő már nem szeret engem!”

Ezek az ő kitalációi. Ez a gyerek már maga sem tudja, mikor fantáziál és mikor mond véletlenül igazat (tisztá apja), de nem várhatunk az anyjára, nem is beszélve az apjáról. Egy papírdarabra gyorsan üzenetet írok.

Vejrová Asszony!

Bedrísek kissé megütötte magát. Orvoshoz mentünk. Semmi komoly, közelebbit majd szóban.

Aláírtam a cédulát és a fenti ajtóra tűztem.

Ez a villa vonzza a szerencsétlenségeket. A házat egy drogériás házaspár építette a maguk és a fiuk számára még a háború előtt. A fiú magas rangú csendőrtiszt volt, a háború után

Amerikába szökött. Büntetésül a tulajdonos házaspárt a tetőtérbe költöztették, két kis szobácskába, amiket a hivatal nem fogad el lakásnak, mondván, hogy a plafon tíz centiméterrel alacsonyabb az állami norma által előírná. Természetesen mindig lakik benne valaki. A fürdőszoba olyan ott, mint egy kastélyban, egészen a norma alatti plafonig kicsempézték. Az asszonyt hetvenévesen csukták le, mondván, Tuzex bónokat árult. Az meg már csak természetes, hogy a ráeső villarészt is államosították. Amikor lecsukták, a férje, akitől már rég elvették a drogériát, mit tehetett, bevett valami gyógyszereket. Kórházba szállították és többé vissza sem tért. Az asszony visszajött. Akkor már hetvenhárom éves volt. Halott férje után a villa felét és a tetőtéri lakást örökölte. Hozott bele magának valami ifjancot. Mondogatták róla, hogy a szeretője az asszonynak, de aligha tudta valaki is, mi volt köztük igazában.

Pepíceknek szólította. Főzött, mosott rá, meg ruházta is. Pepícek csendes, udvarias ember volt, általában így szokott köszönni: Mély tisztelem és hódolatom asszonyom! Egy nap aztán eltűnt. Hihettük volna, hogy leütötte valaki a kiserdőben, amely rögtön a ház mögött kezdődött és amelyen át mindannyian rövidíteni szoktuk az utat, ha a buszhoz kellett sietnünk. Csakhogy ő harmonikástól és bőrröndöstől tűnt el. Úgy fél év múlva jött tőle egy szűkszavú levél Dániából. A fejlécen valami Hansen úr étterme szerepelt, alatta Pepícek ezt írta: Kitűnően érzem magam és szabad vagyok. Üdvözlöm a bérlő urakat és azt az én fukar banyámat. Tiszteletteljes üdvözléssel, az Ön Pepíkje.

Az a fukar banya még öt évig élt, a végére teljesen megbolondult, azt hitte, meg akarják lopni, és havonta egyszer kihívta a Rendőrséget, hogy eltűntek a betétkönyvei. Kijöttek, megállapították, hogy minden rendben van, majd elmentek. Amikor csodálkoztunk, miért hagyják magukat újra és újra lép-recsalni, elmagyarázták, hogy nem utasíthatják el. Mert mi lenne, ha valaki tényleg megtámadná.

Szomorú, de végül igazuk lett, csakhogy akkor már nem volt érkezése kihívni őket. Csendesen feküdt az ágyán, mi meg még csak nem is sejtettük. Csak néhány nap múlva tűnt fel a túl nagy csend és ekkor magunk hívtuk ki a rendőröket.

A mi teraszunkról, létrával másztak be a lakásba. Akkor már nagy volt a bűz és a földön vérfolt száradt. A betétkönyvek

nemcsak eltűntek, de valaki tizennégy napja ki is vett belőlük húszezret.

Mindenkit kihallgattak a házból, engem is, vagy fél évvel az eset után. Dehát mit is mondhattam nekik? Különben úgy tűnt, különösebben nem foglalkoztatja őket az eset. Meggyilkoltak fiatalabbakat is, ami pedig a pénzt illeti, egy húszezres lopás már rég nem hoz ki senkit a sodrából.

„Hová viszel?” – érdeklődött Bedrísek.

„A doktor bácsihoz.”

„És nem fog rám haragudni?”

„Naná, hogy fog!” – döntöttem úgy, hogy nem fogom vigasztalni. – „De tulajdonképpen miért tetted?”

„Hát, mert az anyukám bezárt. Meg azt is akartam, hogy apukám dühös legyen.”

„Meg is halhattál volna!”

„Az lett volna a legjobb.”

„Örölnél neki?”

„Igen. Mert apát megint lecsukták volna.”

Bedrísek apukája már többször volt börtönben, legutóbb egy éve. Eredetileg kórházi ápoló volt, ezernyolcszázért. Valódi foglalkozása azonban viszonteladó. Ugyanakkor kissé fantasztá és költő is, de leginkább szélhámos. Más körülmények között – gondolja ő, vállalkozó és üzletember lehetne, de téved, ő mindenféle rendszerben szélhámos lenne.

Amikor négy éve ideköltözött a szegény megboldogult asszony lakásába, meglátogatott azt állítva, hogy egy csavarhúzó szeretne kölcsönkérni. Sötét tekintete előbb rajtam, majd a bútorokon és a könyveken állapodott meg (bizonyára tájékozódott már felőlem és tévesen potenciális megrendelőnek gondolt). Megható zsidós szemei, óriási fülei és bűnözőre valló álla azonnal magukkal ragadtak. Haját persze hátra fésülte, valami brillantinnaal simította le, és kölniszaga volt. Ha lennének nagy hozományú aggszűzek, nem kétséges, miféle brancsba tartozna.

Ekkor következett a belépő monológ. Szerző ilyet nem tudna megírni, színész sem előadni, mert mint tudvalevő, a művészet illedelmesebb részében adnak még a jóízlésre. Mindekelőtt azt kellett megértenem, hogy ő mindenhová bejutott, közben mindenkivel beszélt és mindent el tudott intézni vagy meg tudott szerezni. A koncentrációs táborban közös fekhelye volt Schwarzenberg herceggel. A miniszterelnök fivérével

tegeződnek. Henry Forddal a Niagara vízesésnél találkozott. Az ENSZ belga képviselőjének valami ezüst tálcákat szerzett. A belügyminiszter helyettesének egyszer ezt mondta: „Te, kölyök, azt hiszed, felnőttél már hozzám. De én belelátok a gyomrodba!” Amikor nemrégiben meglátogatta Shcwarzenberg Honzát Bécsben, ő bemutatta neki Habsburg Ottót. Sármos úriember. Persze kém. Ezek az urak mind kémek. Ők uralják a világot – a világ egyesült rendőrsége. Nixon, meg a többi pojacák – a mieinkről nem is beszélve, mind az ő szolgálkái. Egyszer, ha több időnk lesz, majd bővebben mesél erről.

Tíz perc után elképedt falusinak kellett volna látszanom, akinek sejtelve sincs a nagyvilágról. Húsz perc után pedig fel kellett volna csillannia a remény sugarának, hogy mindannak ellenére, amit ő már látott és ismert, figyelmére méltónak ítélt.

Fellépése kilencven percig tartott. Ezalatt megtanított arra, hogyan keresi a pénzt (Beugrik egy régiségkereskedésbe, ott nyolc százasért vesz egy plüss szőnyeget, ami persze nem is plüss, hanem perzsa, csak nem ismerték fel, azután azt a sarkon túl, egy másik régiségkereskedésben tizenöt ezresért adja el), meg hogy félmillió villát épít az akadémiai városrészben, meg hogy a felesége teljesen hülye, de gyönyörű, van két fia az első házasságából, egy lánya a másodikból és Bedrísek ettől a teljesen hülye, de gyönyörű nőtől, aztán hogy a második felesége orvosnő volt és gyógyította a perzsa sahot, amit persze ő illő csodálattal szemlél, mivel ez a második feleség is lényegében hülye, mint minden nő, hogy a legidősebb fia micsoda egy önfejű kölyök volt, egyszer amikor büntetésből az asztal lábához kötözte, a fiú úgy beleharapott az asztal lapjába, hogy úgy kellett róla letépni, de az is jó kiadós munka volt, a kölyköt vízzel kellett locsolgatniuk, és az a kéthüvelyknyi deszkát – nem akarták elhinni, öt helyen átharapta. Közölte velem azt is, hogy ügyvédnek kellett volna tanulnia, de közbejött a háború, meg hogy írt ő két könyvet is, igaz arra már nem volt ideje, hogy átolvassa maga után, de majd egyszer bedobja nekem, különben is azt hiszi, hogy az írás nem hoz túl sokat a konyhára (itt következett az egyetlen szünet a monológban, ha véleményt kívánnék nyilvánítani a kérdésben), és hogy lenne a számomra egy csodálatos evőeszközkészlete, fémjelzett ezüst, a Kolovrát család tulajdonából, egy ónkupá-

ja, eredeti slavkovi munka, néhány fáintos metszete, meg egy empír komódja.

Mindeközben arra is akadt ideje, hogy elbeszélje nekem ötvenes évekbeli bebörtönzésének történetét. Gyanús szerénységgel beszélt róla, a részletek legtöbbjét megkerülte, sikerült megértenem, hogy (Schwarzenberg herceggel és Kutlvaser tábornokkal együtt részese volt egy összeesküvésnek. Az összeesküvés céljai nem voltak világosak számomra, de nem nyomoztam utánuk.

Később a felesége (aki nem volt sem hülye sem gyönyörű) elmondta, hogy azért csukták le, mert akkoriban egy pincériskolában tanított valahol a határszélen, és kiskorú tanítványait megbecstelenítette. Ebben a közlésben csak az tűnt valószínűtlennek, hogy bárhol is beengedték volna egy iskolába őt, mint tanárt.

A kórházban egy meglehetősen szigorú nővér fogadott bennünket. Elmeséltem neki, hogy Bedrísek leesett az erkélyünkre, pontosabban leugrott. Lehet, hogy öngyilkos szándékkal.

„Maga az apja?”

„Nem! Én csak a szomszéd vagyok.”

Úgy nézett rám, mintha jelezni akarná, az én szerepem a lehető leggyanúsabb ebben a dologban, és megkérdezte: „Nincsen apja a gyerekeknek?”

„Az apja munkában van,” – magyaráztam.

„Tudja az adatait?”

„Megpróbálom.”

Úgyahogy összehoztuk őket. A születési ideje kimaradt, de megírtam, hogy idővel majd kiegészítjük. A nővékének szép mellei voltak, Bedrísek pedig merőn bámulta őket. Elfogultnak tűnt. Nem kellett volna felelősséget éreznem iránta, mégis dermedten vártam, mit művel majd.

Nemsokára a rendelőbe hívtak bennünket.

A doktor először végigmérte Bedríseket, majd engem. Végül újra Bedríseket. Őt kedvesen, engem pedig komoran.

„Maga az apja?”

„Nem, a szomszédja vagyok!”

Válaszom láthatóan elkedvetlenítette, Bedrísekhez fordult: „Szóval te kiugralsz az ablakból?”

„Igen!” – válaszolt büszkén Bedrísek.

„És mi akarsz lenni?” – kérdezte a doktor és megkopogtatta a homlokát. „Ejtőernyős?”

„Én rendőr leszek,” – jelentette ki Bedrísek.

„Rendőr?” – csodálkozott az orvos. „És miért?”

„Hogy lecsukhassam az apukámat”, – magyarázta Bedrísek.

Az orvos szemrehányóan rám nézett, azután eszébe jutott, hogy nem én vagyok az apa, vagy még ha az vagyok is, Bedrísek akkor sem tart annak. Azután felszólította Bedríseket, hogy hunyja le a szemeit, lépjen ötöt az ablak felé, majd vissza.

„Én mindenkit lecsuknék” álmodozott Bedrísek csukott szemmel. „A nagypapát, a nagymamát, az óvónénit meg az óvoda szakácsnőjét.”

„Ez a gyerek...” – nézett rám az orvos szemrehányóan. Majd megakadt. „Hogyan estél le, Bedrísek? A kezecskéidre?”

„Először az ajtóhoz mentem,” mesélte Bedrísek lelkesen, „azután mert zárva volt, felmásztam a tetőre és leugrottam.”

A doktor írt egy cédulát a röntgenre és azt mondta, az eredménnyel majd menjünk vissza.

Ülünk a komor váróteremben, mellettünk egy haldokló néni ke vonaglik a hordágyon. Bedrísek láthatóan jól szórakozik. Érdeklődik, hol van a hordágy motorja. Majd felajánlja, hogy mesél nekem. A meséje zavaros. Szerepel benne egy jóságos mostoha és egy utálatos apa – egy emberevő kupec. A rossz apa – az emberevő kupec világgá küldi a fiai, hogy hozzák el neki a világ legnagyobb gyöngyét. Aki nem hozza el, azt hagymán megpárolja és megeszi.

Nem tudom, maga találta-e ki ezt a mesét, vagy csak összekombinálta, de azokban a hagymán megpárolt fiúkban az elvetemült apa invencióit sejtem. De még mielőtt a történet ki-fejlődhetett volna, Bedríseket behívták.

Tartok tőle, hogy az apa bemutatásakor nem voltam-e egyoldalú. Határozottan nem az a kiváló szélhámos, aki szeretne lenni. Hiányoznak belőle a professzionalista vonások, ami persze inkább az előnyére szolgál – az amatőrizmusban van valami emberiessé tevő vonás.

Úgy egy héttel azután, hogy hozzánk költözött, meghívott magához a lakásába. Ünneplő ruhába öltözött, hófehér ingén a gallér tökéletesen ki volt keményítve.

A tetőtér két kis helyiségét régi bútorokkal töltötte meg: semmi különösebben érdekes, többnyire múlt századi darabok, bár ma már ezeknek is ára van. Az előtérben, rögtön az ajtó mögött, egészen méltatlan helyen egy terjedelmes vászon függött, rajta egy kubista stílusban ábrázolt meztelen dáma.

„Nézze, ez egy Picasso,” vette elő a legnagyobb kalibert. „Sajnos nincs szignálva.”

„Ez nem Picasso,” utasítottam vissza nyersen. „Soha nem volt az, és alighanem soha nem is lesz az.”

Némiképp megszeppent. „De hát nézze ezeket a karokat és combokat!” „Ezt senki más nem festhette!”

„Bárki festhette,” feletem.

„De Matejícek professzor...”

„Vejr úr,” mondtam szemrehányóan, és ő, anélkül, hogy befejeztem volna a mondatot, behúzott a lakás belsejébe, hogy megmutassa a drágakő-gyűjteményét. Ellenkeztem, hogy a drágakövekhez egyáltalán nem értek, de ez még jobban fellelkesítette. Előhúzott egy fonott táskát a szekreterből, amelyben a hölgyek a napozókrémet és a szűnyogriasztót hordják a strandra, és kiszórt belőle vagy tíz barbiturátos és nyugtatós üvegcsét. Kihúzta az üvegcsék dugóit és apró kővecskéket szórt belőlük az asztalra. Ez egy valódi tizenkilenc karátos dél-afrikai gyémánt, ez a kettő pedig mesterséges, az a kék, az zafír Indiából, ezenkívül még három rubint, opált és két teljes üvegnyi cseh gránátot mutatott nekem. Az egyik gyógyszeres üveg kiborult, a gránátok szétgurultak az asztalon és halk pattogással potyogtak a padlóra. Letérdelt a földre, hogy felszedje őket. Közben a zakója felgyűrődött és észrevettem, hogy az ingét hátul hatalmas vörös kockás folt csúfítja.

Ezután fia érmegyűjteményét tette elé. Egy vaskos al-bumba voltak rendezve, a kemény borító belső oldalára ezt írták szépírással:

Bedrísek Vejr – érmegyűjtemény

Bedríseknek születése napján a papától.

Ettől kis híján elérezékenyültem.

Az első félévben havonta legalább kétszer jött el felajánlani valamit. „Mester, lenne a maga számára egy gyönyörű barokk Krisztusom. Míves faragás!”

Kelletlenül átmegyek megnézni. „De hiszen ez múlt századi!”

„Gondolja, Mester?” „Nézze csak a köpeny redőzetét!” De már nem erőlteti és az üveges szekrényhez vezet, hogy megmutassa a Piccolomini család ezüstből öntött tálját. Kilencedik századi munka.

Legközelebbi ajánlata egy eredeti hamadán volt. Nem tudom, mi az a hamadán, a szőnyegekhez is csak annyit értek, mint a gyémántokhoz. A hamadán lenn hevert a lépcső alatt, óriási göngyöleg, legalább négyszer öt méter. Egy darabját kibontotta nekem. A kosz rétegén keresztül rikító színek világottak elő.

„Mit szól hozzá?” – lelkesedett.

„Szörnyű koszos,” mondtam.

„Na igen,” egyezett bele, „ha látta volna, hogyan tárolták. De ez igazi munka. A század első feléből.” Hogy melyik század, azt inkább nem mondta – a barokk Krisztus tapasztalatai után.

Másnap megfigyeltem, ahogyan az értékes hamadánt cipelte a porolóra. A szőnyeg még terjedelmesebb volt, mint amilyennek akkor tűnt, amikor még a lépcső alatt hevert feltekerve. Ekkor a szerencsés tulajdonos előhúzta a slagot és hatalmas vízsugárral locsolni kezdte a szőnyeget.

Ámulva figyeltem az erkélyről a ténykedését, majd még nagyobb ámulattal a szőnyeg viselkedését. Soha még hasonlót sem láttam, sőt, nem is olvastam ilyesmiről. A szőnyeg felszínéről a kosszal együtt a színek is folyni kezdtek. A szőnyeg a szemem előtt fakult, míg a betonon anilines színezésű patakokskák folydogáltak.

Gondolom, őt is meglepte a tisztító fürdő eredménye, de ha már egyszer belekezdett, nem kívánta abbahagyni. A szőnyeg közepéből kiesett egy szövetdarab, vagyis pontosabban: nem kiesett, feloldódott! Nem volt többé.

Amikor végre elzárta a vízsugarat, a porolón egy szürkésfehér, lyukas rongycafat lógott. Vejr úr felnézett rám, szétártta a kezét és behúzódott a házba.

Nem sokkal később vett egy hattonás teherautót.

„Miért van szüksége teherautóra?” – érdeklődtem.

„Az mindig jól jön,” magyarázta. „És ezt bagóért vettem. Hat-ezer.” „És persze némi kenőpénz!” – mondta.

Két napig mindenféle emberek hemzsegtak a kék teherautó körül. Ő pedig lehúzta és felhúzta a vásznat és fon-

toskodva ült a volán mögött. Mint valami kisgyerek. Azóta, már harmadik éve áll a hattonnás a ház előtt, abroncsaiból lassan elszáll a levegő és a kék festék is rozsdásodik.

Nem egészen egy évvel ezelőtt vett egy lerobban Morrist, állítólag az angol nagykövetségtől. Kivételesen alighanem igazat mondott. Ki másnak lett volna Prágában egy lestrapált Marinája? Borsószínű luxuskocsi volt, sárgás bőrülésekkel, oldalán az embléma: British Leyland.

„Megint bagóért?” kíváncsiskodtam.

„Harminc rongy,” mondta büszkén. „Próbáljon ötvenért szerezni!”

„Én nem hajkurásznam,” mondtam az igazságnak megfelelően. „Félnék, hogy nem lesz hozzá pótalkatrész.”

„Ugyan már, Mester. Csak írok Lojzeknek Londonba, ő majd küldi, amire szükségem lesz.”

Nem tudom, ki az a Lojzek, de megértem, hogy egy vállalkozó szellemű szélhámosnak szüksége van egy Morris-Marinára. Hangtalanul érkezik az idős hölgy házához, aki feladott egy hirdetést, hogy eladna egy barokk angyal. Kiszáll a borsószínű luxusautóból, lehúzza bőrkesztyűjét, kezecsköl a hölgynek és bemutatkozik: Vejr docens vagyok. És beszél,

csak beszél a világról, a 16. századi reneszánsz koporsókról, a 15. század második felének Madonnáiról, Vojtísek doktorról és Bruncvík professzorról, majd könnyedén megemlíti Chagallnál tett látogatását. Az öreg hölgynek forog a feje, végül még az ár megállapítását is rábízza. Ő pedig vagy három-ezerrel kevesebbet ad, mint illenék egy barokk angyalért. Persze az első gond az lesz majd, hogy a barokk angyal nem barokk, amit ő nem vesz észre, a másik probléma pedig, ahhoz, hogy az ember egy borsószínű Marinából szállhasson ki öreg hölgyek háza előtt, a British Leyland eme nemes termékének üzemképesnek kellene lennie. Hat hétig az is volt, akkor azután szétesett a kuplung.

Azóta a zöldoldalú marína feldúcolva áll közvetlenül a kék hatonnás mellett, ahonnan a rozsdá lassan ráterjed. És Lojzík nem küldi a kuplungot.

A nővér meghozta Bedríseket. „Hát, apuka, a csukló sajnos eltört, az ujjacskákon meg zúzódások vannak!”

„Nem én vagyok az apuka!”

„Nem maga az apuka?”

„Nem, én csak a szomszéd vagyok.”

Megvető tekintettel nézett, mint az olyan emberre, aki megtagadja utódját, legyen bár az a félrelépésének terméke. Már szóra sem méltatott, a leendő rendőrhöz fordult és gyöngéden így szólt: „Bedrísek, most újra elmész a doktor bácsihoz, aki a cédulát adta neked, igen?”

A kezembe nyomott egy fémpálcát, amelyre a röntgenképeket tűzték, mi meg Bedrísekkel igyekeztünk vissza az ambulanciára. Amikor leültünk a váróterem fehér padjára, észrevettem, hogy ez a gyerek, töréssel a csuklóján és zúzódással az ujjacskáin, mosolyog, arcára pedig valami belső öröm kifejezése árad. Nem veszi észre, hogy figyelem, teljesen magába mélyed. Sebesült keze egyszercsak eltűnik a zsebében, valamit keresgél.

„Mi van, Bedrísek, szükséged van valamire?”

Összerezzen és szó nélkül ingatja a fejét, keze még mindig a zsebében.

„Mit keresel, Bedrísek?”

„Semmit.”

Mérlegel, önmagával harcol. „Nézd!” – nem bírja ki és zúzódásos ujjacskáival különféle tárgyakat húz elő a zsebéből. In-

digót, csipeszt, kerámia tálkát és egy tégelyt valami gyógyszerrel.

„Bedrich, hol szerezted ezt?”

„Volt almája is, de én nem szeretem az almát,” közölte. A nővérke kedves fejbólintással vette át a dolgokat. El tudtam képzelni, milyen gusztussal fog majd legközelebb mesélni a megtagadott apaság ártalmas következményeiről a gyermek erkölcsére.

Ezután a lopott holmitól megszabadított Bedríseket elvezették a gipszelőbe.

Apukáját utoljára a kék teherautó és a borsózöld Morris közötti időszakban tartóztatták le. Reggel jöttek két fekete Volgával, házkutatást tartottak, ennek során elkoboztak néhány régiséget, a tulajdonosukat pedig magukkal vitték. Mivel a tétőtérben nem volt telefon (és nehezen is lesz, ha egyszer a lakás hivatalosan alkalmatlan lakás céljára), épphogy elvitték az autók, Vejrová asszony átjött, még rémülten ettől a szörnyűségtől, hogy telefonálhat-e.

„Természetesen. De legyen óvatos,” figyelmeztettem.” Az én telefonomat minden valószínűség szerint lehallgatják.”

Bólintott, de a „lehallgatás” kifejezés valószínűleg semmit nem mondott neki, mivel azokat, akik épp távoztak, kivétel nélkül becsületsértő nevekkel illette. Szerencsére a lehallgatás egyelőre nem hivatalosan folyik, az én mondandóimra irányul – nem pedig a szomszédasszonyokéra.

Azóta időnként beugrik hozzám. Mióta a férjét lecsukták, megszépült. Érdektelen arcáról eltűnt a haragos kifejezés. Általában megállt a szobám ajtajában (nem volt hajlandó beljebb jönni, hogy ne tartson fel) és mesélni kezdett. Beszéd közben bájosan rázta a fejét, miközben hosszú, enyhén festett haja szanaszét röpködött vállain.

Igy aztán rendszeresen tájékozódtam, hogyan is áll az ő sikeres házastársa a börtönben. Hogy szokásával ellentétben hallgat és nem vallott be semmit, az ügyvéd azt állítja, ha kibírja beszéd nélkül, a vádra nehéz munka vár, mert tulajdonképpen nincs ellene semmilyen bizonyíték. Kicsit meglepett, hogy nincs bizonyíték, de azt hiszen, hogy őt magát is.

Kezdetben vigasztaltam, biztosan minden jól végződik majd és a férje hamarosan visszatér, aztán megértettem, inkább nyugtalanítom, mintsem vigasztalom őt. Ez a nő semmit sem kívánt kevésbé, mint azt, hogy a férje hamar visszatérjen.

„Ha majd úgy érzi, győzedelmeskedett felettük”, rémüldözött, „végre nem lehet majd bírni vele. Ő már eddig is olyan volt...” és hogy mutassa, milyen, jobb kezét magasan a feje fölé emelte.

Megtudtam azt is, hogy Vejr úr huszonöt évvel idősebb nála, hogy egy kopaszodó Don Juan meg fecsegő, de egyszer le-
itatta őt, „hiszen tudja, buta voltam és tapasztalatlan, aztán meg a kürettől is félttem, azt pedig nem tehettem meg a szüle-
immel, hogy leányanyaként... És azt is mondják, hogy az apa nélkül felnövő gyerekből nem lesz tisztességes ember. De hát milyen apa ő! Ha látná, akár két hétig észre sem veszi a fiát, aztán meg egyszer elkezd vele évszázad, csiklandozza, néha annyira csiklandozza, hogy Bedríseknek rohama lesz tőle, el-
vörösödik és nem kap levegőt. És ha azt látná, velem mire ké-
pes...”

Legközelebb elmesélte, sikerült neki a börtönből elintéznie, hogy a régi társai, akikkel azokat a vackokat eladogatta, ad-
janak a feleségének azonnal tízezret a megélhetésre. „Nem nagyon akaródzott nekik”, mesélte a fiatalasszony a fejét ráz-
va, „de ő azt üzenté, hogy befürösztí mindet, ha nem kapom meg a dohányt. Úgyhogy eljöttek, hogy írjam meg neki, minden
rendben van. Csak azt nem tudom, hogyan csinálhatja ezt a
börtönből,” csodálkozott az ifiasszony. „Most képzelje csak el
mit fog művelni, ha kiszabadul. Úgy viselkedik majd, mintha ő
lenne a világ ura.”

„De hiszen olyan hamar nem engedhetik ki,” nyugtatgattam.
Nem hallottam még olyanról, hogy nálunk bárkit kiengedtek
volna annélkül, hogy előzőleg legalább egy fél évig benn tar-
tották volna.”

„Ugye,” szólt reménnyel a hangjában. „Mert én, én mindent
kibírok. Már észre sem veszem őt – a fecsegését, a felvágá-
sát, de Bedrísek, ő még butácska, ő szinte csüng az ajkán. És
alighogy elment az apja, ő már utánózni akarta. Leült az asz-
talhoz és rám kiáltott, mama, hozd ide, meg add ide! És azok a
szavak! Tudja mit mondott egyszer nekem? Akarsz egy po-
font, te tehén? Ezt mondta nekem, mert nem adtam neki oda a
kanalat, amikor az leesett. Gondolja, hogy egy négyéves gye-
rek magától kitalál ilyeneket? Meg egyszer azt is mondta,
hogy mindenkit lecsukat, mindenki hülye. Csak ő, meg az apja,
ők gyűjtötték be a tudás összességét. Hogyan végződhet ez?
Végül még belőle is bűnöző lesz!”

A fiatalasszony megtörölte a szemét. „Most ezalatt a fél év alatt meggyógyult az én bogárkám, hogy milyen kedves, nem hall tőle egy durva szót sem. Sőt, segít takarítani. Ha legalább három évig benntartanak az apját!” mondta reménykedve, „az ügyvéd szerint legalább ennyi várható.”

Nyolc hónapig volt Bedrísek apukája a börtönben, míg végre bíróság elé állították.

Aznap reggel becsengetett hozzám az asszony. Új kosztümben, haja frissen rendbehozva, kezét nyújtott, a tenyere nedves volt. „Szorítson nekünk,” kérte izgatottan. „Már csak Bedrísek miatt is.”

Két nap múlva hazahozta az ő szélhámusát. Bizonyítékok hiányában szabadlábra helyezték. Az ügyész fellebbezett ugyan, de hát...

Még ilyen esetet! Direkt megkérdeztem jogász barátaimat, senki még csak hasonlóra sem emlékezett az utóbbi öt, sőt tizenöt évben! Nyolc havi fogvatartás után elengedik bizonyítékok hiányában! Ha legalább a benn töltött időt ráhúzták volna! „Remélem világos számodra, hogy ha így elengedték, azt nem ingyen csinálták,” figyelmeztetett egyik jogász barátom. „Nem állítom, hogy pont rád állították, lehet, hogy csak azt akarták, legyen egy emberük a seftelők között. De ha már egyszer nekik dolgozik...”

A következő héten ájtott és egy fajansz vázát ajánlott. Mint ha semmi sem történt volna. Azt mondtam, hogy nem gyűjtök porcelánt, mert nálunk folyton törnek-zúznak. Cirka egy hét múlva megjelent és ezt javasolta: Ő most kimerítette anyagi forrásait, meg aztán óvatosabbnak is kell lennie, a régi barátaival pedig szakított. Nekem bizonyára van pénzem, neki vannak tapasztalatai és persze kapcsolatai is. ha ezt összeadnánk, egy hónapon belül minden befektetett koronámra adna húsz százalékot. Annyira kendőzetlen volt, hogy tán nem is lehetett provokáció. Bizonyára saját kezdeményezése akart lenni. Azt válaszoltam, nem lennék jó társ, ahhoz túlságosan figyel a rendőrség.

Úgy tett, mint akit meglep, hogy ilyesmi olyanokat is érhet, akik egyáltalán nem foglalkoznak régiségekkel, de azonnal felajánlotta, hogy rákérdez az ügyemre Vendelinnél, aki most éppen a belügyminiszter helyettesének a titkára.

A gipszelő ajtaja kinyílt és kinézett egy nővérke.

„Maga a kisfiú apukája?”

Felálltam, ő meg felszólított, hogy kövessem.

Bedrísek egy fehér széken ült, karja a gipszkötés miatt kissé túlburjánzott.

Előtte egy doktornő ült, fiatal és olyan vonzó, hogy elállt a szívverésem. „Vejr úr,” szólított meg szigorúan, „tisztában van Ön azzal, hogy a fiánál szuicidális hajlamok tapasztalhatók?”

Megadóan bólintottam és azon törtem a fejemet, milyen módszerrel lehetne a doktornővel személyesebb kapcsolatba kerülni. Nemcsak a külleme csábított, hanem az a lehetőség is, hogy álnéven szerepelhetek.

„Fel kellene keresnie a fiúval egy pszichológust,” mondta a gyönyörű doktornő. „Kérem, ne halogassa a látogatást, a szakember majd tanácsot ad, hogyan nevelje őt tovább. Elvégre nem akar hasonló meglepetésben részesülni még egyszer!”

Felállt, hozzám lépett és olyan halkán beszélt, hogy Bedrísek ne hallhassa meg. „A fia életéről van szó. Aranyos, derék fiú. Egész idő alatt fel sem szisszent. Vannak felnőttek, akik kiáldoznak, míg a törést igazítjuk helyre.”

Frissen mosott fehérnemű illata volt. Csak ne üldögélne itt annak a megátalkodott szélhámosnak az utódja, aki minden valószínűség szerint – Isten bocsássa meg neki, azzal szerez mellékjövedelmet, hogy személyes pletykákat gyűjt rólam, azt felelném erre, hogy ő varázslatos, esetleg megkérdezném, hogy megvárhatom-e a rendelés után. Így csak azt mondtam: „Legyen nyugodt, doktornő, Bedrísek nem halhat meg, hiszem, hogy ő nagy tettekre hivatott.” Bár inkább azt szerettem volna mondani: bűnökre, csak nem mertem, mert attól tartottam, ettől a szótól ő nemigen érezne megkönnyebbülést.

Amikor beültünk az autóba, Bedrísek gyönyörködve nézte hatalmas kezét. „Ha hazamegyünk, úgy odavágok apámnak, hogy összeesik,” mondta örömmel. „Azután kidobom az ablakon.”

„Kérlek,” válaszoltam, „senkit és semmit ne dobálj a teraszunkra!”

„Nem az erkélyre dobom,” nyugtatgatott, „hanem az utcára. Hogy meghaljon!”

„Miért akarod, hogy meghaljon?”

„Hogy többé ne csiklandozhasson. Meg a mamát se!” – magyarázta.

Vejrová asszony meglátott minket az ablakból, leszaladt a lépcsőn és kiáltozott: „Bedrísek! Bedrísek!” Majd hozzám fordult: „Láttam a vért az erkélyükön! Bedrísek, mit tettél?”

„Semmi baj, Vejrová asszony, hisz minden jól végződött.”

„Mit tettél, Bedrísek,” sóhajtozik Vejrová asszony, „biztosan félt, hogy az apja hamarabb jön haza mint én, de hát én mondtam, megmondtam neki, hogy rögtön jövök!” Magához szorítja Bedríseket és egyfolytában jajgat, „Hiszen tudod, hogy szeretlek, hogy nélküled nem is tudnék élni. Nekem is ki kellene ugranom az ablakon, ha történne veled valami.”

Nézem Bedríseket a karjai között és egyszercsak döbbenet látom, hogy eltorzul az arca és a szemébe könnyek gyűlnek.

Végre sír!

*Prága
Budapest*

*Ivan Klima
fordította: Paulik Antal*

de senectute (posztmodern esszé)

Miért fénytelen a világ ebben a kései korban – kérdezi Adorno és így felel: az ember immáron nem látja át a világ marionett-szálaait. S miért elbűvölőek a gyermekek, kérdezi Freud és így felel: azért mert a nárcisztikus üdvösség tökéletes másolatai.

S hogyan védi Ciceró, az ügyvéd az öregség méltóságát? „Vitatkozom a szenátusban és tanácsokat osztok a fiataloknak” ezt mondatja az agg Catóval.

Az államban, a civil társadalomban a kortársak között, tehát nemzedékeket meghaladva, mindenhol előbukkannak az öregek, nárcisztikus élvezeteket hajhászva. De hogy leljenek az élvezetek forrásaira, ha tudják, hogy semmit nem fognak találni a világi guignol föllazult keretein kívül? A gyermekek lelkesülten adták át magukat az illúzió bűvöletének: a fiatal emberek egymást győzőgették, hogy a kulisszák papier machéból készültek és hogy a fő tenornak parókája van. A férfiak (mindenekelőtt a férfiak) a kulisszák mögött birkóztak, hogy ki rángatja a szálakat, és ki fog műbajuszt viselni. Most az öregek örömmel helyeznék át a színpadi kellékeket és hinniek az előadás varázslatosságában. Vajon szükségszerű része e világrendünknek a kétszeres felejtést előidéző szklerózis?

A történelem, legalábbis ahogy tapasztalataink szerint, ütlegette az öregkor alapjait. Nem fogjuk izgágán azt suttni, hogy mi irányítottuk őket generációs öröleteink alapján, legin-

timebb bolondságaink úgyis a történelem gépezetének vak eszközeivé válnak. Inkább azt kérdezzük, segíthet-e valakinek közülnk, e szerencsés körülmény, segíthet-e azoknak akiknek fontos, ha nem is a tradíció, de legalábbis a tapasztalat. (hogy elmeneküljünk a szenilitás banalitásaitól).

Az elveszett hit utáni nosztalgiával az öregek általában az elveszettbe való hitnél kötnek ki: *laudatores temporis acti*. Az endogenetikus-filogenetikus harmónia, amely eddig játszadozott a nemzedékünkkel egy csapdát állított fel nekünk, a posztmodernizmus csapdáját. Azzal fenyeget bennünket, hogy gyorsan megöregszünk. Vajon a múlt aurája által lenyűgözött posztmodernizmus nem misztifikáció-e *alaudis temporis acti* módján, azaz, nem a négyzetre emelt misztifikáció?

Tételezzük fel a következőket: a posztmodernizmus nem áll szemben a modernizmussal, nem is a beteljesült modernizmus, csupán annak egy módoszata. Mindkettőt fogva tartja a „jelen sovinizmusa”. A modernizmus saját múltját erővel el kívánta felejtetni, sőt, arra irányult, hogy a múltat megalázza és lerombolja. A posztmodernizmus blazírt: számára a saját hagyománya egzotikumot jelent. Ezzel az egyszerű képlettel sikeresen biztosítja a múlt elvesztését és tölti be a múltat, noha mindezt nem deklarálja. Megoldja a modernizmus paradoxonját, megmenti őt a zsákutcától, noha számára nem szükséges megszabadulni attól az ideológiától amely zsákutca-ba terelt bennünket. Mindez megfelel a modern lustaságnak, hiszen az a turizmus a legolcsóbb, amely saját múltunk felé irányul. Nem nehéz észrevenni, hogy a posztmodernizmus mennyire veszélyes számunkra, akik mindezt már egyszer átéltük. Egy szép napon megsúgják neked, hogy az öregkori gyengeség, amelyet alig akartál beismerni *in petto*, egy intim művészeti póz. Valamikor modernisták voltunk, most poszt vagyunk, afféle ideális csalétek – hogy végre megmaradhassunk az öregkori nárciszizmus zsákutcájában, amely többé *manqué* sem lehet.

A hatalmat az ötvenes évek disszidensei vették át, akiket rejtve archiváltunk valahol a gimnáziumi éveink végén. Amidőn a jelenben a szellemek győznek, egyszer csak valami hatalmába kerít a felismerés – saját idődet persze rejtett történelemben élted át. A történelem, győzőgetnek, a megfélemlítettek történelme volt, átkoztad őket, persze akkor, amikor nem tudtad összegyűjteni azt a néhány aláírást, s éppen ezért

nem gondoltál arra, hogy a történelmet a mulasztásokból fakadó bűnök teremtik, s nem a rezsim és az alternatíva közötti lassú és kínos hadakozás. (amely mindig áldozatokkal járt, s mindig csak az egyik oldalon). A kiöregedett disszidensek mohóságát a történelem megbosszulta, nos, igen, ők már korábban azt hitték, hogy a történelem igazsága valahol a rejtett-ben lakozik. Most végre elérték, hogy uralkodásuk alatt, a történelmi folyamatokat a felszín alá sikerült kényszeríteni. Ha a posztmodern egyfajta történelmi replay, ha a posztmodern, akár mint egy lelassított TV-felvétel, még a naiv nézőnek is megmutatja, hogy mit látott in vivo, az aki a tudást birtokolja, akkor a posztmodernizmus stratégiája kettős lehet, materialista és idealista.

A materialista: a góllal egyetemben a replay elemzésen azt a tekintetet is látom, amely először megpillantotta a gólt, Greta Garbo (s Isten segíts, Marilyn Monroe) szépsége mellett azt a tekintetet is látom, amelynek mindez szépnek tűnt – igen, a fascina mellett látom a hipnotizált tekintetet, az objektumot, amelyet hatalmába kerít a fascinum. Így nem csupán elkerültem a fascinációt, s nem csupán elmenekültem a fetisizmustól. Hanem elkaptam a dolgot magát, a jó materializmus paradoxonjával szólva, objektiváltam a fetisizmust. Greta Garbo szemei nem hipnotizálnak többet, most, nos, most pillanatokra elkapom azt a tekintetet amelyet e szemek valamikor elbűvöltek. Ha a fetisizmus által meghatározott embernek a fétis elrejt az objektum távollétét, akkor a defetisizáció, azzal, hogy szétrombolja a fétist, mármint az ürességet ami mögötte tanúazik, abban a pillanatban, mikor a művészet történik, magát a dolgot adományozza nekünk.

(Mellesleg, amit elmondtam, a kritikai művészetre vonatkozó modern mítosz megoldása. A művészet nem kritika, nem is demisztifikáció, a kritikai demisztifikáció, a művészeti eljárás belső mozzanata. Nem kellene visszaesni a romantikus antiintellektualizmusba, hogy megmentsük a művészetet, ellenkezőleg az intellektuális mozzanat belső művészeti tényező. Ám nem az egyedüli, a művészet a „között”, mert az Idee és a sinnliche scheinen között bevonja az objektumot. A művészet genitívusz. A régiek megkülönböztették a genitívusz szubjektívuszt és a genitívusz objektívuszt, a művészet nem más mint a kettő szét-nem választottsága.

Az idealista változat: a replay illúziójában megjátszom azt, ami nem vagyok, a tapasztalt tekintet játékát játszom, azt, hogy valóban látok, s hogy, én vagyok a tudás birtokosa, aki mindezt először pillantotta meg. A technológiai tényező letagadása itt egyet jelent a történelem elfojtásával. (A materialitás elsikkasztása + a történelem elfojtása = a történelmi materializmus kizárása, azaz, kulturális pszichózis). Az elbűvölt tekintet alanyával azonosulok, az ideális énnel, méghozzá egy intim nárcisztikus élvezet keretén belül. A posztmodernizmus e variánsa nem jobb a XIX. század neogótikájától és neobarokkjától (mind a kettő államalkotó volt és egyben állami) valamint a neosztálinizmustól, csupán azzal a megszorítással – jellemző modern korlátozottság, hogy ez a variáns rövid emlékezetű. Így jobban az aura csapdájába esek mint annak bennszülöttjei, saját ideális énemet a kihalt ideológia ideáljának végére helyezem, amelyből kiindulva ez az ideológia úgy kívánta, hogy látott legyen, méghozzá a szépség fényében. (Éppen ezért élünk a kihalt ideológiák vámpirizmusának korában).

Érthető tehát az idealista posztmodernnek vonzódása a reakcionárius ideológiákhoz (Neue Slowenische Kunst). (A régi, az új és örökös baloldaliság persziflázs a materialista posztmodernben). Az a tény, hogy elsőként fejezték be azt, amit jelenleg beáromoltatnak az uralkodó reakcionárius kultúrába, hogy a többiek ott maradtak, ahol eszményképeikkel voltak valahol – a lyublyanai külvárosi művészeti-kulturális egyesületben – bizonyítja, hogy a történelem csak azokat érti, akik örömmel játszanak vele, azokat, akiknek igazságosan kiosztja a büntetőlapokat és megítéli a büntetőrúgásokat.

Az öregkor bölcsessége, azaz bizonytalan jutalma, nem más, mint egy fiatalkori fogadás kivetülése: a materialista változatot mindig választani lehet.

*Ljubjana
Ujvidék*

*Rastko Mocnik
fordította: Losoncz Alpár*

10th Anniversary of Urban Stonehenge '92

TündérVölgy

*Elfelejténélek,
Ha tudnám,
Hogy azután békén
Alunnám.*

Vörösmarty Mihály

(1)

Feküdni ===== orcám lehúz, a karjaim lelóg-
nak ===== midőn kocognak a falon, kaparászik egy
remélem hogy nem az ellenség tüzesen pattantam rá az ajtó-
ra, de már bejött az egyik m....., le is vert a kabátja ujjával egy
üveget hogy meg se mozdulok nem engedik be, senkit se, úgy
lettek oktatva, úgy van utasítva a cseléd, be akar jönni, csak
lőjed le, mégis v.hogyan begyött, kellemetlen szaga van, be-
jön, mire én ===== meglepetést színelve
azt mondom neki, intek közben, hagyja csak ott azt az üveget,
hogy tegnap láttam őt az étkezőkocsiban beszélgetni egy nő-
vel, ittak is, zörgött a poharával, büdös az a vendéglő, ott
szoktam megenni három süteményt, nem lehetett hallani, miről
pofáztál, mondom a m.....nak, azzal a babával, pofáztál neki,
zörögtél, mondtam neki, de csak állt ott, hogy ő elfelejtett va-
lamit, röcögte, mintha kifelejtettem volna valamit, bámul a le-
vegőbe, ez be van rekedve, akkor megint visszafeküdtem,
szédülök, az üveg nem tört el, gurul ide-oda a padlón, délutáni
álmos meleg, lemegy a vérnyomásom, nincs elég levegő, arról
a reklámfilmről, nem?, ez egy kérdés, nem hallod?, sajnos, tu-
dok vele beszélni, úgy látszik, tudok m.....ul, hogy utazok haza-
felé a lakosság kedves be lesz mutatva a haza, egy mosoly-
gós angyal, azzal reklámozzátok, mi?, ott ültél vele, nem?, kér-
tél egy pohár szódát és kikanalaztad belőle a buborékot, az-
tán a kiskanalat beledugtad a szájába, vagy nem?, angyal-
kának, mi?, ledugtad neki, na, most már beszélj te is, mondj va-

lamit, nem szól, nem néz rám, egészen megnyúlt az orra, ilyen egyszerű, akkor megpróbáltam felülni ebben az országban forgolódás, nézem a mennyezetet, kiállok a folyosóra, sétálok, nézem az ablakban a tükörképemet, hazai fasor, és föl se kelek, sikálják az agyakat, nem látok ki, talán már nem is látok, sötét, bíborvörös az ég, kilenc óra múlt évekkkel el benéz valaki, üvöltöznek, két kis sárga gyerek, lakosság, egyedül az egész, szívják az orrukat, csúszkál a haza setét hullámos tengerré vize tündérvölgyet csordultig nem ragyog, mély por lepi el, valami erős nem meghalni erős, a legszívesebben azt csinálnám, hogy a m.....okat nem engedném be, vizsgálat, én rendletekkel fogok kormányozni, hátra lehet dőlni, lógatom a lábaim, csúszkálni hátrafelé, széjjelmállik, a hülyéket vizsgálják, le kellett hajolni hála istennek seggel fölfelé, egyikük se normális, nem váltam be, méricskéltek oldalazva közlekedtem hála az isten' szerencsére úgy látszik nem felelek meg, az volt a kérdés, hogy mi a szakmája, mondtam nekik valamit, süllyed a hajó és be fog jönni a tengervíz, hogy ő nem aztat kérdezte, lapátolok, csak nehezen tudok hozzáférni a m.....tól, meregetem vissza egy pohárral, úszkálnak a rágcshálók, a víz ömlik be, a kis hegyes fejecskéjüket ügyesen kidugják, a sőt kipislogják a szemükből, elég volt, akkor föl akartam egyenesedni, de üvöltözni kezdett, hogy maradjak csak úgy, mint egy hülyével, én se írásburok, védekezek és leírom nem feleltem meg nekik, a lépcsőházban támaszkodnak, ezek beváltak, hazai, a korlátnak dől és kiabál tehát én igyekszem hazafelé ami nincs hatker pártközpont, én így védekezem, kövér, nyáladzik, csúszkálnak a kölykei, a magáé csúszkál, a tiéd, drágám, az az üzemi szemét, megagyalják, belepofozzák a főzeleket, bekúrjál a fürdőkádba, drága honfiak, csupa kék folt, lilák a m.....ok na most ezt nem nem lehet észrevenni, a m..... célpont türelmes, mint a burkolat, a kaput benyomtam, az ablakok kitörve, átfúj a szél a nemzeten, m..... felsőbbrendű táblák tél, fehér, csillogó a proletárok bűdösek, ilyen tényleg nincs, én ründülütükkül fuguk körnőnyözni, zsírosak a parasztjaim, meg lett mondva, hét oláh cigány, egy illatos tanító, mindegyikre jut három szem krumpli, juttattam hármat anyád picsája szovjet katonai illat mondta az egyik paraszt a tanítónak, mire az teljes erőből belerúgott a hegyes cipőjével, a paraszt kapaszkodik ijettibe' összecsuklott, a cigányok elszaladtak, külön-külön a mosoly másoké, mely áradat a felől csurog én nem

vettem észre, hogy félek, széjjelnyomtam egy rovar, milyen kevéske anyag, nekizuhogott az ablaknak, rátettem a papucsot, recseg, kalimpál, kijön belőle az a kevés nem észrevenni, a propik ordítóznak, hatra megy be és minden reggel bemegy, annak is a tengert mutatták volna meg inkább a szerelőcsarnok helyett, vonszolódjál kifelé, fiam, és ne tekingessél, és ne kapaszkodj bele semmibe, mellébeszélte, kisfiam, és ne álljál a tévé elé, semmi, de semmi elé se, de azt nem kívülről figyeled, a parasztok eszik a szalonnájukat a krumplihoz, három paraszt, az egyik a földön, a többiek rágnak, hét cigány, egy tanító, a cigányok leléptek, annyi víz jön be, amennyi kimerül, a tanítónak nincs szalonnája, a cigányoknak se, a cigányok tetvesek, a tanító is tetves, csak ő illatosítja magát, tündérek Halászkert, az egyik paraszt beleejtette a tűzbe a szalonnáját, az anyád picsájátozó, mikor a tanító megrúgta, a szalonna beleesett a tűzbe, nagy sercegés, közben két cigány visszaólálkodott, két nő, kicsit aludtam, ennek a kocsinak nincs hangja, az utakon nincs gödör, ezek teljesen hülyék, az utasoknak be van nyomva az orruk, azt hiszem hogy finnek, mind egyiken van valami bordószínű ruhadarab, lemorzsázzák magukat, a banánhéjat tömködi bele a szeméttartóba im vorra-um egy szöszi az orrához tartja a könyvét, így goethe úgy goethe, olyan közel tartja, hogy becsúsznak középre a szemei, kóla kettő hatvan mindenki hülye, viszik a hülye csomagjaikat, nem beszélgetnek, szíve forrott és habozott mint vad tenger, ne álljon elém például hagymát zabálok, hagymát fogok zabálni és kilehelem, a cigányok igyekezete, hogy kipiszkálják valahogy a szalonnát, felváltva nyúlálnak bele a tűzbe, kapkodják a kezüket, perzselt bőrszag, lehelek, a tanító illatozik, a parasztok hangosan esznek, jó az álmodozás, a két nő kapkod és sikítozik, dől befelé a víz nincs jó álmodozás a tanítónak van egy üveg konyakja, lapos üveg, olykor beleiszik, a krumplijáról húzogatja le a héjat, hogy kell befejezni valamit, nem vártam magát nem vártalak, nem vagyok odaragasztva senkihez, a parasztok fénylenek, a szalonnadarab közben szénné égett, a két nő közli, hogy ők szívesen szopnának, ha kapnak a konyakból, az anyád picsájátozó paraszt most már csak meg se mozdul, fölösleges meghalt vagy elaludt vagy kitalálták én megpróbáltam megszabadulni tőled a finn észreveszi, hogy a könyvéből hiányzik néhány oldal goethe, valahogy nyitva tartom a szememet, nem vár senki sem azért nem

ok nélkül bírja őt a tündér nem vár senki nem szuszog, nem fog szuszogni magát nem várják a hegyvidék sötét tömbjei, ahogy elzuhog a vonat, és az ezüst meg arany pontocskák lámpafény nyolc oldalt olvastam, az ülést hátradöntjük, lógázom a lábaim, kicsit nyom valami, itt nem kérdezősködnék idáig és itt kezdenek neki, megváltozott a levegő öregebb egy nagy ívben repülő kólásüveg, ahogy tompán széjjelcsattan, nekem egy külön kis jégdarab, és az se hűti le de nem hűtik le az olvadozót emeli át harminc percig álltunk a határon emeli magasra, Túl a napon egy szép ligetes csillagra ez fényesebb és virágzóbb, mégis hideg, mint a jégkristály, érzékeny, ragyogó valami, egy csillogó szemű baba, aki a boldogságtól elfelejtette kivenni a kanalat a szájából, akkor leesett a könyv az ölemből, kitápolygok a mosdóba, fogat mosok, belevizelek a lefolyóba, és nézem közben néztem azt az arcot a tükörben akivel senki sincs.

Az életemből ki szokott maradni az elem. te.

(2)

A közértből loptuk, és a zsebemben ===== viselem el egész délelőtt, akkor teljesen sötét volt, elfeketedett az ég, bekapcsolták a világítást, folyamatosan mormogott, zuhog a jég, nem volt tanítás, lefeküdni szabad, nem kellett reggelizni, szétnyomtam a zsebemben a lopást ===== nem ismernek meg ===== nem bámul ide ===== a neoncső percegett, ki-kialszik, a körmömmel pöckölgetem, kilazult foglalat tök sötétség belebújtam a pizsamámba, én délelőtt is alszom, egész nap, mindent összekentem, nem fogok enni, nem kelek föl, behunytam a szemem, ez a legkisebb hely a világon
nem ragyogóbb itt minden omladék
nem mesekék.

(3)

A legtovább az bírja ki ===== vidáman kalimpáltam, nem én ===== én nem beszélgetek senkivel, nem beszélni, örülni valaminek, félénk szagok, valami ragacs, alig lehet lenyelni, nem lehet, mindegyik a kanalát használja ki, édeskés, föltrapad a fogínyre, beleragad a fogakba, próbáltam széjjelharapni, az igyekezet az örök égi Kék iróniája lenyűgözi visszatartani az öklendezést ő egy dög és az az egy dög vezényel, amikor valaki rosszul lesz, összeesik és hányni kezd valami hang mert nem felelt meg neki ===== az evés tetszik, kanalázás, az tetszik a legjobban ===== az izé belekötött a cigányokba, az egyik csávó, mert beleakadt egy spinkóba, és aztán meg hiába igyekezett, hogy letépje magáról, egy rekedtes hangú spiné, villogtatja a szemeit, nem bírta letépni, mert az odatérdelt elé és belemarkolt a zubbonya ujjába, nekilökte őt ötet a kerítésnek, hogy le akarja szopni a ===== mindenkit odalöknék, api, piszkálom a husit, leültem és a húsdarabkákat kipiszkáltam a tányér szélére, nekem az tetszik itt a legjobban, hogy ===== billeg a fejem, billegett, mint egy sisak, az a lábos, nem félénk vagyok, folyton éhes és folyton ijedezem, ha kimegyek a körletből, megcsap az a rettenetes szag, kifordultam a kuhnyából, a bécs melletti szelet, van száz-száztíz lélek és legtovább aki itt marad ===== bizonyos illetők, miután egy jókora, feketére égett, befüstölődött kondérban kihozták nekik a levest, a homokot, amit addig a markukban szorón-

gattak, sarat, kavicsot, papírzsebkendőket, széjjelszaggatott műanyag zacskók darabkait, mindenféle szemetet kezdtek beleszórni, a közelben állók pedig beleköpdöstek a levesbe, közben pedig egy szó nem hangzott el, csak egy, egyetlen riadt, rövidke sikoltás, van száz lélek, száz-száztíz lélek, az nem felel meg
van száz-száztíz lélek
vígán éldegéltek.

(4)

Nem tévedtem el, csak nem talállok ki ===== nem lehet jobban figyelni ===== kilépni, oldalt megálltam, és azt néztem, hogyan viszi tovább valami azt az ===== hogy viszik tovább == az én == valamilyen erőooooooooooooooooo ===== hogy lendül tovább az a gép, emelkedik föl és lesújt s a fellegekig nyújtózik elő. Igyekeztem elkerülni, nem érni hozzá, semmihez, az én mégis minduntalan valami máshoz ütődik.

Budapest

Kukorelly Endre

Aeneas és Hekaté

*Aki a két világban
Egyaránt otthonos,
Nem mondhat semmit,
Mert szavaiból – amik
Egymásnak ellentmondanak –
Rendre kivész az értelem.
Olyanok, mintha a
Keresztúton egyszerre járna
Háromfelé valaki, vagy
Mintha egyszerre volna
Telt, fogyó és növvő a hold.
Aki az alvilág nyitott
Kapuján ki-be jár a holtak
És az élők között, elfoszlik,
Mint az árnyak, ítélni képtelen,
Kivágott nyelvű bíró, üres lesz,
Elhagyja minden értelem,
Csak ha Apolló betölti egészen,
Akkor éled s kiabál őrzöngve
Értelmetlen jósszavakat.*

*Ó, Aeneas, mi marad abból,
Aki mindig az Istenek
Ujjmutatása szerint él –
Aki mindig a jövőt teremtő
Parancsot teljesíti –
Aki a jóslatok értelmén
Úgy halad egyre előre,
Mintha elérített szőnyegen
Járna?
Akik az alvilágba előtted élve
Leszálltak, mind
Sorsuk ellen cselekedtek
S tudva mi vár rájuk –
De miközben az Orcusba
Csellel vagy erővel betörtek,*

Játszottak is, ahogy csak az
Istenek tudnak –
S tréfálkoztak velem,
Míg én sírva néztem őket,
Mosolyogva és hallgatagon,
Egyszerre három arccal,
Ahogyan most téged,
Tudva, mi vár rájuk,
Ahogyan most is –
Aeneas, temesd el
Misenust, aki párviadalra
Hívta Tritont, a tenger
Urát, kagylóból faragott
Kürtjén háromhangú
Vészjeleket fújva,
A pusztítás rikoltó
Hanghármasait, különálló
Hangokat és mégse
Külön-válva az elemek
Felriadó hangzavarától –
És egymástól se különböztek
E hangok, noha mindig más
Dallamok ébredtek,
Egyetlen zene tombolt,
Ami megfordult, és
Ugyanaz volt visszafelé,
Mert megszűnt benne az idő,
És nem volt más, csak a
Szüntelen égzengés,
És az eggyé vált elemek
Végtelen ereje.
Csak egy pillanatra
Légy olyan, mint ő,
És elnyel az örvény,
Ahogy őt is,
Amikor végül mosolyogva
A vízbe vetette magát,
Hogy a felsértett felszín
Behegedjen utána nyomtalanul –
De hogyan is tudnád
Eltemetni, hiszen ő

Már nem a földé, és
Csak a vihar paripáit
Szelidítve vagy a
Tajtékszó hullámokat
Egymásra terelve tér
Vissza közétek –
És tudni fogod, hogy
Ő az a Gyűlöletes,
Akinék kétféle arca
Kísért –
Eltemetnéd, hogy
Megszabadulj tőle
S a földnek adnád, hogy
Ne legyen soha többé,
Áldozatot végzel:
Az Isteneknek állatokat
Vágsz és tüzeket gyújtasz,
Kérleled őket, és sírva
Rimánkodszt, hogy töröljék
Ki véglegesen e világból
Azt, akitől rettegsz.

A rettegés űz ide is:
Tudni akarsz. A holtaktól
Akarod megtudni a sorsod.
Leigáznád árnyaikat, hogy
Meghalld tőlük a választ.
Mert neked megígérték, hogy
Biztosan áll a jövőd, és
Várja a jöttöd, ahogy a
Nászszoa küszöbén várja
Fiatal férjét a menyasszony,
S a jövőt hordozod úgy, mint
Más a halált.
De hazudnak a halottak
Jóslatai: a tükörben,
Amit szavaik állítanak,
Saját képzeleted látszik,
S ami egyedül benned van,
Visszaverődik, mintha
Valóság volna.

Kimondják rejtett szavaid,
Engedelmesen előrevetítik,
Mintha bekövetkezne majd,
Amit elképzelsz.

Egykori városod lángokban
Eléget, s az új, ami még
Nincs, lángokban elég majd.

Most táncolok neked, Aeneas,
És te csak annyit látsz:
Bonyolult csigavonalakban
Tekereg ez a tánc, örvénylik,
Soha nincs vége, félsz,
Érzed, elfut a
Lábad alól, amin állsz –
De hátha én vagyok a „föld”,
És most semmibe tűnik, amit
Te szilárdnak ismersz?
Kutyák csaholása és disznók
Röfögése ijeszt:
Hátrálnál, de helyed nincs,
Mert magába szívja a földet
A tánc, de a titkot hiába
Tárja föl beszédes rendszere,
A 3x3 tánc tér épülete, és
Fecseghet arról, amiről csak
Ő tud, neked néma és ijesztő.

Most változom át: most Dido
Táncol előtted, de gyönyörű
Arcomon át a Medúza tekint
Rád, és kövé mereszt a
Gorgó-fő rettenetes szépsége:
Táncolok és nevetek, amíg te
Merev bábú vagy, és nem mozdulsz,
Gúnyollak, szídlak, trágár szavakat
Mondok, de te nem érted
Őket, néma vagy és süket,
Tehetetlen, csak a szemed
Tágul egyre, mint a még

Eleven bagolyé, akit
Perzselnek a lángok, de már
Nem repül el.
És zuhansz, de úgy, hogy
Földet sosem érsz, mert
Nincs már föld, ahol
Állhatsz, és zuhansz a
Hármas vonalakból hurkolt
Térben végtelenül, letépve
A megígért jövőről, ami
Soha nincs most, és soha
Nem volt: Ó, Dido, kiabálj
Rettenetes szavakat, kutyák
Vonítsanak és disznók
Röfögjenek veled: rettenetes
Szavakat kiabálok, ugatok rád
És röfögök, elszívom előled a
Földet, ahová igyekeznél,
Lesöpörlek az isteneid tenyeréről,
És megbénítom a nyelved,
Többé nem tudod őket nevükön
Szólítani, az űrbe taszítalak,
Ami táncol, bálványszoborrá
Merevítlek, száműzlek a múltba,
Ami nincs már, tehetetlenné
Teszlek: akkor elmenekültél,
Most nem menekülsz: itt vagy
Örökre, és soha nincs már,
Ami máshol volt, nincs ami
Kiragadjon a 3x3 tánc tér
Épületéből.

Én Orfeuszt szeretem,
Aki visszanézett,
Mert visszanéznie nem
Lehetett, hogy egyszer
– Utoljára – még lássa,
Akit látnia már nem
Lehetett –
Tudta, hogy akkor lesz
Az övé, ha látja –

Hádész esküje csapda,
És ígérete rejtvény,
Amiben csak elpusztulni
Lehet –
Vissza kell néznie hát,
És látnia kell, hogy
Nincs ott – hogyan is lenne? –
De nézni s a szemével
Simogatni, egyre keresnie
És megtalálnia végül,
Újra felépítve a testét,
Ami elenyészett, visszaszerezni
És megteremteni újra:
„A visszanézés lesz a
Teremtés egy teremtésben,
Ahol Eurüdiké a születő
Mindenségnél mindig-tágasabb,
A Tér, amit egy örökre rejtett
Szív dobogása mutat meg.”
„A mindenség mindent uraló
Igazává teszem őt –
A szememmel, amiben ott
Örvénylik a semmi:
Azt gyúrom anyaggá, a
Te széthullt anyagoddá,
A szememmel, amiben ott
Tekerődzik a kígyó, ami
Örökké halálra sebez.”
És ott voltam, hiszen én
Itt vagyok mindig az Alvilág
Kapujában – mint ahogy most is –
És Eurüdiké voltam, a szerelmes,
Akit Orfeusz nézése teremtett,
A virágjában leszakított, aki
Most virágjában támad fel, de
Kilencszer gyönyörűbben, és
Szerelmes voltam, izzó
Sóvárgással akartam a Lehetetlent:

„Legyek én Eurüdiké,
Orfeusz hitvese
És vele éljek örökre.”

A világrend teremője
Vagyok, és foglya is
Egyben:
Csak egy pillanatra
Kísérthetsz meg,
Lehetetlen!

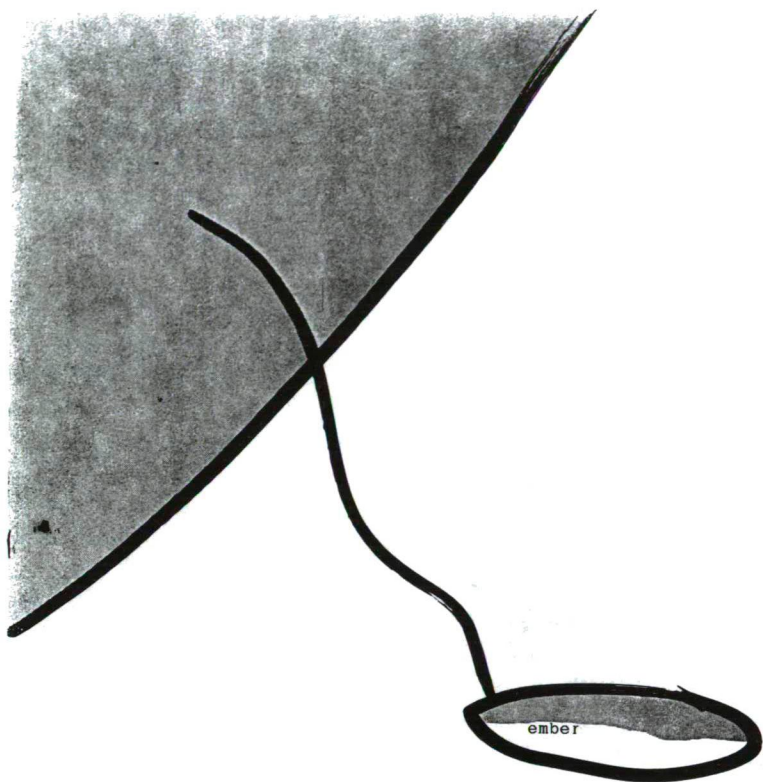
De te nézd, Orfeusz,
Ameddig bírod, a
Semmit,
Én veled vagyok,
– Noha nem látsz –
És veled is maradok,
Amikor sírva bolyongsz,
És tudod, hogy
Legyőzött Hádész, noha
Visszanéztél s álltad
A nézését –
És ott vagyok, bár
Kimondani nem tudsz,
A világrendet megnevező
Dalaid mélyén.

A zsidók királyát, Sault,
A jövődő rejti még:
A neve üres varázsiige
Számodra, amit hiába
Mormolsz:
Majdani élete ott
Játszódik, ahol te
Sose jártál s ahová
Be se léphetsz, mert
Oda nem vezet út
A világodból:
Mégis róla mesélek
S ha kérdezel, őt
Nevezem meg.

Láthatod, mert megmutatom,
Ahogy a tíltott disznóból,
Amit én sütök neki majd,
A halálát eszi, hogy
Elteljék végre a
Pusztulás nedveivel –
És eszelősen mosolyog,
Midőn a halott Sámuel
Árnya megjósolja halálát,
A büntetést, amiért
Elárulta az Istent – izzó
Haragját magtalanul közvetítette –
És látod, ahogy zsíros szájjal
Örült hahotára fakad, hisz
A mag, ami oly rég
Vágyott a tíltott nedvek után,
Most meghozza gyümölcsét,
S amit ítéletnek hisz az Úr,
Az neki megváltás
A tehertől, amitől
Most szabadul.

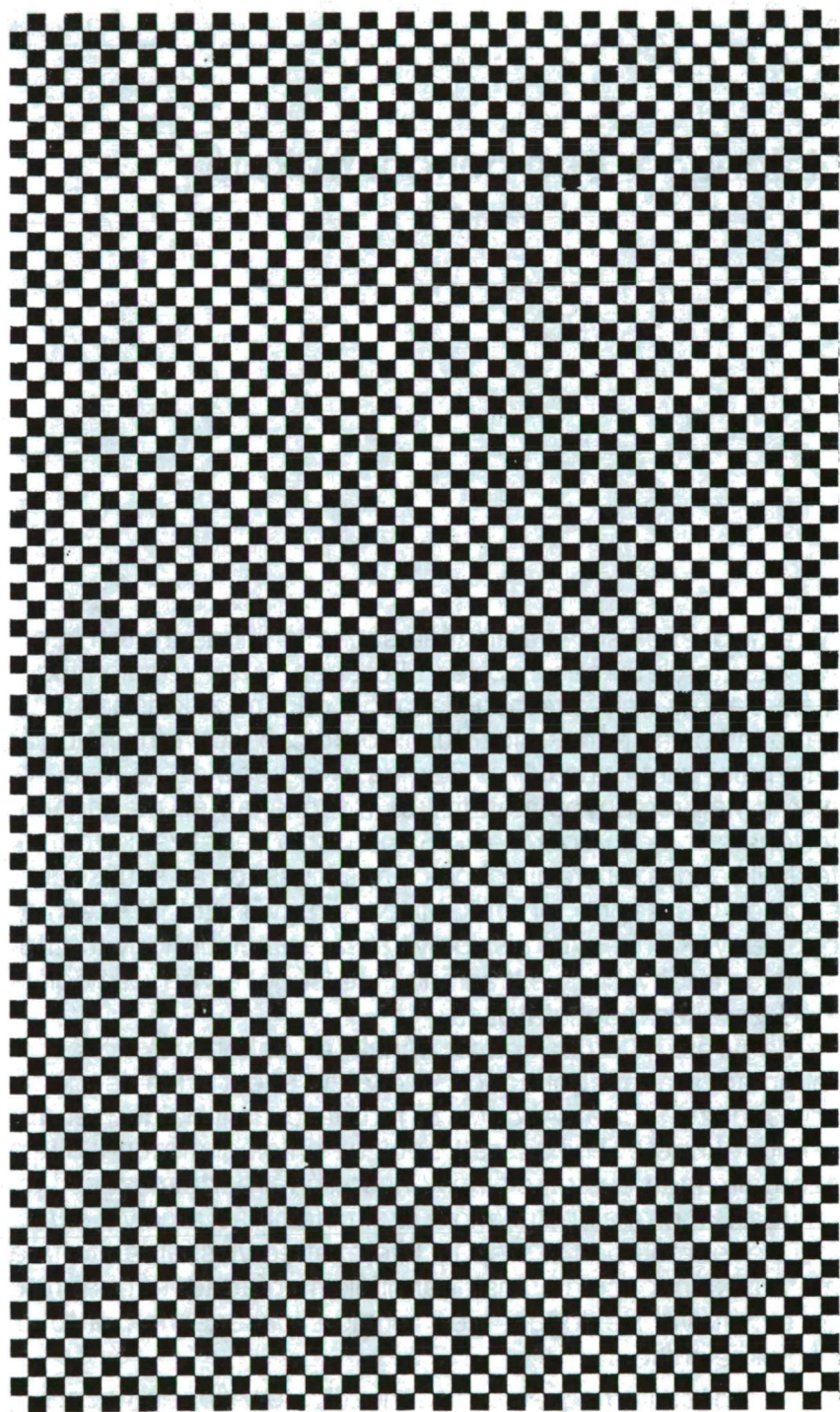
Budapest

Simon Balázs

A küzdelem folytatódik a lelkek meghódításáért

Erdély Dániel munkája

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1963

Heidegger és a dekonstrukció

Az utóbbi évek során a filozófia szokatlan hírnévre tett szert. A szakterületeknek széles körében, az irodalomtudományban, az építészetben, de még a reklámszakmában is divattá lett olyan párizsi filozófusoktól kölcsönzött terminológiát használni, mint Foucault és Derrida. A legtöbb szó a modernnek, a hagyományos metafizikus filozófiának és magának a történelemnek a végéről esik. Sajnos ezt a véget zsákutcának tekintik, ahol ezen tradícióknak a hasznossága és szükségessége az ürességbe torkollik. Mindez ürügyül szolgál ezen hagyományok önkényes kiszípolozására, anélkül, hogy tudatosulna az a tény, hogy ezt az önkényességet a vég ideológiája módszeresen meghatározza.

Ez nagyrészt Derrida terminusának, a „dekonstrukciónak” a félremagyarázásából adódik, mely kifejezést ő Heideggertől kölcsönözte¹. Ez az *Abbau* szó fordítása, amit Heidegger abbéli igyekezetében használt, hogy az ontológiatörténet általa szorgalmazott destrukciójának hasonló félreértelmezéseit kijavítsa. Bár erre a destrukcióra szólító felhívás, amely a *Lét és idő* bevezetőjében szerepelt, kifejezetten visszautasította a metafizika hagyományának bármiféle megtagadását, harminc év elmúltával Heidegger még mindig szükségesnek tartotta, hogy kijelentse:

A kérdésünk megválaszolásához illetéknéppen vezető út nem szakítás a történelemmel, nem a történelem megtagadása, hanem annak az átvétele és átformálása, amit

a korok ránk hagyományoztak. A történelemnek ilyenén befogadása az, amit a „destrukció” fogalmán értünk. Ezt a fogalmat világosan leírtuk a *Lét és idő*-ben. A destrukció nem elpusztítást (*zerstören*) jelent, hanem dekonstrukciót (*Abbauen*)... A destrukció azt jelenti: kinyitjuk a fülünket, és szabaddá tesszük magunkat annak, ami a tradícióban szól hozzánk, a létező Létének.²

Derrida többször is kifejezte csodálkozását azon, hogy a „dekonstrukció” szó oly nagy mértékben megragadta a megszokott képzelőerőt, valamint felháborodását afelett, hogy a szó ürügyül szolgált a tradíció figyelmen kívül hagyására.

[A dekonstrukció] olyan szó, amit soha nem szerettem és aminek szerencsés sorsa kellemetlen meglepetéssel szolgált.³

A kifejezés szerencsétlen elterjedése részben a szónak Derrida által néha titokzatos magyarázatából származik.

Mi nem a dekonstrukció? minden, természetesen!

Mi a dekonstrukció? semmi, természetesen!⁴

A dekonstrukciót, mint filozófiai terminust szintén dekonstruálni kell. Ez azt jelenti, hogy nem szabad megengedni, hogy a szerző vagy a szöveg autoritásán alapuló meghatározott jelentésekben állapodjon meg. Az értelmezés feladata, hogy mobilizálja a jelölő és a jelölt közti megüledett kapcsolatokat.

Azt hiszem, hogy minden fogalmi frontáttörés tulajdonképpen a szó és a fogalom közötti elfogadott és jogosult viszony transzformálása, vagyis deformálása... Mindez a dekonstrukció név alá lett besorolva.⁵

A szövegértelmezés ezen poszt-strukturalista megközelítésének az agresszivitása megtalálható Heidegger hermeneutikájában is, például amikor kísérletet tesz arra, hogy megfejtse bizonyos hiátusokat Hölderlin „Wie wenn am Feiertage”-jének kézzel írott eredetijében.

A szöveg, amely a jelen előadás alapjául szolgál majd ... a következő értelmezési kísérleten nyugszik.⁶

Látva azt a szabadságot, amiben Derrida és Heidegger a tradíció szövegeinek olvasásában magukat részesíti, nem meglepő, hogy ők ketten a kisebb olvasottsággal rendelkező ta-

nítványok áldozatává válnak. Ha azonban ki is nyitották Pandora szelencéjét az irodalomtudomány szintjén, ezt annak a kedvéért tették, hogy megvizsgálják a benne rejlő metafizikus örökséget. Számukra az értelmezés magában foglalja annak dekódolását, hogy a metafizikus distinkciók hogyan nyomták rá bélyegüket a nyugat kulturális, politikai és társadalmi intézményeire.⁷

Amikor a *Lét és idő*-ben Heidegger bevezeti az ontológiatörténet dekonstrukcióját, már felvetette a Lét értelme kérdésének fontosságát általában, és megállapította, hogy ezt a kérdést a metafizikus tradíció elsősorban mint a kérdés elfeledettségét adta tovább. A feledés eme előzetes kifejeződése a Lét időbeli dimenziójának eredendő intuícióját semlegesíti. Nagy általánosságban véve, az idő a Lét és a létezők közti mozgás jelentése. A metafizika elnyomta ennek a jelenvalóvá-válásnak ezt az értelmét azzal, hogy a jelen különböző modalitásaiként jelenítette azt meg. Hogy az idő eredeti, eredendő megsejtését felelevenítsük, szükségszerű, hogy megvizsgáljuk, azaz dekonstruáljuk a legfontosabb metafizikus időfogalmakat, különös tekintettel a Kant által *A tiszta ész kritikájá*-ban, és az Arisztotelész által a *Fiziká*-ban vázoltakra. Ezeknek a fogalmaknak a dekonstrukciója tulajdonképpen annak a metafizikus illúzióknak a felfedését és ezáltal megtisztítását jelenti, amelyik elhomályosítja azokat „az eredendő tapasztalatokat”, „melyekben a lét első és továbbiakban mindent irányító meghatározásait nyerjük”.⁸ A megtisztítás azonban megfelelő beavatottságot követel meg. Mielőtt a Lét értelmének kérdését elkezdhetnénk megválaszolni, szükséges ezt a kérdést helyesen meghatározni, és ez mindenekfelett a kérdés sürgősségének felelevenítését jelenti. Ez a felelevenítés a jelenvalólét analitikájának a feladata, mivel az ilyen kérdések feltevése a jelenvalólét Létének alapvető módja. Közismert, hogy a jelenvalólétnek adományozott előjog egyfajta Charybdis és Scilla szerepet töltött be, s feltartóztatta a *Lét és idő* megírását. Egyrészt, s ezt Heidegger maga is elismeri, ez az előjog megakadályozta őt abban, hogy a transzcendentális szubjektivizmus örvényén túlra eljusson, és így a Lét értelme kérdésének megfogalmazásában a metafizikus fogalmak keretein belülre szorította.⁹ Másrészt, ez a szöveg örökségét a létezőkre való összpontosításra korlátozta, pontosan azon a módon, amit meghaladni szándékozott!

Bár mindenki tudja, hogy a szöveg tekintélyes része soha nem készült el, mindig volt egy olyan nem túl szerencsés tendencia, hogy a jelenvalólét analitikáját önmagában teljesnek tekintés, és az utána következő műveket úgy olvassák, mint az ezzel az iránnyal való szakítást. Annak ellenére, hogy Heidegger ellenvetette: gondolkodásának fordulata (*Kehre*) a *Lét és idő* megjelenését követő években a szubjektivizmus és transzcendencia aporiájának árjával szembeni hajózás volt, sok szövegmagyarázó úgy értékelte, hogy Heidegger meghátrált e kérdések elől. E korszaknak a fejlődést szem előtt tartó értelmezései Heidegger növekvő hallgatását emelik ki oly kulcsfontosságú kérdésekről, mint az idő és jelenvalólét, valamint hangnemének áttérését a transzcendentális fenomenológia prózai szókészletéről a későbbi esszék költői és néha misztikus nyelvére, s ezt a kérdések minőségi változásának jeleként értelmezik, még ha el is ismerik a Lét kérdésével való foglalkozás folyamatosságát.

E változások fejlődéselvű magyarázata azt állítja, hogy Heidegger felhagyott az ontológia ontikus megalapozásának kidolgozásával. A *Lét és idő* vége felé Heidegger azt mondja, hogy a jelenvalólét analitikája mindössze egy módja annak, hogy a Lét értelmét kutassuk. Majd megkérdezi, hogy „megalapozható-e az ontológia *ontológiailag*, vagy pedig ehhez is valamilyen *ontikus* fundamentumra van szükség”¹⁰. A *Lét és idő* (1927) mindenestre ez utóbbi alternatívát erősíti meg. Ezt az *Idő és lét* (1962) című előadással állíthatjuk szembe, ahol Heidegger azt állítja, hogy megkísérelte a Létet „a Lét és a létezők közötti kapcsolatra való utalás nélkül” elgondolni.¹¹ Úgy tűnhet, hogy ez a felvetés az előbbi alternatívát erősíti meg, vagyis hogy az ontológiát a spekulatív metafizikára jellemző módon alapozza meg. Egy eme kérdést megvitató interjúban azonban Heidegger így felelt:

Valószínűleg emlékszik arra, hogy a létezőkre való utalás nélkül a Létre gondolni mindig történeti dolog; vagyis a Lét változó jelentőséggel bír a Lét történetének vagy küldetésének különböző korszakaiban. Ezt jelenti a Létet a létezők nélkül elgondolni.¹²

Heidegger szándékait illetően el lehetne kerülni az összevisszaságot, ha vigyázva szétválasztjuk a köz-, és a személyes szándék síkjait. Heidegger azért képes biztosan haladni

a 20-as évek végének publikációiban, mert feladata mindössze az, hogy a Lét értelmének kérdését felélessze. Másszóval, a kérdés megtárgyalását kezdeményezi, és ez olyan feladat, amit a tradíció nyelvén el lehet végezni. Az azonban világos, hogy Heideggernek nem kellett a *Lét és idő*-t megírnia ahhoz, hogy a maga számára fontossá tegye a Lét értelmének kérdését. Őt személyesen az érdekli, hogy a gondolkodást végigvezesse a kérdésen, ha már az egyszer felmerült. Ehhez viszont meg kell vizsgálni azt a fogalomrendszert, aminek segítségével a kérdésről bármilyen vitát lehet folytatni.

Csak az ontológiai hagyomány destrukciójának véghezvitele vezet el a létkérdés igazi konkréciójához.¹³

A korai kéziratok és előadások Heidegger halálát követő évtizedekben való megjelenése után ma már tudjuk, hogy az ontológiai hagyomány felszámolásának feladata, ami a *Lét és idő*-ben merül fel, állandóan foglalkoztatta Heideggert, és a Létnek, valamint az egzisztencia elemzésének kérdésével együtt jelentkezett. Ezt Karl Jaspers *Psychologie der Weltanschauungen* (Világnézetek pszichológiája) című művéről írt ismertetőjétől lehet eredeztetni, amit 1919-ben kezdett el írni, és 1921 júniusa előtt fejezett be:

... annak konkrét lehetősége, hogy az egzisztencia jelenségei elénk kerüljenek és pontos fogalmiság szerint való kifejtésre kerüljenek, csak *akkor* tud feltárulni, amikor a konkrét, releváns és eredményesen tapasztalt hagyomány destrukciója megtörtént, pontosan annak módjait és eszközeit illetően, amelyekkel az önmegvalósító tapasztalást meghatározza; és *csak akkor*, amikor eme destrukción keresztül a motiváló, a voltat jelenként őrző alaptapasztalások destruálva lesznek, és eredendőségük szempontjából vitatják meg azokat.¹⁴

A *Lét és idő*-ben körvonalazott elgondolás nem törik meg a jelenvalólét analitikájának korlátozottsága miatt: sőt inkább ez az elemzés korlátozott amiatt, hogy Heidegger nem tudja eldönteni, mi az ő saját kapcsolata a filozófia hagyományához: lerázza-e magáról, vagy vigye el új irányba. Lényegét tekintve a dekonstrukció e kérdés eldöntésének a folyamata.

Ahhoz, hogy meghatározzuk, mi is a tétje e hagyomány dekonstrukciójának, szükséges azt tisztázni, hogyan tett szert a

metafizikus gondolkodás egy történetre. Itt a történelemnek nem a hagyományos értelmezésére gondolok, miszerint az kulturális események folyamatos egymásutánja, vagyis gondolatok és személyiségek kronológikus katalógusa; s nem is egy általános történelemfelfogásra, amely által a metafizika eseményeknek irányt kölcsönöz és ezáltal lineáris, általános jelentéstörténetet hoz létre, például Hegel, Marx vagy Nietzsche segítségével. Inkább az a pont érdekel, ahol a történelmi gondolkodás a filozófiai elmélkedés szerves része lesz, úgy, hogy a metafizika az emberi tevékenységen belül különálló diszciplínává válik. Ebben az értelemben a metafizika tudatos története akkor kezdődik, amikor Arisztotelész helyreigazította Platón mondását, s abból, hogy

Főként filozófus adottsága az, hogy csodálkozik. (*Theaitétosz* 155d)¹⁵

az lett, hogy

Az emberek ugyanis most is, meg régen is a csodálkozás következtében kezdtek el filozofálni. (*Metafizika* 982b12)¹⁶

Platón arról a létmódról beszél, ami egyénít, ami az embert elválasztja múltjától és a társaitól. Arisztotelész pedig arról az állapotról, ami a filozófust egy emberi közösség tagjaként, a filozófiát pedig hagyományként határozza meg. Ez lehetővé teszi a filozófusoknak, hogy különböző korokból egymáshoz szóljanak, és megkülönbözteti a filozófiát más intellektuális formációktól (vallás, irodalom, politika). Az emberi közösség tagjának lenni bizonyos előnyökkel jár. Arisztotelész megemlíti, hogy elődeinek gondolatai nyújthatnak rálátást olyan részletekre, ami felett az ő figyelme átsiklott, vagy amik alátámasztják az ő meglátásait (*Metafizika* 983b5-6). Ugyanakkor a kötelezettségekről és az elővigyázatosságról sem szabad megfeledkezni. Azokat a véleményeket, amiket a filozófiai kutatás kezdeti szakaszaiban gyűjtünk össze, fel kell mérni és autentikusságukat ellenőrizni kell, hogy megállapítsuk, vajon valóban a tudásnak abból a tartományából szólnak-e, ahová a filozófiát soroljuk. A metafizikus tudás két alapvető mércéje, amiket én a filozófia tudományos szándékainak szeretnék elnevezni, akkor válik nyilvánvalóvá, amikor Arisztotelész elkülöníti Thálészt a korai filozófusoktól – őt tartva ugyanis az elsőnek, aki a Lét okairól és elveiről gondolkodott.

Vannak [valószínűleg Platón és más akadémisták], akik úgy vélekednek, hogy már a régi emberek, akik sok-sok idővel a mi nemzedékünk előtt éltek és legelsőkül kutatták az isteni dolgokat, szintén hasonló nézeteket vallottak a természetről. Ugyanis Okeanost és Tethyst tették meg a teremtés szülőinek, s az istenek esküjének tárgyát is egy vízben látták, amelyet ők is, mint a költők, Styxnek neveznek. Mert a legtisztéletreméltebb a legrégebb, az eskü tárgya pedig a legtisztéletreméltebb. De hogy ez a természetről vallott nézet valóban ősrégi-e, az talán nem deríthető ki, – nekünk elég az, hogy Thales az első okra nézve a hagyomány szerint ilyen véleményen volt. (*Metafizika* 983b20-984a3)

Az első, amit meg kell jegyeznünk, az az, hogy a különbség nem egyszerűen tartalom kérdése. Mind a korai görög filozófusok, mind Thálész gondolkodnak az isteni dolgokról, és hasonló hiedelmeik vannak a természetről, s ez a létrejövés elsőbbsége. A koraiak ezt a tézist istenségek, például Okeanosz vagy Téthüsz, genealógiai számbavételével fejezik ki. Thálész a mindennapi tapasztalat egyik szokványos szavát, a vizet használja fel a dolgok okozati magyarázatához. Hasonlóan, amikor Platón a létrejövés hérakleitoszi tanítását bírálja, megjegyzi, hogy Hérakleitosz mindenki számára érthető fogalmakkal, nyíltan kimondja téziséit, míg a költők elrejtik téziseiket (*Theaitétosz* 180d). Bár tanításaikat talán nem fogadjuk el, de mind Thálész, mind Hérakleitosz kiemelkedik magyarázatainak nyíltságával. Ugyanakkor a nyíltság egyenlő a szabad hozzáférhetőséggel. Végül is, bár a filozófia gyakran kölcsönzi fogalmait a mindennapi nyelvből, a filozófiát megérteni mindig is nehéz volt. Sőt, sok Szókratész előtti filozófus írt verses formában, s Platón és Arisztotelész is felhasználta a drámai dialógust gondolatai népszerű terjesztésére. A kulcskérdés nem a tanítás konkrét tartalma, és nem is a stílusa, hanem a *tanítás*, vagyis a nevelés iránt való elkötelezettség (*Metafizika* 982a29).

A filozófia elfogadja azt a kötelezettséget, hogy a gondolatokat ugyanolyan világos és adekvát formában kell tovább adni, ahogyan átveszi. Az azonosság elvének lényege, amely a filozófiai állítások igazságát megfelelésként határozza meg, az inspiráció (hallgatás) és az oktatás (beszéd) egyenlővé tétele. Mint ilyen, az azonosság a megkülönböztetés elvéként is

működik, mely által a gondolat különböző alkalmazásai az értekezés szigorúságának megfelelő tartományába rendelődnének, attól függően, hogy elméleti, gyakorlati vagy termelő tudományról van-e szó (*N.Etika* 1094b12-14). meg kell jegyezni, hogy a bizonyosság azonos fokának elérése a tudomány különböző ágaiban modern kritérium, a létezők Létének *ens certum* elgondolásának az eredménye. A görögök számára a filozófiai értekezés mintája a *logos* és nem a *mathesis universalis*. A magyarázatot a megmagyarázandó dolgokhoz kell igazítani, s nem megfordítva. S még tovább, a modernség előtti filozófia tudta, hogy a Létről alkotott egyes intuíciókat át kellett engedni más diszciplínák számára, s hogy ezt a veszteséget el kellett szenvedni ahhoz, hogy a nevelés kötelességének eleget tegyünk. Bár a görög metafizika fejlődését más diszciplínákkal vívott, a területek pontos demarkációs vonalairól szóló határviszályok zavarták, a filozófia hozzávetőlegesen mentes volt attól az imperialista sznobizmustól, amit például a történész Hérodotosznál találunk, aki tréfának veszi Okeánosz vagy Théhüsz említését.¹⁷ Platón és Arisztotelész a költőket ugyan megróhatja, de nincs kétség afelől, hogy a költői nyelv nemcsak hivatott, de szükséges is ahhoz, hogy olyan tapasztalatokat őrizzen meg, amiket a filozófia nem képes megfelelően kifejezni.

Az, amikor Platón és Arisztotelész is tüzet okád, az a szofistákkal való szembehelyezkedés, mivel ez utóbbiak mértéktelenségei nem egyszerű túlkapást, hanem a filozófia alapvető pilléreinek elárulását jelentik. Ahhoz, hogy a legitim filozófiai tudást megkülönböztethessük a szofizmustól, a hallgatás és a beszéd elfogadása a fenti egyenlőség elfogadását is kell, hogy jelentse, a beleegyezéshez való hozzájárulásnak, vagy annak a betartásának az értelmében. A görög *homologein* szó a beleegyezés mindkét jelentését tartalmazza, s összefoglalja a filozófia első akadémikus szándékát: a *logos* módján hallgatni, és ezáltal beszélni is, azzal a nyíltsággal, ahogy a dolgokat meg kell mutatni ama formájukban, ahogy maguk is megmutatkoznak.

A metafizikus filozófia második akadémikus szándékát Arisztotelész egyik további hasonlata fedi fel. A korai filozófusok szerint az isteni nevek tiszteletet érdemelnek, hiszen azok a *legrégebbiek*. Amikor Arisztotelész az „isteni”-t filozófiai tartalommal használja, azt érti rajta, ami mozgat (megváltoztat

vagy kivált) más dolgokat, de önmaga nem mozog (nem változik, és nem is váltja ki semmi) (*Metafizika* 1072a-1073a). Ha így tekintjük, a metafizika tiszteletet érdemel, hiszen a mozgás feltételhez nem kötött okát kutatja, az első mozgatót (*proton kinoun*). Durva megközelítésben az első mozgató tiszta *energeia*, ami azáltal mozgatja a létezőket, hogy önmaga kisebb-nagyobb mértékben való utánzására ösztönzi őket: az égiteszteket tökéletes körkörös mozgásra, másokat ciklikus *genesis-phthora*-ra, stb. (*Metafizika* 1050b). Az idő, mint a mozgás mértéke, ezt az utánzást méri az örök állandó és az időbeli jelenlevő egymáshoz hasonlításával. Ez a hasonlítás határozza meg a legalapvetőbb metafizikai tézist, azt, hogy a létezők Léte örök jeleniét (*ousia aidos*), hogy a létezők a Létben állandóan jelen vannak (*parousia*).

A metafizika erre a tézisre nem egyszerűen az első mozgatóról való feltételezésének alapján jut el, hanem az *első* kategóriájának felfedezésével: a dolgok alapjának, céljának, okának, s általában elvének kategóriája ez (*arché*). Az *arché* elsődleges jelentése „kezdetet teremteni”, abban az értelemben, hogy előkészíteni, kezdeményezni vagy okozni azt, hogy valami legyen. De szintén *első* az, ami vezet vagy irányít; így az *arché* hatalmat, törvényhozást és elsőbbséget is jelent.¹⁸ Mindkét jelentést megtaláljuk jóval Platón és Arisztotelész előtt is; ami a metafizikus használatban érdekes, az az, hogyan ötvöződik össze a kettő. Amikor Arisztotelész összehasonlítja a *legrégibbet* az *elsővel*, ezzel azt akarja jelezni, hogy a költői gondolkodás számára a valamit megelőző események egyszerűen csak „előbb” vannak, abban az értelemben, hogy megfutamodtak a jelen helyzet elől. Másrészt, filozófiai szemszögből, a megelőző események „korábbiak” abban az értelemben, hogy továbbra is hatalmat gyakorolnak az utánuk következő események felett. Az *első* nem egyszerűen csak kezdet, hanem az eredet, amelynek segítségével az idő, a történelem és a kultúra egész vonulatát totalitásában el lehet képzelni. A *legrégibb* a múlt legvégső határa, de az *első*, mint a legkorábbi, egyben a legfiatalabb is, az, ami elsősorban a jövő felé irányul. Mint ilyen, az *arché*, filozófiai síkon elgondolva a *telos*-t is jelenti, a célt, a véget, a végességet. A metafizika nemcsak a megtudható dolgok miatt a legtiszteletreméltóbb tudomány, hanem a gondolkodás miatt, amely ezeket tudhatja (*Metafizika* 983a5-7). A metafizika számára

a legmegfelelőbb gondolkodás a *noein*, mivel ugyanazzal az *energeia*-val rendelkezik, mint az *első* (*Metafizika* 1072b). Homérosznál a *noein* a dolgok sürgető valóságának látását jelenti. Nemcsak Achillest látjuk, hanem a vele elközelgő veszedelmet, és a megmenekülés lehetséges útjait is. Bár Arisztotelész idejében a filozófia e szónak mind az érzékelő, mind az akarati aspektusát semlegesítette, megtartja a „nem könnyen becsapható látás” jellegzetes jelentését.

A *noein*, mint a dolgok lényegi, jelen valóságának meglátása, a filozófia és a költészet megkülönböztetésére szolgál, ami a lehetségest valószínűként láttatja (*Poétika* 1451b). S még tovább, a megsemmisítő szofizmus felismerésének, valamint elpusztításának eszközéül is szolgál. Az időről és a mozgásról szóló tételt a *Fizika* IV-ben a tapasztalattal ellentmondó logikájú szofisztikus paradoxonokkal állítja szembe. Arisztotelész be tudja mutatni, hogy ezek a paradoxonok csak az *első* kettős jelentésének elrejtésén keresztül tudnak sikert aratni. Arisztotelész érvei az érvelés mintájává lettek, mivel bemutatják, hogy a filozófiai gondolkodás az *első* princípiumokról és azokkal gondolkodik. S még fontosabb, hogy érvei megalapozzák az intellektus jogait az élharcosi pozíciókra az illúzióval vívott harcban. Ez a harc a szofizmus, az illúzió ellen, vagy ahogyan ma mondanánk, a nihilizmus ellen, ez a metafizika második, noetikus akadémikus szándéka.

Ezek az akadémikus szándékok: (1) a beszédbeni nyíltság nevelési kötelezettsége (*legein*), és (2) a gondolkodás, amely megszabadít az illúziótól (*noein*), s ezek, azzal a tézissel együtt, hogy a létezők Léte olyan, mint a jelen jelenléte, a metafizikai hagyomány hűségesküjét adják, amely a Parmenidészről kölcsönzött kijelentés segítségével a következőképpen fogalmazható meg:

Khréto légein te noein t' éón émmenai.

Mondani és gondolni is kell, hogy a Lét van.¹⁹

Mind Heidegger, mind Derrida fáradhatatlan csatát vívnak azzal, amit az utóbbi az idealista filozófia logocentrikus előítéletének nevez: a jelentés autoritásával és az azonosság logikájával. Ez azzal jár, hogy elmosódik a filozófia és a költészet közötti határ. Ahelyett, hogy elítélnék a költőket, békét próbálnak teremteni. A nyelvet szolgáló közös igyekezetükből fakadóan Heidegger Hölderlinben talál magának társát. A

technológia végzetes felejtésével való ellenszegülése közepette igen ritka pozitív megjegyzései sokszor költőktől kölcsönzött nyelvbe vannak ágyazva. A Lét korszakos történelme vagy a „Négyességről” szóló rész közelebb áll a mitikus genealógiákhoz, mint az okozati magyarázathoz. Ennek ellenére Heidegger ragaszkodik a gondolkodás és a megformálás közötti különbséghez, bár még ezt is kölcsönzött szóképpel fejezi ki:

A kettő között nagy szakadék van, mivel egymástól messze eső hegycsúcsokon lakoznak.²⁰

Derrida könnyebbnek találja, hogy átugorja a szakadékot. Egyhelyütt megjegyzi, hogy legállandóbb érdeklődése, ami talán még a filozófiát is megelőzi, az irodalom felé való fordulása, különösen afelé a kérdés felé, hogy mi is maga az írás.²¹ Derrida írásainak egyedi stílusáról ismert. Ahhoz, hogy megértsük, mit mond, nagy figyelmet kell fordítanunk arra, hogy azt hogyan mondja. Derrida nyíltan megkérdőjelezi a világosság és kifejezésbeli gazdaságosság stilisztikai hagyományát. A *Differance* általa történő bemutatását követő vitában Derrida megjegyezte:

Ha a filozófia jellemzője, hogy magát olvashatatlanná teszi, annyiban, hogy elsősorban jelentéssel bíró szöveg, s csak utána az igazságra való utalás, tartalom, s a lét jelentésének jelenléte, stb., akkor én azt javaslom, hogy ezt a jellemzőt meg kell kérdőjelezni.²²

Mindez a fent említett első akadémikus szándék megtagadásának tetszhet. Úgy tűnhet, hogy ezzel a kijelentéssel azt állítja, hogy a filozófiai beszéd meg kell, hogy zavarja, és át kell, hogy alakítsa az általa érzékelt intuíciókat. Ez a romantika alkotó képzeletére emlékeztet, a teremtő zseni kultuszára. S valóban, romantikus is annyiban, hogy az analogikus értelem autoritása, a *ratio*-ként értelmezett *logos*, az azonosság logikája ellen lázad fel.

Mind Heidegger, mind Derrida úgy tartja, hogy a metafizikus gondolkodás megfelel a Létről, amikor az azonosságot a különbözőség semlegesítéseként értelmezi.²³ Ebben a helyzetben a különbözőség újragondolásának megkísérlése különleges követelményeket állít fel a nyelvvel szemben. Bár mindketten a tipikus filozófiai érvelés határán vannak, szándékuk az, hogy újra megnyissák a különbözőségről szóló vitát,

és így a nevelés iránt való elkötelezettségen belül maradjanak. A metafizikával való igazi szembesülés, amit a különbözőségről folytatott vita hoz magával, a fentebb említett második akadémikus szándékkal kapcsolatban merül fel.

A *The Fundamental Problems of Metaphysics* (A metafizika alapvető kérdései) (1927) című előadássorozatában Heidegger elkezd gyanakodni a metafizika saját maga által való elvetésének pozitivistá indíttatására.²⁴ Eme előadássorozat vége felé szükségesnek látja, hogy a világban általában fellelhető jelölések többnyire állandó szerkezetét összhangba hozza a rend közelgő összeomlásával, ami elárasztja a szorongó jelenvalólétet. Bár a jövő eksztatikusságát hangsúlyozza az időbeliségről (*Zeitlichkeit*) szóló érvelésében, amikor az eksztázisok időbeli láthatárához ér (*Temporalität*), a jelenlétre (*præsens*, *Anwesenheit*) koncentrálnak. Ebből az következik, hogy a metafizikus hagyomány érdeklődése az állandó jelenlét iránt nem lehet egyszerűen csak tévedés.²⁵ Ugyanakkor Heidegger érzi, hogy valami hibádzik tulajdon gondolkodásának a fejlődésében, vagy legalábbis, hogy valami megmagyarázhatatlan, de sürgető szükségszerűség vezette őt a jelenlét metafizikus gondolatához.

Anélkül, hogy tudnánk, hol van a hibás értelmezés, csendben meggyőződhetünk vagyunk arról, hogy a Létnek mint olyannak az időbeli értelmezésében is van egy hibás értelmezés, és ez sem önkényes.²⁶

Heidegger azokban az években érkezik el a metafizikus hagyomány megítéléséhez, amikor a *The Essence of Reasons* (Az okok lényege) (1929) és a *Mi a metafizika* (1930) című műveit írja, valamint a *The Essence of Truth* (Az igazság lényegé)-t átgondolja (1930-31). Ebben az időben felfedezi, hogy az elrejtés kettős mozgás. Egyfelől, a Lét jelenléttéválása magában foglalja visszavonódását. Másfelől pedig, magának a Lét megtagadásának megfelelően a metafizikus gondolkodás a Lét és a létezők közötti különbségét a létezők közötti distinkciók sorozataként állítja be, elsősorban (1) a létezők első okaként ismert transzcendens létező ontológiai distinkciójaként, valamint (2) az érzékfeletti és az érzéki létező lényegi distinkciójaként.^{27,28} A Lét és a létezők különbségének ezen distinkciók szerinti elhalványulása, mint a létről való megfélekedés, tulajdonképpen a nihilizmus.²⁹ Másszó-

val, a noetikus szándék, azaz az *első* kategóriájáról és azzal történő gondolkodás, pontosan ez a metafizikus illúzió, pontosan az, amit ez a szándék a filozófiából ki akart űzni! És ugyanakkor ennek az illúziónak a forrását a Lét önmegtagadása határozza meg.

Ez a felfedezés olyannyira meglepő lehetett, mint Kantnak az a felfedezése, hogy az ész magában hordozza a transzcendentális illúzióra való hajlamot. A különbség az, hogy Kant bizonyos maradt abban, hogy az ész a maga ura tud maradni, és hogy a gondolkodás elvi alkalmazásának a végességének eme felismerése egy szabad és végső gyakorlati alkalmazás alapja lehet majd. Ugyanakkor Heidegger ennél sokkal pesszimistább is, és sokkal optimistább is. A metafizikus ész soha nem fogja magát lebeszélni erről az illúzióról, de pontosan ebben a „sohában” rejlik a metafizika lezárásának a lehetősége, vagyis egy olyan végességé, amely korábban, a tudománynak a filozófia első akadémikus szándéka által előírt hagyományos felosztásán keresztül nem is sejtetett lehetőségeket tár fel a gondolkodás számára. A metafizika lezárásának korszakában a dekonstrukció megtartja elsődleges „megtisztítás” értelmét, bár ez mostmár pontosabb meghatározással bír.

A görögöknek két modell szolgált a megtisztítás mintájául. Az egyik, amit a dionüszoszi modellnek nevezhetünk, a nemkívánt elemektől a hasonlóval a hasonlóba való beavatkozás homeopatikus folyamatán keresztül szabadított meg. Az adott állapotot még jobban elmélyítették, hogy elernyedést váltssanak ki, például az ittas mámor vezetett végül a megnyugváshoz. A másik, amit apollóinak nevezhetünk, az ellenkezők beavatkozásán alapult, aholis az aszkétikus lemondás váltotta ki a nyugalmat. Az idealisták általában az utóbbi módszert alkalmazzák. Nietzsche hatására Heidegger felfogása a dionüszoszi modellhez áll közelebb.

Amikor Heidegger azt mondja, hogy a dekonstrukció nem foglalja magába a metafizika történetének elutasítását, ezen azt érti, hogy a nihilizmuson való túljutáshoz szükségszerű, hogy a metafizikus illúziónak a legelső gyökeréhez eljussunk.

A nihilizmus lényege a Létről való megfélekezésben van... abbéli vágyunkban, hogy túljussunk a nihilizmuson először is a lényegébe kell beférkőznünk. Ez a lényegébe való beférkőzés az első lépés, amin keresztül magunk

mögött hagyjuk a nihilizmust. Ez a beférkőzés a visszatérés irányát és jellemzőjét hordozza. Nemcsak azt jelenti, hogy visszamegyünk és mesterkedve felélesztjük a holt múltat. A „vissza” arra a helyre (a Létről való megfeleledkezés felé) vezető irányt jelenti, ahonnan a metafizika azon nyomban megkapja és megpillantja eredetét.³⁰

A dekonstrukció feladata az, hogy láthatóvá tegye a metafizikus princípiumok felszívását, és így az eme princípiumokra jellemző feledés által feljogosított nihilizmussal szemben gondolkodjon. Ez nem a metafizika tévedéseinek megvilágosítása, hiszen a metafizika minden korban a Lét elrejtett voltának megfelelő kifejeződése. Ha úgy tetszik, nem a metafizikus gondolkodás, hanem a metafizikus hagyomány, a történelmi visszapillantás az, ami a Lét meghatározhatatlanságát illúzióvá alakítja. A metafizikának azonnal vége van, mihelyt története lesz, mihelyt egységbe szervezi magát. De ez a vég, ha sürgetővé tehető – ez azt jelenti, hogy végiggondoljuk végletes veszélyeit – ugyanakkor a gondolkodás egy új útjának lehetőségét is megnyitja. A filozófia még a metafizika lezárásának kora után is az a nyílt vita lesz, ami megszabadít az illúziótól.

A lezárás végletes fenyegetéséhez hasonló annak a veszélye, hogy Heidegger gondolkodása kívül van a bizonyítás hagyományos kritériumán, a történelmen és a közmegegyezésen. Helyükbe Heidegger a megfelelés eseményét (*Ereignis*) javasolja. Kérdéses persze, hogy ez hatásosabb fegyver-e a filozófia kezében az illúziótól való megtisztulás folyamatában. Még Heidegger is, mikor bepillantott a metafizikus hagyomány szakadékába, az elhatározásnak abban a pillanatában az első gyakorlati lépés, amit megtett a nihilizmussal való szembeszállásában, abból állt, hogy támogatásáról biztosította a náci pártot.

Derrida szerint elrendeltetésszerű volt Heidegger számára egy ilyen katasztrófa, mert nem vette észre, hogy a metafizikán való túllépésre tett bármilyen kísérlet, még egy destruktív kísérlet is, magába a metafizikába zár be.

Még az agresszióban és az áthágásokban is olyan kód alapján beszélünk, amihez a metafizika megmagyarázhatatlanul hozzá van kötve, olyannyira, hogy minden vétkes mozdulat újra magába zár minket – pontosan azzal,

hogy a metafizika lezárásához ad támpontot – ebben a lezárásban.³¹

A probléma magának a megtisztulásnak a fogalmában rejlik, abban, hogy az eredet / hanyatlás és a tulajdonképpeniség (*Eigentlichkeit*) / megfelelés melegágya.³² Mind az apollói, mind a dionüszoszi modell az eredet utáni vágyódásban, abban a hitben szenved, hogy a kezdethez való helyes visszatérés által ez a kezdet egy új jövő kezdetévé fog átalakulni. Valószínű, hogy Heidegger látta, hogy a Lét nem a metafizika korok szerint meghatározott *elsőjei* (pl. *proton kiroun*, *arché*, alap, az értelem, stb.), de nem látta meg, hogy az *első* (mint eredet) ugyancsak nem a Lét.

Nem is lesz kizárólagos név, még a Lét nevée sem. És erre *nostalgia* nélkül, azaz tisztán az apa-, ill. az anyanyelv valamint a gondolat elveszített hazájának mítoszán kívül kell gondolni.³³

Ez lehetséges, hogy így van, de annál a hibánál, hogy a metafizika alapvető téziseit nem gondolta át, sokkal fontosabb, hogy Heidegger a metafizika hagyományán belül marad annak következtében, hogy a nihilizmus *elleni* gondolkodásra hív fel. Ehhez gratulálnunk kell neki. Két és félezer év múltán sincs a filozófia jobb helyzetben ahhoz, hogy szembehelyezkedjék a szofizmussal, hazugságokkal és halhatatlansággal, mint az elején. De: lehet-e ennél jobb feladatunk a gondolkodásra?

Jegyzetek:

1. Derrida: „Letter to a Japanese Friend”, in: *Derrida and Difference*, szerk. David Wood és Robert Bernasconi, Northwestern University Press, Evanston, 1988, 1. old.
2. Heidegger: *What is Philosophy*, ford. William Kluback és Jean T. Wilde, College and University Press, New Haven, 1956, 72. old., ld. még „Zur Seinsfrage” (1955), in: *Wegmarken*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1978, 416–417. old.
3. Derrida: „The Time of a thesis: punctuations”, in: *Philosophy in France Today*, szerk. Alan Montefiore, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, 44. old.
4. Derrida: „Letter to a Japanese Friend”, 5. old.
5. Derrida: „The Time of a thesis: punctuations”, 40–41. old.

6. Heidegger: *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1971, 51. old.
7. Derrida: *Positions*, ford. Alan Bass, University of Chicago Press, Chicago, 1981, 51. old.
8. Heidegger: *Lét és idő*, Gondolat Kiadó, Budapest, ford.: Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András és Orosz István, 115. old.
9. Heidegger: „Brief über den Humanismus” (1946), in: *Wegmarken*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1978, 327-28. old.
10. Heidegger: *Lét és idő*, 689. old.
11. Heidegger: *Zur Sache des Denkens*, Max Niemeyer, Tübingen, 1969, 25. old.
12. David Krell: *Intimations of Morality*, Pennsylvania State University Press, University Park, 1986, 103. old.
13. Heidegger: *Lét és idő*, 120. old.
14. Heidegger: „Anmerkungen zu Karl Jaspers' *Psychologie der Weltanschauungen*”, in: *Karl Jaspers in Discussion*, szerk. Hans Saner, R. Piper, München, 1973, 92-93. old., angol idézet forrása: D.F. Krell: *Intimations of Morality*, 19. old.
15. Minden Platón idézet forrása: *Platón összes művei*, Európa Kiadó, Budapest, 1984; *Theaitétosz* ford.: Kárpáthy Csilla
16. Minden Arisztotelész idézet forrása: *Metafizika*, Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1957; ford.: Halasy Nagy József
17. Hérodotosz: *The Histories*, ford. Aubrey de Séllincourt, Penguin Books, New York, 1977, II. 23; IV. 8, 36.
18. E kifejezés latin és angol fordításai hasonlóan osztják fel a jelentést: *principium/principle* és *princeps/prince*.
19. Parmenidész: *Ancilla to the Pre-Socratic Philosophers*, ford. Kathleen Freeman, Basil Blackwell, Oxford, 1971, 6. részlet, 43. old.
20. Heidegger: *What is Philosophy*, 92. old.
21. Derrida: „The Time of a thesis: punctuations”, 37. old.
22. Derrida: „The Original Discussions of Différance (1968)”, in: *Derrida and Difference*, szerk. David Wood és Robert Bernasconi, Northwestern University Press, Evanston, 1988, 88-89. old.
23. Ld. Heidegger: „Logos”, in: *Vorträge und Aufsätze*, Neske, Pfullingen, 1967, ld. Derrida: „Différance”, in: *Speech and Phenomena and Other Essays*, ford. David B. Allison, Northwestern University Press, Evanston, 1973.
24. Itt a pozitivizmus nem Comte vagy Frege pozitivizmusára utal, hanem a husserli fenomenológia pozitivistá hajlamaira.
25. Heidegger: *The Basic Problems of Phenomenology*, ford. Albert Hofstadter, Indiana University Press, Bloomington, 1988, 32. old.
26. Heidegger: *The Basic Problems of Phenomenology*, 322. old.
27. Heidegger: „Hegels Begriff der Erfahrung”, in: *Holzwege*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1977, 162. old.
28. Érdemes megjegyezni, hogy Arisztotelész megemlítette: a *noein* hajlamos az illúzióra (*pseudos*), s éppen itt, a fogalmak szétválasztásánál (*De Anima* 430a-b).

29. Heidegger: *Zur Seinfrage*, 416-422. old.
30. Heidegger: *Zur Seinfrage*, 422. old.
31. Derrida: *Positions*, 12. old.
32. Derrida: *Positions*, 51-55. old.
33. Derrida: Az el-különböződés (Différance), In: *Szöveg és interpretáció*, Cserépfalvi, 1991, ford. Gyimesi Tímea, 62. old.

Hiroshima
Szeged

M. Lazardin
fordította: Fenyvesi Anna

Erdély Dániel

Önarckép

Egy értekezés ideje^{*}: írásjelek

Beszéljünk-e az értekezés korszakáról? Egy értekezésről, amely időt vesz igénybe, néha nagyon sok időt? Vagy egy értekezésről, melynek ideje már a múlté?

Röviden: van-e ideje az értekezésnek? Sőt, beszéljünk-e az értekezés koráról, az értekezésnek való korról?

Engedjék meg, hogy megsúgjak Önöknek egy titkot, ezzel azonban nem fogok visszaélni: még soha nem éreztem magam ilyen fiatalnak, egyszersmind ennyire öregnek. Ugyanakkor, ugyanabban a pillanatban... és egyetlen érzésként, mintha két történet és két alkalom, két ritmus torzszalkodna egyazon ön-érzetben: az én anakroniája, anakronia az énben. Így válik értelmezhetővé – egy bizonyos fokig – magam számára egyfajta identitászavar. Ez a zavar, természetesen, nem teljesen ismeretlen számomra, és nem mindig panaszkodom miatta: csakhogymost hirtelen sokat rosszabbodott, és ez a viaskodás csaknem elnémít.

Fiatalság és idős kor között, mindkettő és egyik sem, meghatározatlan kor – olyan ez, mint valami zavar a beiktatás pillanatában, bizonytalanság, bár azt nem mondanám, hogy a bizonyosság, a tartás, a pozíció, vagy az értekezés, és a póz

^{*}Az alábbi előadás a szokásoknak megfelelően, egy értekezés védés előtt hangzott el (az értekezés publikált műveken alapult), 1980. június 2-án, a Sorbonne-on. A bizottságban részt vett: M. M. Antenne, De Gandillac, Desanti, Soly, Lascault, Levinas.

zavara, inkább egy pillanatnyi habozás egy egyetemi oktató viszonylag jól szabályozott életében; vég és kezdet, melyek nem esnek egybe, s ebben újra felbukkan, semmi kétség, a puszta élvezet és a termékenység öröme közötti választás különbsége.

Ez az anakronia (természetesen a sajátomról beszélek) ismerős érzés: mintha öröktől volna egy találkám valamivel, ami teljes pontossággal sohasem jöhet el a megjelölt időpontra, csak mindig túl korán, vagy túl későn.

Ami ezt az emelvényt illeti, melyen most értekezésem védésére készülök: túl sokáig készültem rá. Természetesen megfontoltam, elhalasztottam, végül a lehetőségét is kizártam, oly sokáig, hogy most, mikor, hála Önöknek, végül mégis ezen munkálkodom, lehetetlen, hogy ne érezzem a dolog kissé csálóka, irreális voltát, egy csepp valószerűtlenséget, kiszámíthatatlanságot, árnyalatnyi rögtönzésszerűséget.

Már huszonöt éve, hogy úgy határoztam, dolgozni kezdek egy értekezésen. Vagyis aligha volt az elhatározás: egyszerűen csak elindultam azon a többé-kevésbé természetesnek tartott úton, amely legalábbis hagyományos és kiszámítható volt, és jellemző azokra, akik az Ecole Normale-on végezve, az *agrégation* után, egy bizonyos jól meghatározott társadalmi helyzetben találták magukat.

Ez a huszonöt év azonban meglehetősen különös volt, és itt nem saját szerény történetemre utalok, hanem azokra a pályákra, melyek kezdetben eltávolítottak eredeti döntésemtől, majd egyenesen annak átgondolt, és őszintén hittem, végleges megkérdőjelezéséhez vezettek, hogy végül, csak nemrégiben, arra a meggyőződésre juttassanak, hogy ebben a helyzetben, melyet, helyesen-e, nem tudom, alapvetően újnak látok, vállaltam az újabb megméretést, az újabb vizsgálatot.

Amikor tehát azt állítom, hogy az elmúlt huszonöt év különleges volt, elsősorban nem erre a személyes történetre gondolok, s nem is azokra a fordulatokra, melyeket saját munkám vett, még ha azzal a valószerűtlen feltételezéssel élek is, hogy az elválasztható a környezettől, melyben egyrészt cserék, hasonlóságok, vonzódások és hatások játékán át mozgott, másrészt azonban, s ami azt illeti, egyre erőteljesebben, az eltérések, a marginalizálódás játékán át, növekvő, időnként teljes elszigeteltségben, akár a tartalom, az álláspontok, mondjuk egyszerűen, a „tézisek” tekintetében, s különösképpen az

eljárási módok, intézményi gyakorlat, egy bizonyos írásmód, valamint – tekintet nélkül az érte fizetendő árra, mely manapság sokra rúg –, az egyetemi légkörrel, a kulturális, politikai, kiadói, újságírói képviselőkkel való kapcsolatok tekintetében, tehát ott, ahol, véleményem szerint a legkomolyabb, legégetőbb és legkevésbé átlátható feladatokkal néz szembe a ma értelmisége.

Nem magamra gondolok hát, amikor erre a huszonöt évre utalok, inkább egy rendkívül figyelemre méltó eseménysorra a filozófia történetében és a francia filozófia intézményrendszerében. Nem áll módomban itt és most megvizsgálni ezt az eseménysort, egyébként sem ez a legalkalmasabb hely erre. Mivel azonban ugyanígy kizárt – s ez nem csupán korlátozott időből adódó okokkal magyarázható –, hogy az Önöknek benyújtott munkákat egy előadásfélében következtetések és tézisek formájában összefoglaljam, s másrészt mivel nem kívánom korlátozni a most következő vitát túlságosan hosszú bevezetőmmel, úgy gondoltam, megkockáztatnék néhány töredékes, bevezető megjegyzést, jelezve néhányat a legnyilvánvalóbb metszéspontokból a fenti történeti sorozat és azon témák és mozgalmak között, melyekhez mindig is vonzódtam, melyek fogva tartották, vagy átirányították a figyelmemet munkám keretein belül.

Nos, 1957 körül, ahogy mondani szokták, *bejelentettem* első értekezés témámat. Címe „Az irodalmi tárgy idealitása” volt. Ez a cím ma furcsának tűnik. Kevésbé ugyan, de abban az időben is furcsán hangzott, s erre hamarosan rátérek. Az értekezés elnyerte Jean Hyppolite beleegyezését, aki a téma vezetője volt, anélkül, hogy valójában vezetővé vált volna; vagyis tudta, hogy hogyan kell irányítani szabad és liberális szellemben – ő azon kevesek közé tartozott, akik tudták –, mindig érdeklődéssel nyitottan arra, ami nem, vagy még nem volt érthető, mindig ügyelve, hogy ne befolyásoljon, de legalábbis ne gyakoroljon nyomást, nagylelkűen engedve, hogy kövessem saját pályáimat. Szeretném itt kifejezni tiszteletemet emlékének, s felidézni mindazt, amit az ő bizalmának és bátorításának köszönhetek, amit akkor sem veszítettem el, amikor, amint egy nap elmondta, fogalma sem volt arról, merre tartok. 1966-ban történt, egy, az Egyesült Államokban rendezett konferencián, amelyen mindketten részt vettünk, hogy az előadásom után, néhány baráti megjegyzés közben Jean Hyp-

polite hozzáfűzte: „Mindazonáltal igazán nem látom merre tartasz.” Azt hiszem, nagyjából a következőket válaszoltam: „Ha tisztán látnám előre, hogy merre tartok, komolyan nem hiszem, hogy akár egyetlen lépést is tennék, hogy odaérjek.” Talán arra gondoltam akkor, hogy kétségtelenül segíthet az ember gondolkodásának irányításában, ha tudja, merre tart, csak-hogy ettől még senki sem haladt előre egyetlen lépést sem, sőt éppen ellenkezőleg. Mi haszna, ha az ember az ismert irányba halad, arra, ahová tudja, meg kell érkeznie? Felidézve ezt a választ most, nem vagyok bizonyos, hogy valóban jól értem, de az kétségtelen, hogy nem azt jelentette, hogy *soha* nem látom, vagy *soha* nem tudom, merre tartok, s bizonyos mértékig, amíg haladásomnak tudatában vagyok, soha ne tettem volna egyetlen lépést sem, vagy soha ne állítottam volna semmit. Ez talán azt is jelenti, hogy a helyről, mely felé tartok, valójában eleget tudok ahhoz, hogy némi borzongással azt higgyem, hogy *ott* nem mennek valami jól a dolgok, valamint, hogy mindent összevetve, jobb volna messziről elkerülni. De mindig itt van a Szükségszerűség, az alakzat, amit nemrég a tulajdonnévnek kijáró nagybetűvel Szükségszerűségnek akartam nevezni, s ez azt mondja, az embernek meg kell haljania, s mindig arra kell mennie, amerre szólítják. Kockáztatva a soha meg nem érkezést. Kockáztatva, mondja, a soha meg nem érkezést. Sőt, mintegy kihíva azt, felkészülve hogy a célt soha nem éri el. (Quitte a ne pas arriver. Quitte, dit-elle, à ne pas arriver. Quitte pour ce que tu n'arrives pas.)

Az irodalmi tárgy idealitása; ez a cím valamivel jobban érthető volt 1957-ben, amikor a kontextust erősebben áthatotta Husserl gondolkodása, mint manapság. Akkoriban a kérdés számomra a következő volt: hogyan lehet a transzcendentális fenomenológia módszereit több-kevesebb erőszakkal az irodalom egy új elmélete kidolgozásának szolgálatába állítani. Felhasználni ennek a különös fajta ideális tárgynak, ami az irodalmi tárgy, az elméletéhez, melynek idealitása kötött, ahogy Husserl mondaná: függ az úgynevezett „természetes” nyelvtől, egy nem matematikai és nem matematizálható tárgytól, és mégis, az irodalmi tárgy különbözik a képzőművészetek, vagy a zene tárgyaitól, azaz azoktól a példaktól, melyeket Husserl előszeretettel használt az ideális tárgyszerűség vizsgálatánál. Mert emlékeztetnem kell Önöket, némiképp nyersen és egyszerűen, hogy legkitartóbb érdeklődésemet, talán mege-

lőzve filozófiai érdeklődésemet is, ha ez lehetséges, mindig is az irodalom felé fordítottam, afelé az írás felé, amit irodalminak neveznek.

Mi az irodalom? És mindenekelőtt, mit jelent: „írni”? Hogy lehet, hogy az írás ténye megzavarhatja a „mi az?”, sőt a „mit jelent?” kérdését? Más szavakkal – és itt a *másképp mondás* bírt különös jelentőséggel számomra –, mikor és hogyan válik egy bejegyzés irodalommá, és mi történik akkor? Minek és kinek tulajdonítható mindez? Mi történik filozófia és irodalom, tudomány és irodalom, politika és irodalom, teológia és irodalom, pszichoanalízis és irodalom között? Itt, a cím teljes elvontságában bújik meg a legégetőbb probléma. A kérdést minden bizonnyal egyfajta vágy keltette föl, ami egy bizonyos zavarral párosult: miért igéz meg annyira, foglal le és van mindig előttem a bejegyzés? Miért ejt bűvöletbe a bejegyzés irodalmi fortélya és a nyom egész, megfoghatatlan paradoxona, a nyomé, amely csak úgy képes elragadni, kitörölni jelenlétét, hogy ismét beírja önmagát, magát és beszédmódját, mely utóbbi, hogy valóságos formát öltjön, ki kell hogy törölje magát, s csak ezen öntörlés árán hozhatja létre magát.

Bármennyire furcsának tűnik, a transzcendentális fenomenológia, munkám első szakaszában, segített pontosítani ezeket a kérdéseket, melyek abban az időben nem körvonalazódtak olyan határozottan, mint ma. Az ötvenes években, amikor még mindig nem volt igazán elfogadott és ismert a husserli fenomenológia, vagy éppen túlságosan közvetve értették a francia egyetemeken, néhány fiatal filozófus számára kikerülhetetlennek látszott. Én még ma is, igaz másképp, hasonlíthatatlanul következetes tudománynak látom. Nem – különösen nem – az akkor túlsúlyban levő, Sartre, vagy Merleau-Ponty féle változatban, inkább ezek ellenében, vagy nélkülük, és különösen azokon a területeken, melyeket egy bizonyos fajta francia fenomenológia, időnként úgy tűnt, igyekezett elkerülni, legyen az a történetírás, a tudomány, a tudomány történetisége, az ideális tárgyak és az igazság története, ennél fogva a politika, sőt az etika is. Szeretnék most emlékeztetni – jelzés gyanánt – egy könyvre, melyet ma már nem tárgyalnak, s amelynek erőit különbözőképpen lehet megítélni, de ez a könyv néhányunknak kijelölt egy feladatot, egy problémát, és most már világos, egy zsákutcát. Ez a könyv Tran Duc Tao *Phénoménologie et matérialisme dialectique-*

je. A transzcendentális fenomenológia fejlődését, s főként a statikus szerveződésből a genetikus szerveződésbe való átmenetet áttekintő fejtegetés után a könyv megkísérelt, már kevésbé nyilvánvaló sikerrel, utat nyitni egy, a transzcendentális fenomenológia néhány szigorú követelményét számításba vevő dialektikus materializmus számára. Elképzelhető, mi lehetett a tétje egy ilyen kísérletnek, és az eredmény kisebb jelentőségű volt, mint maga a tét. Ezen túl, Cavaillès néhány dialektikus, dialekticista következtetése is ugyanezen okok miatt vált érdekessé számunkra. A fenti tétek által kijelölt és áthatott, egyszerre filozófiai és politikai területen fogtam Husserl olvasásába, kezdve *Mémoire* című doktori értekezésemmel az eredet problémájáról Husserl fenomenológiájában. Ebben a kezdeti időszakban Maurice de Gandillac volt szíves vigyázni a munkámat; huszonhat évvel ezelőtt ő egyedül alkotta a teljes vizsgabizottságot, s ha most felidézem, hogy a *ze cycle* értekezésem (*Grammatológia*, 1967) védésekor a bizottságnak egyharmadává „fokozták le”, most pedig csupán a vizsgabizottság egyhatodát „teszi ki”, nem csak azért teszem, hogy a semmihez sem hasonlítható hűség érzésével hálámat fejezzem ki, hanem azért is, hogy megígérjem, ez a felaprózás, ez a burjánzó osztódás itt véget ér. Ez lesz az utolsó értekezés védésem.

Az első munkámat követő Bevezetésem *A geometria eredeté*-hez lehetővé tette, hogy közelítsek a husserli fenomenológia talán ki nem gondolt axiómarendszerének nevezhető, „elvek elvéhez”, azaz intézményességéhez, az élő jelen tökéletes elsőbbségéhez, a tényhez, hogy figyelmen kívül hagyja saját, fenomenológiai megnyilatkozásának, magának a transzcendentális beszédmódnak a problémáját, ahogy Fink mondta, annak szükségességét, hogy az eidetikus vagy transzcendentális leírásban egy olyan nyelvhez folyamodjék, amely maga nem vethető alá az *epoché*-nak – anélkül, hogy a nyelv egyszerűen a világban lenne –, vagyis egy nyelvhez, mely természetes maradt, még ha éppen ennek a nyelvnek köszönhetően volt is lehetséges az egész fenomenológiai zárójelbe tevés, kikapcsolás. Ez a kigondolatlan axiómarendszer, úgy vélem, korlátozza az írás és a nyom következetes problémarendszerének hatókörét, jöllehet egy ilyen problémakör szükségességét a filozófiatörténetben példa nélkül álló következetességgel jelölte ki *A geometria eredete*. Valójá-

ban Husserl az íráshoz való visszalépést a par excellence ideális tárgyak, a matematikai tárgyak létrehozásának területére korlátozta, azonban figyelmen kívül hagyta – jó okkal – azt a veszélyt, amit a bejegyzés logikája jelentett, magára a fenomenológiai elképzelésre nézve. Természetesen, mindazon problémák, melyeken *A geometria eredeté*-hez írott Bevezetőben dolgoztam, továbbra is szervezték a különböző, filozófiai, irodalmi, sőt nem-diszkurzív, elsősorban képi, anyagokon végzett munkámat: például az ideális tárgyak történetiségére gondolok, a hagyományra, az öröklésre, a le származásra vagy végrendeletekre, a levéltárakra, könyvtárakra, könyvekre, az írásra és az élőbeszédre, a szemiotika és nyelvészet kapcsolatára, az igazság és eldönthetetlenség kérdésére, az élő jelen önazonosságát megosztó, kikerülhetetlen másságra, a nem matematikai ideális tárgyak új vizsgálatának szükségességére.

A következő években, körülbelül 1963 és 1968 között, igyekeztem kidolgozni – elsősorban az 1967-ben megjelent három művemben – azt a, semmiképpen sem rendszernek, inkább valamiféle stratégiai eszköznek szánt szabályegyüttest az olvasás, interpretáció és írás számára, amely teljesen sohasem formalizálható, saját végtelen mélységére nyílik, lezáratlan és lezárhatatlan. Ez a fajta eszköz tette lehetővé, hogy felfedjem, nem csak a filozófiatörténetben és a kapcsolódó társadalomtörténeti egészben, hanem az állítólagos tudományokban és a legmodernebbnek tartott, úgynevezett poszt-filozófiai diszkurzusokban (a nyelvészetben, antropológiában, pszichoanalízisben), szóval, hogy mindezekben felfedjem az írás bizonyos értékelését, illetve, az igazat megvallva, inkább az írás leértékelését, melynek szívós, ismétlődő, sőt homályosan rögeszmés jellege hosszú idő óta fennálló kényszerek egész rendszerét jelezte. Ez az erőszak ellentmondások, elutasítások, dogmatikus rendeletek árán volt fenntartható; nem lehetett a kultúra egy szűk területére, az ismeretek teljes tására, vagy az ontológiára korlátozni. Elképzelésemben a kényszereknek ezt a lezáratlan és repedezett rendszerét a nyugati filozófiában öltött formájában logocentrizmus néven, legszélesebb értelemben vett megjelenésében pedig fonocentrizmus néven vizsgáltam. Ezt az eszközt és értelmezést természetesen csak úgy tudtam kifejleszteni, hogy kitüntetett szerepet tulajdonítottam annak a segéd-, vagy elemző eszköz-

nek, melyet hol írásnak, hol szövegnek, hol nyomnak neveztem, valamint hogy ezeknek a fogalmaknak az általánosítását és rekonstrukcióját szorgalmaztam: az írás, a szöveg, a nyom, mint a *difference* játéka és működése, melynek feladata egyszerre a létrehozás és rombolás. Ez a stratégia az írás, a szöveg és a nyom jelenlegi fogalma durva eltorzításának, vagy ahogy néhányan felületesen megállapították, metaforikus használatának tűnhetett, s azok számára, akik továbbra is ezekhez a régi, öncélú képzetekhez ragaszkodtak, sokfajta félreértés forrásává vált. Én azonban fáradhatatlanul igyekeztem igazolni ezt a korlátlan általánosítást, és hiszem, hogy minden fogalmi áttörés a bevett, elismert kapcsolat átalakításából, azaz eltorzításából áll, szó és fogalom, trópus és az érdekeink szerint változhatatlan, elsődleges jelentésként felismert, helyes, szó szerinti, vagy elfogadott szóhasználat között.

A fenti nézetek stratégiai vonatkozásai később sem szűntek meg foglalkoztatni, jónéhány későbbi szöveggel kapcsolatban sem. Mindez a dekonstrukció a *difference* grafikája, a nyom, a pótlék, stb. címszók alatt gyűjthető össze, amiket itt csak vázlatosan jelezhetek. Akkori szándékaim homályos, deviáns, időnként egyenesen kritikai viszonyban álltak mindazzal, ami, akkoriban úgy tűnt, uralta a francia elméleti produkció legfontosabb, leginkább szembetűnő és látványos, s helyenként legdúsabb lelőhelyeit, vagyis azzal a jelenséggel, amit különböző formáiban, kétségkívül megkérdőjelezhetően, „strukturáliszmusként” ismertek. Ezek a formák természetesen rendkívül eltérőek, és roppant figyelemre méltóak voltak, az antropológia, történetírás, irodalomkritika, vagy a nyelvészet és a pszichoanalízis – ahogy akkor mondták, Freud és Marx újraértelmezései – területén. De eltekintve vitathatatlan érdekességüktől abban az időszakban, amely látszólag az 1958–68-as, gaullista köztársaság legkiegyensúlyozottabb szakasza volt, amivel én próbálkoztam, vagy ami engem csábított, lényegileg más volt. S így, pontosan tudva, milyen árat kell fizetni ezen előrelépések metafizikus előfeltevései miatt, nem is beszélve a talán kevésbé nyilvánvaló, politikai árról, attól a pillanattól egyfajta visszavonultságba, magányosságba temetkeztem, amit mindenféle pátoz nélkül említek most, mint magától értődő dolgot, kizárólag emlékeztetőül, hogy ezt a fokozódó elszigetelődést az akadémikus hagyománnyal, csak-

úgy, mint az elfogadott modernitással szemben – s ebben az esetben a kettő voltaképpen ugyanaz – sokáig, és gyakran ma is a hermetikus és indokolatlan elhúzódság megérdemelt következményének tartották. Kell-e mondanom, hogy én nem hiszem, hogy így volna, s hogy ezen ítélet indokait egészen másképp értelmezem? Az is igaz, hogy azok az élő filozófusok, akik a leginkább gondolkodásra készítettek, vagy akik leginkább válaszra serkentettek, és teszik ezt ma is, maguk sem tartoznak a saját magányosságukon áttörők közé, nem tartoznak azok közé, akikhez az ember egyszerűen közel érezheti magát, azok közé, akik műhelyt vagy iskolát alapítanak, hogy más, meg nem nevezettek között csak Heidegger, Levinas és Blanchot-t említsen. Különös módon éppen az ilyen gondolkodókhoz érezheti magát az ember a legközelebb; és mégis, ők, jobban mint mások, másak. És ők is egyedül vannak.

Ekkor már világos volt számomra, hogy kutatásaim új iránya összességében nem alkalmazkodhat az értekezés klasszikus szabályaihoz. Ez a „kutatás” nem csak újfajta írásmódot követelt, de előírta az egyetemi beszédmodot, különösen az „értekezésnek” nevezett szövegtípust, történeti meghatározottságában uraló retorika, előadásmód és egyes diszkurzív eljárások terén végzendő átalakító munkát is; és tudjuk, hogy ezek a tudományos és egyetemi modellek hogyan írják elő a más tekintélyes diszkurzusokat szabályozó törvényeket, s ez alól nem kivétel az irodalom, vagy az egyetemen kívül sziporkázó, ékesszóló politikai szónoklat sem. Így aztán, mind a törekvéseim, a feldolgozott anyagok jellege és sokfélesége, mind tervezett felfedezőútjaim labirintusszerű járatai, melyek újabb, kevésbé akadémikus területek felé vonzottak, szóval mindez azt a meggyőződésemet erősítette, hogy már késő, hogy többé már nem lehetséges, még ha akarnám se, írásaimat az értekezés akkor megkívánt méretéhez és formájához igazítani. A tézisszerű előadás, a pozicionális, vagy oppozicionális logika, a pozíció, a *Setzung* vagy *Stellung*, tehát az, amit az elején az értekezés *korszakának* neveztem, maga is a dekonstruktív kérdőjelezés alatt lévő rendszer egyik legfontosabb eleme. Amit akkor a disszemináció fogalmán – mely maga is nélkülözött mindenféle meghatározottságot – értettem, egyenesen az értekezés, és a pozicionális logika értékével és történetével, valamint jogainak, hatalmának és legitimi-

tásának határaival foglalkozott, olyan módszerekkel, melyek maguk sem tematikusak, sem tézisszerűek nem voltak. Mindez nem jelentette, legalábbis akkor nem, az értekezésnek, a legitimizálás érdekében előadott kutatómunkának, vagy a hozzáértés tekintélyes egyetemi személyiségek által történő elismerésének radikális és intézményes bírálátát. Attól a pillanattól fogva valóban meg voltam győződve az egyetemi intézményrendszer alapos átalakításának, sőt teljes felforgatásának szükségességéről, azonban nem azért, hogy a meglévő dolgokat valamilyen ellen-értekezéssel, ellen-legitimizációval és hozzá nem értéssel helyettesítsük. Ezen a területen az átmenetekben és az egyezkedésekben hiszek – még ha időnként ezek durvák és túlságosan kapkodóak is –, hiszek egyfajta hagyomány szükségességében, főként politikai okok miatt, melyek mindenekelőtt hagyománytisztelők, sőt, hiszek a legitimáció rendezett folyamatainak, a diplomák és címek gyártásának, valamint a hozzáértés elismerésének elpusztíthatatlanságában. Általánosságban beszélek és nem feltétlenül az *universitas*-ról, ami jelentős, ám nagyon sajátos, nagyon egyéni, s bizony meglehetősen újkeletű példája ennek a legitimációs folyamatnak. Az *universitas* struktúrája lényegileg kötődik az ontologikus és logocentrikus, onto-enciklopédikus rendszerhez; az utóbbi néhány évben szükségesnek láttam az egyetem modern fogalma és egyfajta metafizika közötti eltéphetetlen szál vizsgálatát, melyet egyrészt oktatói munkámban végeztem, másrészt már megjelent, vagy megjelenésre váró írásaiban Kant *Fakultások vitája* című művéről, valamint Hegel, Nietzsche és Heidegger, az egyetem politikai filozófiájáról szóló írásairól. Azért ragaszkodom ehhez a témához, mivel a körülmények és az a lehetetlen helyzet, amelyben most vagyok, azaz hogy tézisszerű következtetéseket kellene összefoglalnom és előadnom, arra kényszerít nek, hogy mindenek előtt azzal foglalkozzam, ami itt és most történik, és szeretném, a magam módján, s amennyire korlátozott pozíciómtól telik, tisztán és nyíltan vállalni a felelősséget.

1967-ben olyan kevéssé foglalkoztatott egy ilyen intézmény szükségességében való kételkedés, sem az egyedi egyetemi struktúra és szerveződés tekintetében, még kevésbé az intézmény általános elveit illetően, hogy úgy hittem, köthetek valamilyéle kompromisszumot, és megoszthatom a munkát és időt, megadva az értekezésnek, az értekezés idejének

az őt megillető részt. Egyfelől hagyhattam volna, hogy a munka, amibe fogtam szabadon és a szokásos formáktól és szabályoktól függetlenül fejlődjön, olyan mű lévén, amely szándékoltnak nem idomul efféle egyetemi előírásokhoz, sőt amely éppen azok retorikai vagy politikai vonatkozásait volt hivatva elemezni, kétségbe vonni, kimozdítani és eltorzítani; másfelől azonban, ezzel párhuzamosan, a fenti ügylet, valamint az értekezés ideje, vagy korszaka, elkülöníthette volna a mű egy részét, egy, a szervezőerő szerepét játszó elméleti összefüggést, hogy azon elfogadott formáknak megfelelően kezelje, melyek az egyetemi kontextusban oly megnyugtatóak. Ez vonatkozott volna a hegeli jelelmélet és a hegeli szemiológia beszéd-, és írás-fogalmának értelmezésére. A főként a *Marges* című kötetben tárgyalt okok miatt elengedhetetlennek láttam, hogy tervbe vegyem ennek a szemiológiának a következetes értelmezését. Jean Hyppolite még egyszer, újra, beleegyezését adta, s e második értekezés téma annak rendje és módja szerint bejegyeztetett.

Nos, ez 1967-ben történt. A dolgok annyira összefonódtak, az okok annyira összekuszálódtak, hogy belekezdeni sem tudok annak elősorolásába, milyen hatással volt rám, a munkámra, oktatói tevékenységemre, az az esemény, melyet ma sem tudunk másképp nevezni, mint a dátummal, 1968-nak, anélkül, hogy pontos fogalmunk lenne arról, hogy mi is az, amit így nevezünk, szóval lehetetlen elmondani, milyen hatással volt mindez az egyetemi intézményekhez, valamint a fenti esemény kulturális megjelenítéseihez való viszonyomra. A legkevesebb, amit elmondhatok, az a következő: valami, amit megéreztem, igazolásra talált azokban a napokban, és ez az igazolás meggyorsította saját távolodásomat – merthogy akkoriban egyre gyorsabban és egyre eltökéltebben távolodtam *egyfelől* azoktól a helyektől, ahol, a régi fegyverzetet, sietősen, már 1968 őszén, újra összevonták, helyreállították és újra-központosították, *másfelől* pedig attól az írásmódtól, melyet a klasszikus értekezés szabályai irányítottak, sőt, amit az akadémiai tekintélyek által való elismertetés vágya hajtott; olyan tekintélyekről van szó, akiknek, legalábbis azokban a testületekben, ahol összegyűlve voltak jelen, hivatalosan, vagy beépített többségként, nos, akiknek hatékony értékelőképessége és ítélőereje, '68 után, úgy tűnt, túlságosan élénken és túl eredményesen szegült ellene mindennek, ami nem iga-

zodott az elfogadhatóság roppant megnyugtató feltételeihez. Számtalan jelét láttam ennek; némelyik személyesen is érintett, s ha azt mondom, ebbe a politika is belejátszott, azért teszem, mert, ebben az esetben a politika nem csak a hagyományos eloszlást mutatta a jobb- és baloldal között húzódó tengely mentén. A hatalom reprodukív ereje kényelmesebben fér össze olyan nyilatkozatokkal vagy tézisekkel, melyek forradalminak állítják be magukat, feltéve, hogy azok tiszteltben tartják a legitimáció rítusait, a retorikát és intézményi szimbolizmust, amely hatástalanítja és semlegesíti mindazt, ami a rendszeren kívülről származik. Ami elfogadhatatlan, az az a felforgató erő, amely álláspontokat és értekezéseket átítatva megbolygatja ezt a mélyen gyökerező megegyezést, a szabályok rendjét, s ami mindezt a művek, az oktatás és írás *formájában* teszi.

Jean Hyppolite halála, 1968-ban a magam és mások számára nem csak a mély gyász pillanata volt. Furcsa egybeesésként ez a dátum – 1968 ősze, és ez valóban ősz volt – egy bizonyos típusú egyetemi tagság végét jelezte. Ez a tagság, természetesen Franciaországba érkezésem első napjától bajos volt, azonban kétségkívül ezekben az években értettem meg igazán, hogy a dekonstrukció (csak a kényelem kedvéért használom ezt a szót, amit egyébként soha nem szerettem, és aminek szerencsés sorsa kellemetlen meglepetéssel szolgált) szükségessége milyen csekély mértékben filozófiai tartalom, témák, vagy tézisek, filozofémák, költemények, teologémák, vagy ideologémák kérdése, sokkal inkább, és elválaszthatatlanul, jelentéses keretek, intézményi struktúrák, pedagógiai, vagy retorikai normák, a törvény, hatalom, értékelés, és a piaca vonatkozásában értett reprezentáció lehetőségeinek kérdése. Érdeklődésem a többé-kevésbé látható keret-struktúrák, határok, peremjelenségek, vagy a szegély paradoxonja iránt folyamatosan ugyanahhoz a kérdéshez kapcsolódott: hogy lehet, hogy a filozófia, ahelyett hogy maga jegyezné be önmagát, bejegyezve találja magát egy térben, amit szeretne, de képtelen ellenőrizni, egy térben, amely egy másik térbe nyílik, mely már nem is az *ő* másikja, amint azt egy, lehetőség szerint nem hegeli *tympanon*ban próbáltam megmutatni. Hogyan nevezzük ennek a térnek a struktúráját? Nem *tudom*; mint ahogy azt sem tudom, hogy lehetséges-e egyáltalán az a valami, amit egy ilyen tér *ismere-*

tének nevezhetünk. Szocio-politikai térnek nevezni olyan semmitmondás, ami nem elégít ki, és még a legkevésbé vitatható, úgynevezett társadalomvizsgálatok is nagyon gyakran alig mondanak valamit a kérdésről, vakon saját bejegyzésük, reprodukciós teljesítményük törvényei, saját örökségük területe, és ön-elismerésük iránt, röviden az iránt, amit az írásuknak fogok nevezni.

Amint láthatják, úgy döntöttem, minden kertelés, ám nem minden egyszerűsítés nélkül megvallom Önöknek mindazon bizonytalanságot, habozást, tétovázást, mellyel a legmegfelelőbb kapcsolatot kerestem az egyetem intézményével, egy olyan síkon, amely nem egyszerűen politikai jellegű volt, és nem csak az értekezést érintette. Eleinte meglehetősen passzívan reagáltam: a dolog már nem érdekelt túlságosan. Új tervvel kellett volna előállnom, összhangot találni egy új témavezetővel, és így tovább. És mivel a megjelent írásokon alapuló doktorátust, noha elméletileg lehetséges volt, természetesen, finoman szólva nem támogatták, elfordultam, ismétlem, eleinte némileg passzívan, azoktól a terektől, melyek egyre kevésbé voltak nyitottak a számomra igazán fontos dolgok iránt. De be kell vallanom, hogy bizonyos helyzetekben, amikor éppen írok, amikor éppen az írásról írok, makacságom olyan erős, hogy kényszerítő erővel hat rám, még akkor is, ha hosszú kerülőutakra kényszerítik. S így, az 1972-ben kiadott három írás után is ugyanaz a problémakör foglalkoztatott, ugyanaz a nyitott mátrix (a nyom, a *différance*, az eldönthetetlenség, a disszemináció, a pótlék, az oltvány, a hymen, a parergon, és így tovább, összefüggő sorozatára nyitva), melyet a szövegképzés újabb és újabb, egyre kevésbé lineáris, logikus és aktuális formái felé toltam el, egyre merészebb tipográfiai alakzatok, a szövegtestek keresztezése, a beszédmódok és műfajok keveredése, a hangváltások (*Wechsel der Töne*) a satíra, az átprogramozás, az oltás, stb. felé, olyannyira, hogy noha ezek a szövegek évekkel ezelőtt jelentek meg, nem hiszem, hogy könnyen előadhatóak, és az egyetem számára elfogadhatóak lennének, ezért nem találtam időszerűnek, nem mertem belevenni őket az itt védekre kerülő művek közé. Ide tartozik a *Glas*, annak ellenére, hogy folytatja a grammatológiai programot, a vitát a saussure-i jel önkényes jellegével és a hangutánzó szavak elméletével csakúgy, mint a hegeli *Aufhebung*-gal. Ide tartozik a kapcso-

lat az eldönthetetlen, a dialektika és a kettős kötés között, az általánosított fétisizmus elgondolása, a kasztrációról szóló diszkurzus/a kasztráció diszkurzusa húzása egyfajta pozitív disszernináció, valamint a rész és egész újfajta retorikája felé, a tulajdonnév és aláírás, a végrendelet és az emlékmű problémakörének újabb kidolgozása, és több, más téma; nos, mindez, korábbi erőfeszítések kiterjesztése volt. Ugyanezt kell mondanom a többi olyan műről, melyeket szándékosan kihagytam az itt benyújtottak közül: például az *Eperons, les styles de Nietzsche*, vagy a *La Carte postale*, melyek, a maguk módján egy korábbi fázisban elkezdett értelmezést (Freudét, Nietzscheét és másokét) terjesztenek ki, egy bizonyos hermeneutika, valamint a jelölő és a betű tekintélyes, és jelentős intézményes hatalommal rendelkező elmélete dekonstrukcióját folytatják (a teljes pszichoanalitikus rendszerre, valamint az egyetemre gondolok), továbbviszik a logocentrizmusnak *mint* fallogocentrizmusnak az elemzését, mely utóbbi egy olyan fogalom, aminek segítségével fallogocentrizmus és logocentrizmus lényegi elválaszthatatlanságát igyekeztem kimutatni, valamint felfedni hatásukat, mindenhol, ahol rájuk akadtam – jóllehet ezek a hatások mindenütt jelen vannak, még ha észrevétlenek maradnak is.

A textualitással foglalkozó szövegek kiterjeszkedése, úgy tűnhet, zűrzavaros vagy labirintusszerű, esetleg mindkettő egyszerre, azonban, ami értekezésként gyakorlatilag benyújthatatlanná tette őket, az nem annyira a tartalom, a következtetések és a bizonyító álláspontok sokfélesége volt, sokkal inkább, úgy vélem, az írás gyakorlata, valamint az a performatív állapot, melyet létrehoznak, s melytől elválaszthatatlanok lévén, kevésbé alkalmasak egy másik formába történő fordításra, átvitelre, megjelenítésre; olyan térbe íródtak be, amit már nem lehet, magam sem tudok, azonosítani, vagy besorolni a filozófia vagy nem-fikció stb. címszó alá, különösen nem egy olyan pillanatban, amikor a szövegek mások által önéletrajzinak nevezett vonatkozása magának az önéletrajznak a fogalmát ássa alá, átadva a fogalmat mindannak a zavarnak, eldöntetlenségnek, fortélynak s kétségbeesésnek, amit csak az írás, a nyom, a maradék, (és így tovább) szükségessége csak kínálhat. S mivel épp most utaltam a performatív struktúrára, hadd jegyezzem meg futólag, hogy az értekezés anyagából ugyanezen okok miatt tartottam vissza,

több más írásom mellett azt a vitát, amit az Egyesült Államokban folytattam, a beszédaktus elmélettel foglalkozó John Searle-lel, a „Limited Inc.” című kis írásomban.

Tehát a kezdeti időszakban, 1968 és 1974 között egyszerűen mellőztem az értekezést. A rákövetkező években azonban szándékosan határoztam úgy – s őszintén hittem, hogy ez a döntésem végleges –, hogy nem nyújtok be értekezést. Hiszen, a fent említett okok mellett, melyek egyre inkább megszilárdulni látszottak, 1974 óta barátokkal, munkatársakkal, egyetemi és középiskolai diákokkal együtt részt veszek egy munkában, nyugodtan mondhatom, hosszútávú küzdelemben, mely közvetlenül a mai filozófiai intézményrendszert érinti, különösen Franciaországban. Ennek a munkának a hátterét mindenekelőtt egy, a történelem hosszú során kialakult helyzetben kell keresni, amit azonban 1975-ben olyan súlyosan rontottak tovább bizonyos intézkedések, hogy azok a filozófiatanítás és kutatás teljes elhalásához vezethetnek, annak összes következményével az egész országra nézve. A feladat mindazon nők és férfiak számára, akik, mint én, a Groupe de Recherches sur l'Enseignement Philosophique (GREPH) megszervezésén fáradoztak, és részt vettek az első tervezet kidolgozásában, a csoport munkájában és akcióiban, 1974-től a Filozófiai Társaság egy évvel ezelőtti, ugyaniitt tartott gyűléséig, nos, a feladat mindannyiunk számára rendkívül sürgős volt, a felelősség pedig lerázhatatlan. Pontosabban, a feladat sürgős és lerázhatatlan volt azokon a posztokon, melyeket mi, filozófiát tanító és kutató emberek, töltünk be, a posztokon, ahová, nem tagadhatjuk, tartozunk, melyekbe bejegyezve találjuk magunkat. De természetesen más ügyek is sürgősek, a filozófia nem a gondolkodás egyetlen területe; nem is a legelső a világon, még csak nem is a legnagyobb befolyással rendelkező terület, mondjuk a politikára. Másutt is ott vagyunk, és ezt igyekeztem soha el nem felejteni; s ez a tény természetesen nem is hagyja magát elfelejteni. Amit mi a GREPH-ben, a filozófiatanítás kapcsán megkérdőjeleztünk, elválaszthatatlan volt, s erre mindig igyekeztünk figyelemmel lenni, az összes, kulturális, politikai, és más, egymásnak feszülő erőttől itt, és a világban.

Mindenesetre ami engem illet, részvételem a GREPH munkájában és küzdelmeiben a lehetőségekhez képest tökéletesen összhangban kellett hogy legyen mindazzal, amit

máshol próbáltam írni, még akkor is, ha a két szükség-szerűség közös nevezőjét nem mindig volt könnyű és magától értődő megtalálni. Ki kell itt jelentenem: bár az Önökhöz benyújtott írások között egyetlen olyan sincs, amit a GREPH aktivistájaként készítettem, vagy írtam volna alá, s olyan, közös akciók sem, melyekben ilyen minőségemben részt vettem, vagy amit jóváhagytam volna, mégis, ezeket elválaszthatatlannak érzem – mondjuk így, szellemiségben – egyéb közserepléseimtől, elsősorban más publikációimtól. S ez a gesztus, amit ma teszek, távolról sem jelenti, hogy feladtam volna bármit ilyen törekvéseimből, sőt, ellenkezőleg, remélem ez újfajta részvételt és új felelősségvállalást tesz majd lehetővé, *ugyanabban* a küzdelemben.

Mindenesetre ebben a második időszakban, ami 1974 körül kezdődött, azt gondoltam, helyesen-e, nem tudom, hogy nem volna sem következetes, sem kívánatos, ha újabb akadémiai címre vagy felelősségre pályáznék. Nem lett volna következetes a politikai bírálólat miatt, melynek résztvevője voltam, s nem lett volna kívánatos amiatt az aprócska, bensőségebb és meghittebb fórum miatt, melyen az ön-tudat szimbólumok, reprezentációk, ábrándképek, csapdák és fortélyok végtelen díszletein át végeérhetetlen és hihetetlen történeteket mesél önmagának. Szóval úgy hittem, döntöttem: egyetemi helyzetemen a továbbiakban mit sem változtatva, jól-rosszul folytatom, amit addig csináltam, maradva a helyemen, ahol addig voltam, mozdulatlanul, anélkül, hogy többet tudnék arról, merre tartok, sőt, kétségkívül kevesebbet, mint valaha. Úgy vélem, nem lényegtelen, hogy az ebben az időszakban kiadott szövegeim jelentős része a legnagyobb, talán legújyszerűbb hangsúlyt a jogokra helyezte, arra, hogy mi a helyes, mi az ember sajátja, a tulajdonjogokra, a szerzői jogra, az aláírásra és a piacra, a festmények, vagy általánosabban a kultúra és annak valamennyi megjelenítésének piacára, a tulajdonról, a sajátról való elmélkedésre, a névre, a rendeltetési helyre és a kárpótlásra, a diszkurzusok intézményi struktúráira és azok hatáira, a könyvkiadás teljes gépezetére és a médiára. Akár a parergon logikájának, akár a kettős kötés összeszövődő szűkületének elemzésében, vagy Van Gogh, Adami és Titus Carmel festményeinek, vagy Kant, Hegel, Heidegger és Benjamin művészetéről való elmélkedéseinek tárgyalásában (a *La Vérité en peinture*-ben), vagy tovább, kísérleteimben, hogy új prob-

lémákat tárjak föl a pszichoanalízissel kapcsolatban (például Nicolas Abraham és Maria Torok munkáival összefüggésben, mely művek ma annyira élők) – szóval mindezen esetekben, fokozódó mértékben az foglalkoztatott, hogy a hagyományosan intézményesnek mondott problémákat új alapokról kiindulva kell kidolgozni. Ebből a szempontból szerettem volna, ha beszédmódomat és gyakorlatomat egyaránt úgy alakíthatom, hogy az – ahogy mondani szokták – megfeleljen korábbi vállalkozásaim feltételeinek. Ha elvben kevésbé is, a valóságban ez egyáltalán nem volt könnyű, nem volt mindig lehetséges, és olykor bizony több szempontból is terhesnek éreztem.

A harmadik és utolsó időszakról, arról, amelyben itt és most vagyok, nem sokat mondhatok. Néhány hónappal ezelőtt, rengeteg különböző tényezőt figyelembe véve, melyeket most nem tudok taglalni, végül arra a megállapításra jutottam, hirtelen pontot téve a latolgatás végnélküliséggel fenyegető folyamatára, hogy mindazok a körülmények, melyek korábbi elhatározásomat (az értekezést illetően) igazolták, valószínűleg érvényüket veszítik az elkövetkező években. Ugyanezen okból az intézményi politikát illetően – mely eddig mindig visszatartott – arra a következtetésre jutottam, hogy talán, s a „talán”-t alá kell húznom, jobb lesz, ha felkészítem magam egyfajta új típusú mozgékonyásra. És ahogy gyakran, vagy inkább mindig történik, az itt jelen lévő, előttem, vagy mögöttem ülő, néhány személy baráti tanácsa, – vagyis másík, mindig mások – juttatott az elhatározásra, melyre magam sohasem juthattam volna. Hiszen nem csak abban nem vagyok bizonyos, ahogy sohasem vagyok bizonyos semmiben, hogy helyesen léptem, de az sem biztos, hogy teljesen világosan látom, mi késztetett arra, hogy így tegyek. Talán az, hogy kezdtem túlságosan is tisztában lenni, no, nem azzal, merre tartok, hanem azzal, hogy megérkezés helyett, egyszerűen hol álltam meg.

Azzaí kezdtem, úgy érzem, mintha megnémultam volna. Önök természetesen észrevették, hogy ez csak a beszélés egy másik módja volt; mindazonáltal nem tévedtem. Hiszen a *captatio*, aminek eddig átadtam magam, nem csak túlzóan kódolt és szertelenül narratív volt – oly sok anakrónia krónikája –, hanem egyszersmind olyan kifosztott is, mint egy írásjel, vagy még inkább mint egy hiányjel egy befejezetlen szövegben. És mindenek felett, túlságosan úgy hangzott, mint egy

hosszú számolás végeredménye, öngazolás, ön-benyújtás (akár egy értekezésé), ön-védelem (az Egyesült Államokban értekezés védésről beszélnek, amikor mi *soutenance de the-se*-t mondunk). Önök túl sok fecsegést hallottak stratégiákról. A „stratégia” olyan szó, amit a múltban talán kihasználtam, különösen mert mindig csak a *végén* derült ki, látszólag önellentmondásos módon, és azon az áron, hogy magam alatt vágtam a fát – amit egyébként szinte soha nem mulasztok el megtenni –, hogy ez a stratégia végcél nélküli; így tartom, s ez az, ami viszonzásul a markában tart; annak az embernek a véletlenszerű stratégiája, aki nem tudja, merre tart. Ezért aztán ez nem valamilyen hadi vállalkozás, nem harcias beszédmód. Szeretném, ha hanyatt-homlok menekülés is volna, egyenesen a cél felé, örömteli önellentmondás, lefegyverzett vágy, azaz valami nagyon régi és nagyon ravasz, ugyanakkor saját *védte-lenségét* élvező, „maszületett” bárány.

Párizs
Szeged

J. Derrida
fordította: Kovács Sándor

Bio-politika és bio-hatalom*

Jóideig az élet és halál feletti jogban rejtett az uralkodói hatalom egyik legjellegzetesebb kiváltsága. Ez a jog, semmi kétség, a valamikori *patria potestas*ra vezethető vissza, a római családapát ugyanis a *patria potestas* ruházta fel azzal a joggal, hogy szabadon rendelkezessék mind gyermekei, mind rabszolgái életével. Utóvégre ő „adott” nekik életet, és ezért ezt az életet bármikor vissza is vehette. A klasszikus jogelmélet azonban korántsem ilyen kiélezetten fogalmazza meg az élet és halál feletti jogot. Ezt a jogot az uralkodó már nem korlátlanul, már nem kénye-kedve szerint gyakorolja, csupán azokban az esetekben, amelyekben tulajdon életéről van szó: ez a jog esetünkben egy adott helyzetre való válaszadás joga. Külső ellenség fenyegeti az uralkodót? Meg akarják dönteni trónját? Kétségbe vonják kiváltságait? Ilyenkor törvényadta joga a háború, ilyenkor jogosan követelheti alattvalóitól, hogy járuljanak ők is hozzá az állam védelméhez; ha nem is akarja „halálba küldeni” alattvalóit, jogosan várhatja el tőlük, hogy „kockáztassák életüket”: ebben az értelemben mintegy „közvetett módon” gyakorolja az élet és halál feletti jogot. De hogyha egyik alattvalója száll vele szembe, és szegi meg törvényeit, akkor – megtorlásként – közvetlen hatalmat gyakorol az élete felett, akkor ki is végeztetheti. Ám ha imígyen értjük,

*. Részlet a szerző *Histoire de la sexualité* című könyvéből.

.. S. Pufendorf, *Le Droit de la nature* (1734), p. 445.

az élet és halál feletti jog korántsem korlátlan: kizárólag az uralkodó személyének védelme, az uralkodó élete az előfeltétele gyakorlásának. Vagy – miként Hobbes – fogjuk fel mi is úgy ezt a jogot, hogy az nem egyéb, mint az uralkodóra való átruházása az önvédelem jogának, annak a jognak, amellyel – a többiek rovására – a természeti állapotban mindenki rendelkezett? Vagy lássunk olyan sajátos jogot benne, amely csak annak az új jogi személynek a kialakulásával bukkan fel, aki nem más, mint az uralkodó? Akárhogyan is, tény, hogy az élet és halál feletti jog – mind modern, vagyis viszonylagos és korlátozott, mind régi és abszolút formájában – korántsem szimmetrikus. Az uralkodó ugyanis csak a halál feletti jog érvényesítésével vagy e jogról való lemondással gyakorolhatja az élet feletti jogot. Csakis a halálos ítélettel mutathatja ki, hogy hatalma van az élet felett. Aki rendelkezik az élet és halál jogával, bárkit halálba küldhet és bárkit életben hagyhat. Ennek a jognak a pallos volt a jelképe. De könnyen lehet, hogy ezt a jogi formát összefüggésbe kell hozni azzal a történeti társadalomtipussal, amelyben a hatalom valamiféle adóztató fórum, kisajátítási mechanizmus, a javak elkobzásának módja, az alattvalók terményeinek, jószágainak, munkájának és vérének erőszakos eltulajdonítása. A hatalom itt mindenekelőtt a zsákmányszerzés joga: az alattvalók tulajdontárgyainak, idejének, testének és végül életének kisajátítása. Az élet feletti hatalom – szélsőséges esetben – nem más, mint a gyilkosság kiváltsága.

Márpedig, a klasszikus kortól fogva, ezek a hatalmi mechanizmusok mélyreható átalakuláson mentek át Nyugat-Európában. Hovatovább már nem az „elkobzás” a leggyakoribb formájuk, ez csak egy azoknak az alkotóelemeknek a sorában, amelyeknek az a funkciójuk, hogy ösztönözzék, megerősítsék, ellenőrizzék, hatékonyabbá tegyék és megszervezzék a felügyeletüknek alávetett erőket: ennek a hatalomnak sokkal inkább célja, hogy létrehozza, hogy növelje, hogy ren-

„Ahogyan valamely több elemből álló anyag, olyan tulajdonságokkal is bírhat, amelyekkel, külön-külön, egyik alkotóeleme sem rendelkezik, nemkülönben egy jogi személy is rendelkezhetik – már csak azért is, mert sokan testesülnek meg benne – olyan jogokkal, amelyekkel formálisan egyetlen egyed sincsen felruházva, és amelyeket ennél fogva csakis vezetőjük gyakorolhat.”

dezzé, semhogy minden módon akadályozza, megtörje vagy megsemmisítse őket. A halál joga ettől fogva mindinkább eltolódik, vagy legalábbis annak a hatalomnak a követelményeire támaszkodik, annak a hatalomnak az igényeihez próbál alkalmazkodni, amely mintegy „gondnoka” lesz az életnek. Az a jog, amely az uralkodó jogos önvédelmének alapult, illetve azon, hogy az uralkodó jogosan tarthatott igényt személye védelmére, hovatovább úgy jelenik meg, mint egyszerű visszája annak, hogy a társadalomnak is jogában áll biztosítani az életét, a társadalomnak is joga van a fennmaradáshoz és a fejlődéshez. S mégis, soha háborúk nem voltak véresebbek, mint épp a XIX. század óta, sőt, arányosan számítva, ilyen tömegeken soha egyetlen rendszer se küldte halálba alattvalóit. Am ez az óriási hatalom a halál felett – és lehet, hogy a rendszer részben ebből meríti erejét, és azt a cinizmust is, amellyel olyan messzire tolta ki tulajdon határait – ettől fogva annak a hatalomnak a kiegészítéseként jelenik meg, amelyet immár pozitív módon gyakorolnak az élet felett, amely gondját viseli az életnek, felértékeli, megsokszorozza és átfogó módon szabályozza az életet, és felügyeletet gyakorol felette. Ettől fogva már nem a védelemre szoruló uralkodó nevében indítják a háborúkat; hanem a közösség egészének nevében; egész népeket fordítanak szembe egymással, hogy az élet nevében kölcsönösen legyilkolják egymást. Ettől fogva életfontosságú a vérontás. Számos rendszer azért indíthatott annyi háborút, és azért küldhetett halálba annyi embert, mert úgy érezte, gondoskodnia kell a társadalom meg a faj életéről és fennmaradásáról. És megfordítva (amivel be is zárul a kör): minél inkább rákényszeríti a háborús technológia a teljes pusztításra ezeket a rendszereket, annál szorosabban függ a túlélés pusztta kérdésétől a háborúk megindításának és befejezésének döntése. Az atombomba csak végpontja ennek a folyamatnak: az a hatalom, amely egész népeket küld halálba, annak a hatalomnak a visszája, amely biztosítani kívánja a másik nép fennmaradását. Gyilkolni annyi, mint életben maradni – ez az elv, amely harci taktika volt valaha, az államok közti stratégiának lett alapelve; ám az élet, a lét, amelyről itt szó van, már nem a szuverenitás – jogi értelemben vett – léte, hanem a nép biológiai élete. Semmi kétség, a genocídium minden modern hatalom álma, de nem azért, mert visszakanyarodtunk a gyilkosság régi jogához, hanem mert a hatalom az élet – a

fajnak, a népnek, a nép tömegjelenségeinek – szintjén helyezkedik el, mert a hatalmat az élet szintjén gyakorolják.

Választhattam volna, persze, más szinten, a halálbüntetés példáját is. Sokáig a halálbüntetés volt, a háborúval együtt, a pallosjog másik megjelenési formája. Ez volt az uralkodó válasza annak, aki kétségbe vonta törvényét, akaratát, aki megtámadta személyét. Ám az emberek egyre ritkábban halnak meg kínpadon, és egyre gyakrabban háborúban. De amazok ugyanazért ritkultak meg, amiért emezek megsokasodtak. Attól fogva, hogy a hatalomnak az életről való gondoskodás az elsődleges funkciója, a hatalom létformája és gyakorlásának logikája tette egyre lehetetlenebbé a halálbüntetés alkalmazását, nem pedig az a tény, hogy ma már jóval emberségeesebbek vagyunk, mint annak előtte. Mert hogyan is gyakorolhatná a halálbüntetésben valamely hatalom legalapvetőbb előjogait, hogyha az a legfontosabb szerepe, hogy biztosítsa, támogassa, megerősítse, megsokasítsa és elrendezze az életet? Egy ilyen hatalom szemében a főbenjáró büntetés csak határeset, csak botrány és ellentmondás. Ezért csak úgy lehetett megőrizni a halálbüntetést, hogyha nem az elkövetett bűn szörnyűségére, hanem a bűnös elvetemültségére, javíthatatlanságára és a társadalom védelmére vetették a hangsúlyt. Utóvégre mégiscsak jogos megölni azokat, akik biológiai veszélyt jelentenek a többiek számára.

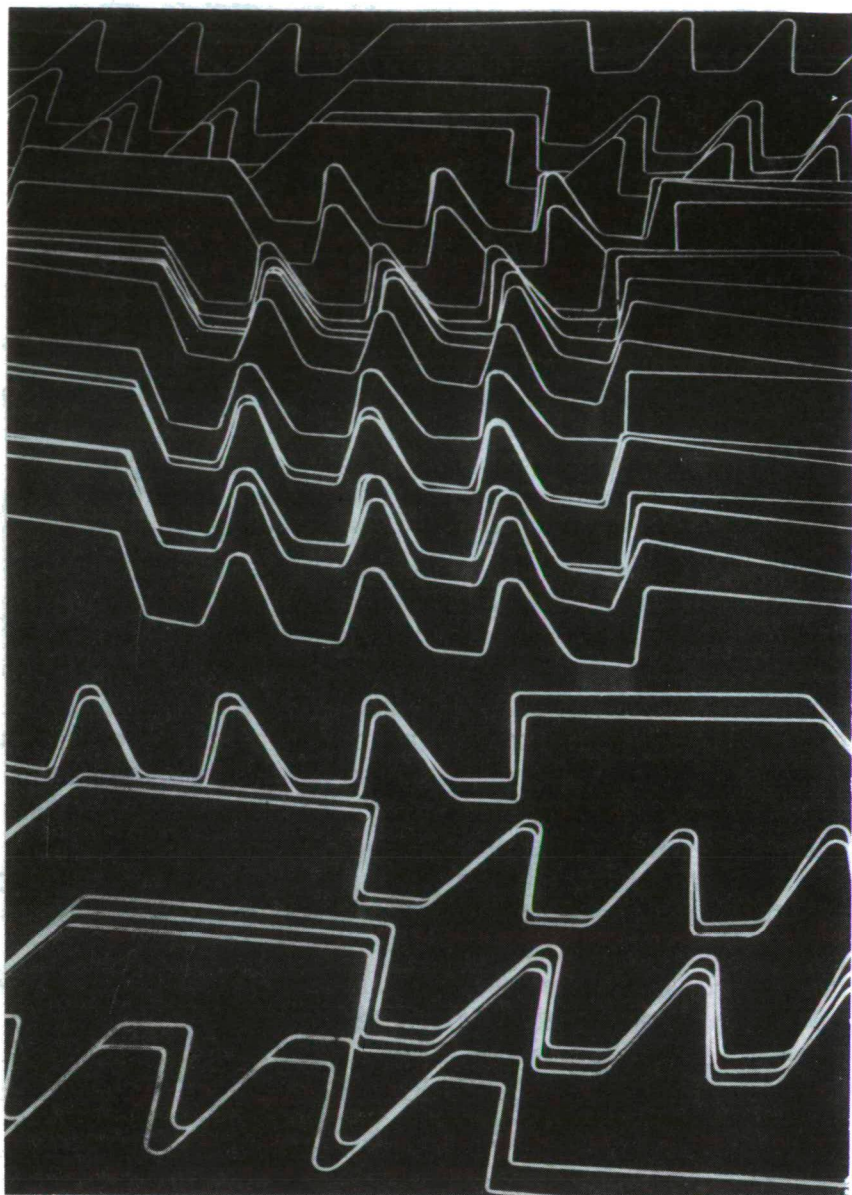
Ilyenformán elmondhatjuk, hogy a *halálba küldeni* és *életben hagyni* ősi jogát hovatovább egy másik jog váltotta fel, az *élni segíteni* és a *halni hagyni* joga. Könnyen lehet, hogy ez a magyarázata annak, hogy a halál – ahogyan a vele kapcsolatos szertartások felbomlása is mutatja – mindinkább kirekesztődik a mindennapi életből. Nem azért akarjuk mindenáron elkerülni a halállal való szembenézést, mert a mi társadalmaink egyre jobban szoronganak tőle, elannyira, hogy sokszor a gondolatát sem tudják elviselni, hanem mert a hatalomgyakorlás módja fordult el tőle. Ahogyan az ember halála után egyik világból átlépett a másikba, a földi szuverenitás egy másik, sokkal hatalmasabb szuverenitásnak adta át helyét; a halált övező pompa a politikai szertartásrendben gyökerezett. A hatalom azonban hovatovább az életre, az élet lefolyására teszi rá kezét; a halál ettől fogva a hatalomgyakorlás határa, az a terület, amelyre a hatalom már nem terjesztheti ki fennhatóságát. Ezért válik a halál az élet legtitkosabb, „legmeghit-

tebb" pontjává. Nem csoda, hogy az öngyilkosság – amely valaha bűnnek számított, bitorlása lévén annak a jognak, amelyet kizárólag az (evilági meg a túlvilági) uralkodó gyakorolhatott – egyike azoknak a magatartásformáknak, amelyek a XIX. század folyamán bekerülnek a szociológiai elemzés fókuszába; az öngyilkossággal ugyanis a meghalás jogától megfosztott egyén, illetve a személyi jog jelenik meg a hatalom határán és hézagaiban. Ez az eltökélt – különös, és mégis oly hétköznapi – halálvágy, amelynek oly állandóak a megjelenési formái, és amelyeket semmiképpen sem lehet egyéni sajátosságokkal vagy véletlenekkel magyarázni, ejti legelőször ámulatba azt a társadalmat, amelyben a politikai hatalom az életről való gondoskodást tűzi ki célul maga elé.

Az élet feletti hatalom, most már konkrétabban, a XVII. századtól fogva fejlődött ki, mégpedig kétféle megjelenési formában. Ez a két forma nem áll szemben egymással, inkább két szélső pólusa a fejlődésnek, olyan pólusa, amelyeket – ha csak átmenetileg is – megannyi szál kapcsol össze egymással. Az első pólus (*az emberi test autonómia-politikája*) – alighanem ez alakult ki legelőbb – a gépként felfogott emberi testre összpontosít: a test fegyelmzésére, képességeinek növelésére, erőinek kiaknázására, arra, hogy egyszerre növelje mind hasznosságát, mint engedelmességét, hogy beépítse a hatékony gazdasági és felügyeleti rendszerekbe; mindezt olyan hatalmi eljárásokkal biztosították, amelyek a különféle *diszciplinákra* jellemzők. A második (vagyis a *népesség bio-politikája*) valamivel később alakult ki, úgy a XVIII. században; ez a pólus már arra a testre összpontosít, amelyet keresztül-kasul átjár az eleven anyag mechanikája, és amely a biológiai folyamatok színtere: vagyis a népszaporulatra, a születési és halálozási arányra, az egészségre, az élettartamra, illetve mindazokra a körülményekre, amelyek közrejátszanak e tényezők alakulásában. A hatalom tehát mindinkább számításba veszi ezeket a jelenségeket, megpróbálja alakítani, szabályozni, ellenőrizni őket. A testet fegyelmző és a népességet szabályozó eljárások alkotják tehát ezt a két pólust, amely körül az élet feletti hatalom szervezetét kiépíthette. Ez a kétarcú technológia – vagyis az anatómiai meg a biológiai, az individualizáló meg a fajlagos, a test teljesítménye felé forduló meg az élet folyamatait vizsgáló – olyan hatalom jellemzője, amelynek immár nem az a legfonto-

sabb funkciója, hogy öljön, hanem hogy minden ízében megszálja az életet. A halál feletti régi előjogot, amely szinte jelképe az uralkodói hatalomnak, gondosan befedi a testek ügyintézése és az életről való előretekintő gondoskodás. Nemhiába indulnak fejlődésnek a klasszikus korban a legkülönbözőbb intézmények – iskolák, kollégiumok, laktanyák, műhelyek; ekkor bukkannak fel a politikai gyakorlatban, illetve a gazdasági megfigyelők látómezejében a születési arányszámnak, az életkornak, a közegészségügynek, a lakásviszonyoknak, az elvándorlásnak a problémái; valóságos robbanással van tehát dolgunk, vagyis a testek behódoltatását, illetve a népesség ellenőrzését szolgáló technikák szinte robbanásszerű megjelenésével. Így kezdődik a „bio-hatalom” korszaka. Ez a „bio-hatalom” azután két olyan irányban fejlődik tovább, amely a XVIII. században még élesen elkülönül egymástól. A fegyelmezés pólusán olyan intézmények indulnak fejlődésnek, mint a hadsereg vagy az iskola; a taktikáról, a tanulás folyamatáról, a nevelésről, a társadalmi rendről való gondolkodás indul fejlődésnek, az a gondolkodás, amely a hadviselés elméletével foglalkozó Saxe marsalltól Guibert vagy Servan politikai álmáig ível. A népességszabályozás pólusán viszont kifejlődik a demográfia, az egy lakosra jutó átlagjövedelem kiszámítása, a javak megoszlását, forgalmát, a várható élettartamot ábrázoló táblázatok készítése; ekörül a pólus körül bontakozik ki Quesnay, Moheau, Süßmilch tevékenysége. Az „Ideológusok” filozófiája (ezt a filozófiát a gondolat, a jel elméleteként, az érzetek egyéni genezisének, az érdek társadalmi összetételének elméleteként fogják fel), illetve a tanulásnak, a társadalmi szerződésnek és a társadalom szabályozott kialakulásának tudományos elméleteként felfogott Ideológia alkotja azt az elvont beszédanyagot, amelyben ezt a két hatalmi technikát megpróbálták összeegyeztetni egymással, azzal a céllal meghozzá, hogy általános elméletüket kidolgozzák. Igazság szerint e két hatalmi technika nem az elméleti gondolkodás szintjén tagozódik egymásba, hanem azoknak a konkrét elrendeződéseknek a formájában, amelyek a XIX. század nagy hatalmi technológiáját alkotják: a szexualitás körüli magatartásformák együttese is ide tartozik, sőt, közöttük ez a legjelentősebb.

Ez a bio-hatalom, semmi kétség, nélkülözhetetlen előfeltétele a kapitalizmus kifejlődésének; emez csak azután vet-

Rodolf Hervé munkája

hette meg lábát, hogy az emberi test ellenőrizhetően betagozódott a termelő apparátusba, illetve azután, hogy a népességgel kapcsolatos jelenségeket hozzáigazították a gazdasági folyamatokhoz. Ám a kapitalizmusnak ennél többre volt szüksége; a lakosság fizikai megerősödését, a test nagyobb edzettségét, nagyobb használhatóságát és nagyobb engedelmességét legalább annyira megkövetelte, mint a népszaporulat növekedését. Olyan hatalmi módszerekre volt szüksége, amelyek – meglehet – növelik az erőt, a képességeket és általában véve az élettartamot, de oly módon, hogy semmiképpen sem nehezítik meg a felettük való uralmat. Míg a (hatalmi *intézményként* felfogott) nagy államapparátusok fejlődése a termelési viszonyok fenntartását biztosította, az anatómia-politikának és a bio-politikának a XVIII. században megannyi hatalmi *technikaként* kidolgozott alapismeretei (ezeket a társadalom minden szintjén jelenlevő technikákat a legkülönbözőbb intézmények hasznosítják, így a család, a hadsereg, az iskola, rendfenntartás, a gyógyászat, a közösségek vezetése) a gazdasági folyamatoknak, illetve azoknak az erőknak a szintjén fejtették ki hatásukat, amelyek működtetik, fenntartják ezeket a folyamatokat. Ezek az alapismeretek a társadalmi megkülönböztetésnek és hierarchizálásnak is eszközei voltak, éppen úgy hatva a megkülönböztetés, mint a hierarchizálás tényezőire, biztosítva az uralmi viszonyokat, a hegemonia hatását; ha csak részben is, de ennek a bio-hatalomnak a különböző formákban és számos eljárással való gyakorlása tette lehetővé a nyereség megoszlását, azt, hogy az emberéletek megsaporodását hozzáigazítsák a tőke felhalmozásához, és hogy a termelőerők fejlődéséhez igazodva tagolják az emberi csoportok növekedését. Az eleven test befektetése, felértékelése és erőinek disztributív gondozása mind-mind nélkülözhetetlen ebben az időszakban.

Tudjuk, többször is felvetették, milyen szerepet játszhatott az aszkétizmus morálja a kapitalizmus legelső időszakában; de ami a XVIII. században egyes nyugat-európai országokban történt, és amit a kapitalizmus fejlődése fűzött egybe, merőben más jelenség és sokkalta átfogóbb is, mint ez az új morál, amely látszólag minden értékétől megfosztja az emberi testet; ugyanis ekkor lépett be az élet – vagyis az emberi faj életével kapcsolatos megannyi jelenség – a történelembe, a tudás és

a hatalom világába, a politikai technikák területére. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ekkor került először kapcsolatba az élet a történelemmel. Epp ellenkezőleg, a biológiai tényezők, hosszú évezredekén át, rendkívül erősen szorították az emberiséget; ennek a viszonynak, amely a halál jegyében alakult ki, a járvány meg az éhínség volt a két legdrámaibb formája; a XVIII. századi gazdasági és különösképpen a mezőgazdasági fellendülés, holmi körkörös folyamat révén, a termelékenységnek és különböző erőforrásoknak még az általa gerjesztett demográfiai növekedésnél is nagyobb fejlődése lehetővé tették, hogy enyhüljön valamelyest az emberiségre nehezedő fenyegetés; az éhség meg a pestis pusztító hullámai, egy-két kivételtől eltekintve, már a francia forradalom előtt lezárultak; a halál már nincs állandóan az élet sarkában. Ezzel egyidejűleg, az élettel kapcsolatos általános ismeretek fejlődése, a mezőgazdasági technikák modernizálása, az életet, illetve az élet meghosszabbítását szem előtt tartó megfigyelések és intézkedések mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy enyhült a fenyegetés nyomása: az a tény, hogy az ember, bár viszonylagosan, és bizonyos mértékig, de fennhatósága alá vonta az életet, távol tartotta a halál közvetlen fenyegetését. Ebben az így megszerzett játéktérben – és ezt a játéktér meg szervezve-kitágítva – a hatalom és a tudás eljárásai hovatovább számításba veszik, és megpróbálják ellenőrizni, módosítani az élet folyamatait. A nyugat-európai ember lassan-lassan megtanulja, mit is jelent, hogy eleven faj az eleven világban, hogy van teste, hogy vannak életkörülményei, van várható életkora, egyéni és kollektív egészsége, vannak módosítható erői, és hogy van olyan tere, ahol a lehető legkedvezőbb módon meg lehet osztani ezeket az erőket. Alighanem ez az első alkalom a történelemben, hogy az ember biológiai meghatározottsága visszatükröződik a történelemben; az élet ténye már nem az a megközelíthetetlen alapot, amely csak időnként bukkan fel, a halál és a végzet véletlen szeszélyei szerint, hanem bekerül a tudás meg az élet folyamataiba beavatkozni kívánó hatalom ellenőrzési körzetébe. A hatalomnak immár nem olyan jogalanyokkal van dolga, akikkel holtukiglan rendelkezhet, hanem eleven lényekkel, és hatalmát is csak az élet szintjén gyakorolhatja felettük. A hatalomnak sokkal inkább az életről való gondoskodás, mint a gyilkossággal való fenyegetés biztosít szabad utat

egészen az emberi testig. Ha „bio-történelemnek” nevezzük azokat a kényszereket, amelyekkel az élet folyamatai meg a történelem fejlődése kölcsönösen hatnak egymásra, akkor „bio-politikának” kellene neveznünk mindazt, ami a világosan kimutatott számítások birodalmába vonja az életet meg annak mechanizmusait, és ami a hatalmat (valamint azt a tudást, amellyel a hatalom rendelkezik) az emberélet átalakításának hatóerejévé változtatja; ami korántsem jelenti azt, hogy az élet teljes egészében részévé lett a gondját viselő, a felette uralkodó technikáknak, hiszen minduntalan kicsúszik ellenőrzésük alól. Az éhínség csak Nyugat-Európában tűnt el, máshol továbbra is létezik, sokkal jelentősebb mértékben, mint valaha; és a fajt fenyegető biológiai veszélyek is sokkal nagyobbak, vagy legalábbis súlyosabbak, mint a mikrobiológia megszületése előtt. Mindamellet elmondhatjuk, hogy egy társadalom „biológiai modernségének küszöbe” valójában az a pillanat, amikor a faj tétként lép be tulajdon politikai stratégiába. Az ember, évezredek át, megmaradt annak, ami Arisztotelésznek is volt: olyan élőlénynek, amely alkalmas rá, hogy politikai életet éljen; a modern ember viszont olyan élőlény, akinek politikájában tulajdon élete a fő kérdés.

Ennek az átalakulásnak jelentősek a következményei. Azt a törést, amely azidőtájt a tudományos beszédmódban következett be, illetve azt, ahogyan az élet meg az ember kettős problematikája teljesen átjárta és átrendezte a klasszikus episztémé rendjét, fölösleges itt hangsúlyozni. Hogy miért vetődhetett fel az – élőlényként felfogott és a többi élőlényhez fűződő viszonyában vizsgált – embernek a kérdése, erre a történelem és az élet megváltozott viszonyában, illetve az élet kettős helyzetében a magyarázat, abban a kettős helyzetben, amely egyszerre helyezi az életet kívül a történelmen, mintha az élet csak biológiai környezete volna a történelemnek, és határain belül annak az emberi történetiségnek, amelyet teljesen áthatnak az élet tudás- és hatalom-technikái. Ugyancsak fölösleges kitérni azoknak a politikai technikáknak a hirtelen megsokasodására, amelyek ettől fogva valósággal rátelepednek az emberi testre, az egészségre, a táplálkozási szokásokra, élet- és lakáskörülményekre, egyszerűen az élet terének egészére.

De van egy másik következménye is a bio-hatalom ki-fejlődésének; ez pedig nem más, mint a norma fokozatos tér-

hódítása a törvénybe foglalt jogrend rovására. Minden törvénynek fegyverrel szereznek érvényt, és ez a fegyver a halál; a jognak, legalábbis végső fokon, ez a válasza a törvénysértésre. A törvény mindig a pallosra hivatkozik. Annak a hatalomnak azonban, amely gondját viseli az életnek, folyamatos, szabályozó és korrekciós mechanizmusokra van szüksége. Immár nem az a fontos, hogy a szuverenitás hatáskörében a halálbüntetés legyen a megtorlás legelrettetőbb formája, hanem hogy miképpen osszák szét az életet azon a területen, amelynek legalább akkora az értéke, mint a hasznossága. Egy ilyen hatalomnak nem gyilkos erejét kell fitogtatnia, hanem minősítenie kell, mérnie, értékelnie, hierarchizálnia; nem kell minduntalan meghúznia azt a határvonalat, amely az engedelmes híveket elválasztja az uralkodó ellenségeitől; az ilyen hatalom a norma körül hajtja végre osztályozási műveleteit. Ezzel, persze, korántsem azt akarom mondani, hogy a törvény elsatnyul, vagy hogy fokozatosan eltűnnek az igazság-szolgáltatás intézményei; mindössze arról van szó, hogy a törvény mindinkább normaként működik, és hogy az igazságszolgáltatás egyre jobban betagozódik azoknak az (orvosi, adminisztratív, stb.) apparátusoknak a folyamatába, amelyek elsősorban szabályozó funkciót töltenek be. Az életre összpontosító hatalmi technológia kialakulásának a normalizáló társadalom a történelmi következménye. Nemhiába vagyunk a XVIII. századtól fogva a jogi szemlélet visszaszorulásának tanúi. Nem szabad, hogy a francia forradalom óta világszerte keletkezett írott alkotmányok, az újra meg újra átdolgozott törvénykönyvek, a folyamatos és hangos törvényhozói tevékenység megtévesszen bennünket! Mindez csak forma, semmi több: ez a forma teszi elfogadhatóvá az alapjában véve normalizáló hatalmat.

És azok az erők, amelyek a XIX. században szembeszállnak ezzel a még új hatalommal, ugyanarra támaszkodnak, amelyeket az megkaparint, vagyis az életre meg az élőlényként felfogott emberre. A múlt századtól fogva a nagy politikai küzdelmek már nem egy régi jogállapothoz való visszatérésnek vagy az aranykor álmának nevében kérdőjelezik meg a hatalom általános rendszerét. Már senki se várja a szegények királyát, az ezeréves királyságot, vagy az ősinek képzelt jogszokások visszaállítását. Az életért folyik a harc, az élet a tét, a legalapvetőbb emberi szükségletek összességéként, az

ember konkrét lényegeként, képességei kibontakoztatásaként és a lehetséges kiteljesedéseként felfogott élet. Édesmindegy, hogy ez utópia-e vagy sem; nagyon is valóságos harccal állunk itt szemben; a politikai célként felfogott életet mintegy szó szerint vették, és az ellen a rendszer ellen fordították; amely mindent megtett, hogy fennhatósága alá vonja. Ettől fogva már nem a jog, hanem az élet a tétje a politikai küzdelmeknek, még akkor is, hogyha ezek a küzdelmek mennyi jog-követelésként fogalmazódnak meg. Az élethez, a testhez, az egészséghez, a boldogsághoz, a szükségletek ki-elégítéséhez való „jog”, az a klasszikus jogrend számára oly érthetetlen „jog”, hogy – az elnyomás és az „elidegenedés” ellenére – végül mindenki rátalálhasson arra, ami vagy ami lehetne, íme, a politika válasza azokra az új hatalmi eljárásokra, amelyeket szintén nem lehet levezetni a szuverenitás hagyományos jogából.

*Párizs
Budapest*

*Michel Foucault
fordította: Ádám Péter*

magyar Lettre

'92 TAVASZ

Ízellő a tartalomból

A NACIONALIZMUS ÚTVESZTŐIBEN

Esterházy Péter: Örökségünk a félelem
Edgar Morin: A nemzeti érzés
Isaia Berlin: A nacionalizmus kétféle fogalma
Predrag Matvejevic: A rombolás démonai
Shlomo Avineri: Gondolatok Kelet-Európáról

BALRÓL JOBBRA

Leszek Kolakowski: Hogyan legyünk konzervatív
liberális szocialisták?
François Furet: Hová tűntek az utópiák?
Norberto Bobbi: A baloldal új határai
Fehér Ferenc: A marximus mint politika:
gyászjelentés

KÖZÉPÚT ÉS KÖZÉPSZER

Göncz Árpád: Művészetek a keresztúton
Kertész Imre: Jegyzetek a gályapadon
H. M. Enzensberger: Középszer és örület
Michael Krüger: Az üres arc

A KOMMENTÁROK között *Hanák Péter, Drago Jancsar, Lengyel Péter* írásai, a TUDÓSÍTÁSOK rovatban *Pascal Bruckner, Giulio Giorello* és *Adam Michnik* levelei.

Megjelenik: 1992. március 1-jén.

Megrendelhető az alábbi címen:

Magyar Lettre Internationale Alapítvány.
1145 Budapest, Columbus u. 39.

Megjelenik negyedévente.

Ára: 97 Ft. Előfizetési díj 4 számra: 388 Ft.

internationale

A Pompeji kapható

Budapesten

- Írók Boltja
Andrássy u. 45.
- Magiszter Könyvesbolt
Városház u. 1.
- Pont Könyvesbolt
Mérleg u. 6.
- Katalizátor Könyves
Kávézó
Mikszáth K. tér 2.
- Stúdium Könyvesbolt
Váci u. 22.
- Gondolat Könyvesbolt
Váci u. 10.

Szegeden

- Móra F. Könyvesbolt
Kárász u. 6.
- Szent Gellért Könyvesbolt
Kelemen u.
- Radnóti M. Könyvesbolt
Tisza L. krt. 34.
- JATE Könyvesbolt
Dugonics tér 11.

Hódmezővásárhelyen

- Művelt Nép Könyvesbolt
Lenin u. 5/7.

Győrben

- Magvető Könyvesbolt
Arany J. u. 20.

Debrecenben

- KLTE, Aula
- Művelt Nép Könyvesbolt
Széchenyi tér 21–23

nyulás esélyeit. Igaz, hogy a fogalmaink kirottolódtak, folytonosan gyanúpert táplálunk a nagy elméletekkel szemben, az új szerénységnek megfelelően lemondunk arról, hogy láthatjuk az igazságot (azaz, úgy gondoljuk, hogy csak az igazság történéseinek keretfeltételeit problematizálhatjuk), s mégsem mondunk le arról, hogy taglaljuk diffúz tudatunkat és a körülöttünk zajló szocio-kulturális változásokat.

Vajon ez az irányulás csakugyan egy konzervatív alapállást jelenít meg, amely belemerül a „képek neomanierista labirintusának” látványába, amely nárcisztikus és frivoll módon értekezik a jelölők hálójáról, a nyelvben való nomád bolyongásról, a nagy elbeszélések kifulladásáról, ügyet sem vetve a szenvedés botrányára, vagy éppenséggel azok hangja akiket a fájdalom és a szenvedés sújt? Sloterdijk bölcséleti sikerkönyveinek egyikében, egy nagyon rokonszenves környezetben „algodiceáról” értekezik, amely a teodicea helyébe lép, s a „metafizikailag értelmezett fájdalomra” emlékezik. Kifejezi az élet dionüszoszi igazoltságát, magára vállalva az egzisztencia fájdalmát. Egységet és harmóniát, lelki nyugalmat keres a véges, esendő egyed, s a természet, valamint az univerzum között. Egyszóval a fájdalom értelmezésének szükségletéről beszél, amely éppen a nagy elbeszélések kimerülése után tűnik időszerű feladatnak. De remélem, hogy mindezt megbeszélhetjük egyszer egy téli éjszakán, forraltbormellett.

A POMPEJI szerzői voltak: Ádám Péter (*fordítás*),
Agrippa von Nettesheim, Babette E. Babich, Bacsó Béla,
Baka István (*fordítás*), Balog József, Bárdos László,
Roland Barthes, Bartók István (*fordítás*), Svetislav Basara,
Belányi György (*fordítás*), Beney Zsuzsa, Bertók László,
Bézi László (*fotó*), Bibó István, Martin Buber,
Bundula István (*fordítás*), Joszif Brodskij, Cukor György,
E. R. Curtius, Czilczer Olga, Cs. Gyimesi Éva, Csatlós János,
Csejtei Dezső, Csuha István, Dalos Margit, Darvasi László,
Jacques Derrida, Umberto Eco, Eperjesi Ágnes (*borítóterv*),
Erdély Dániel, Esterházy Péter, Fenyvesi Anna (*fordítás*),
J. Michel Foucault, Fuksz Lehel (*fotó*), Gausz András,
Géczy János, Gergely Ágnes, Bogdan Ghiu, Gyenge Zoltán,
Haász Ágnes (*grafika*), Hajnóczi Gábor, Hárs Endre (*fordítás*),
Rodolf Hervé (*fotó*), Hévizi Ottó, Karl Hocke, Horváth Elemér,
Jónás Csaba, Juhász Anikó, Katona Tünde, Ivan Klima,
Kokas Károly, Kovács Sándor (*fordítás*), Kukorelly Endre,
Milan Kundera, Kurdi Fehér János, Kurdi Imre, Laczkó Sándor,
Ladik Katalin, Láng Zsolt, Lászlóffy Aladár, Latzkovits Miklós,
Michel Lazarin, Lengyel András, Lengyel Zoltán,
Losoncz Alpár (*fordítás*), Oszip Mandelstam,
Máté Gyula (*grafika*), Méhes Károly, Mikola Gyöngyi,
Molnár Andrea (*fordítás*), Vladimir Nabokov, Nádas Péter,
Nagy András, Nagy Atilla Kristóf, Nagy Éva (*fordítás*),
Németh Gábor, Ötvös Péter, Paulik Antal (*fordítás*),
Podmaniczky Szilárd, Rába György, Rajsli Emese (*fordítás*),
Rácz Péter, Rapai Ágnes, Guiraut Riquier,
Sáfrány Ákos (*grafika*), Simon Balázs, Solymosi Bálint,
Stoll Béla, Szajbély Mihály, Szántó F. István, Szigeti Csaba,
Szijj Ferenc, Szilasi László, Szőke Katalin (*fordítás*),
Szőnyi György Endre, Tandori Dezső, Tenke István (*grafika*),
Tolnai Ottó, Tompa Gábor, Utasi Anikó (*fordítás*), Utasi Csilla,
Vasadi Péter, Visky András, Branka Vukovic,
Paul York von Wartenburg, Robert Wrigley, Zalán Tibor,
Zelei Miklós, Zsélyi Ferenc.